

**Lähipiiriliiketoimet osakeyhtiölaissa ja käytännössä erityisesti
rehellisen liiketoiminnan näkökulmasta**

**Riina Hassi
Syventävät opinnot
Osakeyhtiö
Turun yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
Syyskuu 2016**

TURUN YLIOPISTO
Oikeustieteellinen tiedekunta

RIINA HASSI: Lähipiiriliiketoimet osakeyhtiölaissa ja käytännössä erityisesti
rehellisen liiketoiminnan näkökulmasta

Tutkielma: 90 + 5 s.

Tieteenala: yhtiöoikeus

Syyskuu 2016

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Tutkielman aiheena on vuoden 2006 osakeyhtiölain muutos yhtiöiden lähipiiriliiketoimien sääntelyssä. Osakeyhtiölain uudistuksen taustalla vaikuttivat muutokset yritysten markkinaympäristössä, joiden takia oli tarvetta entistä joustavammalle ja siten kilpailukykyisemmälle osakeyhtiölaille. Uuden osakeyhtiölain suurin muutos edellä mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi oli lain yleisten periaatteiden painotus ja vastaavasti yksityiskohtaisen sääntelyn keventäminen. Selkein esimerkki tästä on lähipiiriliiketoimien sääntelyn muutos, kun yksityiskohtainen sääntely poistettiin kokonaan ja oikeudellinen arviointi tapahtuu yleisten periaatteiden nojalla. Osasyö poistamiseen oli aiemman osakeyhtiölain epäjohdonmukaisuudet lähipiiriliiketoimien sääntelyssä.

Millaisia ongelmia lähipiiriliiketoimien sääntelyssä oli ennen lain uudistusta ja ovatko ne ratkenneet nykyisen lain myötä, vai onko tilanne monimutkaistunut entisestään? Mitä lähipiiriliiketoimilla käsitetään yhtiöoikeudessa ja käytännön liike-elämässä sekä millaisia ristiriitoja tai hyötyjä lähipiiriliiketoimiin liittyy?

Tutkielma perustuu kirjallisuuden ja virallislähteiden lisäksi laajaan katsaukseen oikeuskäytäntöön lähipiiriliiketoimista, koska aiheesta on erityisesti nykyisen osakeyhtiölain aikana kirjoitettu vähän. Pääasiallisena tutkimusmetodina on oikeusdogmatiikka ja tarkemmin historiallinen sekä analoginen tulkinta. Näkökulma on väistämättä myös oikeustaloustieteellinen johtuen osakeyhtiöiden taloudellisesta merkityksestä yhteiskunnalle.

Tutkielmasta selviää, että lähipiiriliiketoimien oikeudellinen arviointi ei onnistu pelkästään osakeyhtiölain varassa. Yhtiöoikeuden ja kirjanpito-oikeuden suhde tiivis, mutta myös verolainsäädäntö, rikoslaki ja insolvenssioikeus voivat tulla sovellettaviksi lähipiiriliiketoimia arvioitaessa. Ongelmallisimmat lähipiiriliiketoimet ovat yleisempiä pienissä yrityksissä, mikä herättää huolta osakeyhtiölain selkeydestä pienille yrityksille, joita sen ennen kaikkea piti palvella. Lähipiiriliiketoimien oikeudellinen arviointi oli haastavaa tuomioistuimille, joten se on vähintäänkin haastavaa pienille yrityksille. Yksityiskohtaisempi sääntely lähipiiriliiketoimista pienille yrityksille voisi olla hyödyllistä.

Lisäksi lähipiiriliiketoimia hyödynnetään konserneissa, joiden oikeudellinen arviointi oli haastavaa monimutkaisten yritysjärjestelyiden vuoksi. Erityisen haastavaa arviointi on siksi, koska osakeyhtiölaki ei tunnista konserneja. Sen sijaan varsinaisia ongelmia lähipiiriliiketoimien käytössä isoissa yrityksissä ei ollut. Isoissa yrityksissä lähipiiriliiketoimet voivat useammin olla liiketoiminnalle hyödyllisiä ratkaisuja.

I.	JOHDANTO	1
	1. Osakeyhtiölain uudistus tutkielman taustana	1
	1.1. Osakeyhtiö ja sääntelyn tarve	1
	1.2. Uusi osakeyhtiölaki	3
	1.3. Lähipiiriliiketoimien sääntelyn muutoksesta	5
	2. Tutkielman tehtävä ja rakenne	6
	2.1. Tutkielman tavoitteet ja tutkimuskysymykset	6
	2.2. Tutkimusmenetelmät	8
	2.3. Tutkielman rakenne	10
II.	LÄHIPIIRILIIKETOIMET KIRJANPIDOSSA JA YHTIÖOIKEUDESSA SEKÄ NIIDEN SÄÄNTELYN TAUSTA	11
	1. Yhtiön lähipiiri ja lähipiiriliiketoimet	11
	1.1. Yhtiön lähipiirin määritelmä	11
	1.2. Lähipiiriliiketoimet	16
	2. Kirjanpidon ja yhtiöoikeuden välinen suhde erityisesti lähipiiriliiketoimissa	20
	2.1. Mannermaisesta ja angloamerikkalaisesta kirjanpitokäytännöistä	20
	2.2. Lähipiiriliiketoimien sääntelyn kansainvälinen tausta	22
	2.3. Kirjanpitosääntely Yhdysvalloissa	28
	2.4. Kirjanpitolain ja –asetuksen uudistus	29
	2.5. Lähipiiriliiketoimien sääntelyn muutos osakeyhtiölaissa	35
III.	OSAKEYHTIÖLAKI JA LÄHIPIIRILIIKETOIMET	37
	1. Osakeyhtiölain yleiset periaatteet lähipiiriliiketoimissa	37
	2. Osakeyhtiölain mukaiset varojenjakosäännökset	41
	2.1. Lailliset varojenjakotavat	41
	2.2. Laittomat varojenjakotavat	42
	3. Lähipiiriliiketoimet sallitun ja kielletyn välimaastossa	45
	3.1. Velka ja vierasvelkavakuus	45
	3.2. Erityisesti lähipiirin rahoittamisesta	46
	4. Lähipiiriliiketoimet konsernitilanteissa	47
	4.1. Erillinen yhtiö vs. konserni	47
	4.2. Oikeuskäytäntöä lähipiiriliiketoimista konserneissa	49
IV.	LÄHIPIIRILIIKETOIMET KÄYTÄNNÖSSÄ	58
	1. Oikeustapauksia lähipiiriliiketoimista	58
	1.1. Korkeimman oikeuden ratkaisuja	58
	1.2. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuja	67
	1.3. Hovioikeuksien ratkaisuja	68
	2. Oikeustilan arviointia	69
V.	SEURAAMUKSET LAITTOASTA VAROJENJAOSTA	72
	1. Osakeyhtiölain mukaiset seuraamukset	73
	1.1. Pätemättömyydestä ja mitättömyydestä	73
	1.2. Varojen palauttamisvelvollisuudesta	73
	1.3. Vahingonkorvausvelvollisuudesta	75
	1.4. Osakeyhtiörikos ja -rikkomus	76

2. Muiden soveltuvien lakien mukaiset seuraamukset	80
2.1. Kirjanpitolain mukaiset kirjanpitorikokset	80
2.2. Rikoslain mukaiset velallisen rikokset	81
2.3. Veroseuraamukset	84
2.4. Takaisinsaanti	85
3. Yhteenvetoa laittoman varojen jaon seuraamuksista	86
VI. POHDINTA	87

LÄHDELUETTELO

Kirjallisuus

- Airaksinen, Manne*: Onnistuiko vuoden 2006 osakeyhtiölakiuudistus? Defensor Legis N:o 4/2013
- Anker-Sørensen, Linn*: Financial Engineering as an Additional Veil for the Corporate Group, European Company Law 2016, Forthcoming; University of Oslo Faculty of Law Research Paper No. 2016-01
- Hakamies, Kaarlo*: Osakeyhtiö, laitton varojenjako ja rikosoikeus, Defensor Legis N:o 4/2015
- Hirvonen, Ari*: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan, Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17, 2011
- Immonen, Raimo & Villa, Seppo*: Osakeyhtiön varojen käyttö, Talentum Media Oy, 2015
- Johansson, Terhi*: Suomalaisten pörssiyritysten lähipiiri liiketoimet: intressiristiriitojen luojia vai tehokkaita liiketoimia? Maisterin tutkinnon tutkielma, Helsingin kauppakorkeakoulu, 2009
- Kaisanlahti, Timo*: EU:n uusi tilinpäätösdirektiivi, Defensor Legis N:o 5/2013
- Koponen, Pekka*: KKO 1998:82 – velallisen varallisuusaseman huonontaminen velallisen epärehellisydessä, Lakimies N:o 8/1999
- KPMG; Kellas, Sebastian & Soini, Kai & Keski-Pukkila, Tomi & Koila, Turo & Janhunen, Amos*: Osakeyhtiölaki, Multiprint Oy, Helsinki, 2010
- Kukkonen, Reima*: KKO 2011:52 Velallisen epärehellisydellä saatujen varojen hävittämisen rangaistavuus, *Timonen, Pekka toim.*: KKO:n ratkaisut kommentein, Talentum Media Oy, verkkokirja, 2011 I.
- Kukkonen, Reima*: KKO 2011:64 Varojen nostaminen palkkana maksukyvyttömästä yhtiöstä, *Timonen, Pekka toim.*: KKO:n ratkaisut kommentein, Talentum Media Oy, verkkokirja, 2011 II.
- Kukkonen, Reima*: Velallisen rikokset ja rikoskonkurrensi osa I - Velallisen epärehellisyden ja velallisen petoksen soveltamisalojen erottelusta, Defensor Legis N:o 6/2014
- Kulmala, Tatu*: Konserniavustus osakeyhtiölain kannalta, Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden julkaisusarja B. 1998
- Leppiniemi, Jarmo*: Tilinpäätäjän käsikirja, Talentum Media Oy, 2014
- Murphy Smith, L.*: Key Differences between IFRS and U.S. GAAP, Impact on Financial Reporting, Institute of Management Accountants, 2014.
- <http://www.imanet.org/docs/default-source/thought-leadership/global-business-environment/key-differences-between-ifs-and-us-gaap.pdf?sfvrsn=2> 1.9.2016
- Mähönen, Jukka*: Kansainväliset tilinpäätösstandardit ja yhtiöoikeus, Edita Publishing Oy, 2005
- Mähönen, Jukka*: Uusi osakeyhtiölaki ja varojen jakaminen, Oikeustieto N:o 6/2006
- Mähönen, Jukka*: Lähipiiritransaktiot uuden osakeyhtiölain mukaan, Oikeustieto N:o 3/2007
- Mähönen, Jukka*: Osakeyhtiön taloudellinen raportointi ja tilintarkastus, Edita Publishing Oy, 2009
- Mähönen, Jukka & Villa, Seppo*: Osakeyhtiö I, Talentum Media Oy, 2015
- Mähönen, Jukka & Villa, Seppo*: Osakeyhtiö II, Talentum Media Oy, 2012
- Mähönen, Jukka & Villa, Seppo*: Osakeyhtiö III, Talentum Media Oy, 2006
- Määttä, Kalle*: Uuden osakeyhtiölain pääkohtia, Edilex N:o 3/2007
- Pönkä, Ville*: Yhdenvertaisuus osakeyhtiössä, Sanoma Pro Oy, Helsinki, 2012.
- Savela, Ari*: Osakeyhtiörikos- ja rikkomus, Defensor Legis N:o 1/2009
- Savela, Ari*: Osakeyhtiölain yhdenvertaisuusperiaate, Defensor Legis, N:o 1/2010
- Schwartz, L. Steven*: Enron and the Use and Abuse of Special Purpose Entities in Corporate Structures, University of Cincinnati Law Review, Corporate Law Symposium, Vol. 70, 2002.

- http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2308&context=faculty_scholarship 1.9.2016
- Siltala, Raimo*: Oikeustieteen tieteenteoria, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, Sarja A N:o 234, Helsinki, 2003.
- Tapani, Jussi*: KKO 2010:91 Kirjanpitorikoksen tunnusmerkistön tulkinta, lievemmän lain periaate ja osallisuusoppi, *Timonen, Pekka toim.*: KKO:n ratkaisut kommentein, Talentum Media Oy, verkkokirja, 2010 II.
- Timonen, Pekka*: Oikeustaloustiede – mitä se on? Lakimies, s. 100-114, N:o 1/1998
- Timonen, Pekka toim.*: KKO:n ratkaisut kommentein, Talentum Media Oy, verkkokirja, 2005 I, 2011 II.
- Tikkanen, Tuomas*: Oyl 12 luvun 7 § ja kiellon vastaisesti annetun rahalainan ja vakuuden sitovuus, Defensor Legis, N:o 6/2005.
- Toiviainen, Heikki*: Suomen uusi osakeyhtiölaki: kilpailukykyinen osakeyhtiölainsäädäntö 2000-luvun yrityksille 1800-luvun sääntelyllä? Business Law Forum, Edita Publishing 2006, Edilex 5.2.2008.
- Tuokko, Yrjö*: Konserniavustuksen luonne liiketapahtumana ja sen merkitys verotuksessa, yhtiöoikeudessa, takaisinsaanneissa ja yrityssaneerauksissa, Defensor Legis, 1996.
- Vahtera, Veikko*: Yleiset periaatteet osakeyhtiölakiuudistuksen kulmakivenä, Oikeustieto N:o 6/2005
- Vahtera, Veikko*: Yhtiöoikeudellisen sääntelyn lokaalisuuden vaikutus sääntelyn pakottavuuteen ja sopimusvapauteen, Lakimies, s. 160-175, N:o 2/2010
- Vahtera, Veikko*: Osakeomistuksen riski ja sääntely, Lakimiesliiton kustannus, 2011
- Vahtera, Veikko*: Osakeyhtiön varojenkäytön hyväksyttävyyden arvioitaessa velallisen epärehellisyttä ja osakeyhtiön laitonta varojenjakoja, Edilex.fi, 2014

Internet lähteet:

- Kennedy, A. Kristin*: An Analysis of Fraud: Causes, Prevention, and Notable Cases, University of New Hampshire, 2012,
<http://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1099&context=honors> 11.7.2016
- Kohlberg, Mark & Mayhew, Brian*: Related Party Transactions, University of Wisconsin, 2004,
<http://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=058084070020008112102068127102103011060015026002060023096116115071065087064095120111057059022025049040037108127107085098126012045074048023086127126028127124015041019055125122127064117088025111084000084074104006100008113107072101117121104112019064&EXT=pdf>
22.4.2016
- Kohlberg, Mark & Mayhew, Brian*: Agency Costs, Contracting and Related Party Transactions, University of Wisconsin, 2004,
<http://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=29911812707001311310211806910211410710308102002100506101808506806809611502211800503010704504204300609710809011300611706902501702208602801702607109909412211808805900001302709811709400600030096087011099125097098025027102121073090079008008065125090&EXT=pdf>
22.4.2016
- OECD: Related Party Transactions and Minority Shareholder Rights, OECD Publishing, 2012 <https://www.oecd.org/daf/ca/50089215.pdf> 25.4.2016
- Patentti- ja rekisterihallituksen internetsivut, osoitteessa:*
<https://www.prh.fi/fi/kaupparekisteri/yritystenlkm/lkm.html>, 23.4.2016
- Pienyrityshelpotukset ja vuoden 2013 tilinpäätösdirektiivi – Kirjanpitolainsäädännön muutokset -työryhmän mietintö*, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja N:o 48/2014,
http://www.tem.fi/ajankohtaista/julkaisut/kaikki_julkaisut/pienyrityshelpotukset_ja_vuod

[en.2013.tilinpaaatosdirektiivi.kirjanpitolainsaadannon.muutokset - tyoryhman.mietinto.100721.xhtml](http://en.2013.tilinpaaatosdirektiivi.kirjanpitolainsaadannon.muutokset-tyoryhman.mietinto.100721.xhtml), 22.4.2016

Virallislähteet

Aktiedbolagslagen 2005:551, http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Aktiebolagslag-2005551_sfs-2005-551/#K21, 9.9.2015

AML 746/2012

HE 109/2005 vp, Hallituksen esitys uudeksi osakeyhtiölaiksi

HE 89/2015 vp, Hallituksen esitys kirjanpitolain uudistukseksi

HE 65/2016 vp, Hallituksen esitys arvopaperimarkkinalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

EYN:o 1606/2002 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus kansainvälisten tilinpäätösstandardien soveltamisesta

EYN:o 596/2014 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus markkinoiden väärinkäytöstä

KILA 1762/2005 edilex.fi 16.4.2016

KILA 1749/2006 edilex.fi 16.4.2016

KILA 1829/2008 edilex.fi 5.8.2015

KPA 1339/1997

KPL 1336/1997

OYL 624/2006

RL 39/1889

Sarbanes Oxley Act, Section 402

TakSL 758/1991

VML 1558/1995

VOYL 734/1978

Oikeustapaukset

KKO 1970-II-82

KKO 1986-II-136

KKO 1992:190

KKO 1996:18

KKO 1998:56

KKO 2004:69

KKO 2004:115

KKO 2005:68

KKO 2005:119

KKO 2006:90

KKO 2010:91

KKO 2011:52

KKO 2011:64

KKO:2015:104

KKO:2015:105

KHO 2010:73

KHO 2014:119

KHO:2016:71

KHO:2016:72

Helsingin HO 3520 29.11.2011

Itä-Suomen HO 970 28.8.2003
Rovaniemen HO 097 5.2.2008

I. JOHDANTO

1. Osakeyhtiölain uudistus tutkielman taustana

1.1. Osakeyhtiö ja sääntelyn tarve

Suomalaisessa yritystoiminnassa ehdottomasti keskeisin tapa organisoida yritys on muodostaa osakeyhtiö.¹ Vuoden 2015 alkupuolella kaupparekisteriin oli rekisteröityneenä 253 778 osakeyhtiötä.² Tämä tekee osakeyhtiöstä selvästi suosituimman yritysmuodon. Lisäksi nyky-yhteiskunnan ajatellaan pyörivän markkinoiden avulla, jossa yritystoiminta ja nimenomaan osakeyhtiömuotoinen yritystoiminta toimivat talouden selkärankana. Osakeyhtiöt tuottavat huomattavan osan kansantuotteesta, ovat merkittävässä osassa maailmantalouden vaihdannassa sekä luovat suuren osan työpaikoista.³ Osakeyhtiöiden yhteiskunnallinen merkitys on siis todella suuri. Tästä syystä myös osakeyhtiöiden toiminnan sääntelyllä on huomattava yhteiskunnallinen, erityisesti taloudellinen, merkitys⁴.

Osakeyhtiöiden sääntelyllä vaikutetaan taloudellisesti koko yhteiskuntaan ja siten käänteisesti koko yhteiskunnan etu on osakeyhtiöiden toiminnan sääntelyn taustalla. Näin ajateltiin myös Suomen osakeyhtiölain uudistuksessa vuonna 2006. Osakeyhtiölain uudistuksessa huomiota kiinnitettiin aiemman vuoden 1978 osakeyhtiölain jälkeen tapahtuneisiin muutoksiin ja kehitykseen yritysten toimintaympäristössä ja muussa lainsäädännössä. Osakeyhtiölain (624/2006) esitöissä korostettiin myös osakeyhtiömuotoisen yritystoiminnan merkitystä. Sen lisäksi, että osakeyhtiö on suosituin muoto harjoittaa yritystoimintaa, kertoo sen kokonaisyhteiskunnallisesta merkittävydestä eniten se, miten osakeyhtiömuoto on sekä liikevaihto- että työllistämiskriteereillä mitattuna ylivoimaisesti merkittävin yritysmuoto. Esimerkiksi vuonna 2002 osakeyhtiöiden osuus kaikkien yritysten liikevaihdosta oli 89 prosenttia ja henkilöstöstä 83 prosenttia.⁵

Osakeyhtiöllä tarkoitetaan yleisesti ottaen yhtiömuotoa, jolle seuraavat viisi piirrettä ovat ominaisia: 1) yhtiön täydellinen oikeushenkilöllisyys eli yhtiön varallisuus on oikeudellisesti erillinen osakkeenomistajien varallisuudesta ja lisäksi yhtiö on kelpoinen tekemään oikeustoimia itsenäisesti, 2) yhtiön osakkeenomistajilla on rajoitettu vastuu yhtiön veloista,

¹ Mähönen – Villa, 2015 s. 1.

² Yritysten lukumäärät kaupparekisterissä tilasto, osoitteessa:
<http://www.prh.fi/fi/kaupparekisteri/yritystenlkm/lkm.html> 13.4.2015.

³ Vahtera, 2011 s. 17.

⁴ Vahtera, 2011 s. 18.

⁵ HE 109/2005 vp, s. 8.

3) osakkeenomistajille kuuluu jako-osuus yhtiön nettovarallisuudesta, 4) johdon ja omistuksen erillisuus on toteutettu erityisellä hallintorakenteella sekä 5) lähtökohtaisesti osakkeet ovat vapaasti luovutettavissa.⁶ Erityisesti erillinen oikeushenkilöllisyys sekä osakkeenomistajien rajoitettu vastuu tekevät osakeyhtiömuotoisesta yritystoiminnasta tehokkaimman välineen harjoittaa yritystoimintaa. Osakeyhtiö on siis tehokas taloudellisen yhteistoiminnan väline, jossa riskien ottaminen ja niiden jakaminen on mahdollista organisoida toimijoiden riskinkantokyvyn mukaan.⁷

Vaikka osakeyhtiön merkitys on kiistaton, ovat sen tarkoitus ja tehtävä nykyaikana yhä monimutkaisempia. Lähtökohtaisesti ajatellaan, että osakeyhtiön tarkoitus on osakkeenomistajien sijoitusten arvon maksimointi.⁸ Toisaalta osakeyhtiöllä ajatellaan olevan kokonaisintressi, joka tarkoittaa kaikkien osakeyhtiöinstituution vaikutusten piirissä olevien tahojen etujen huomioimista, joka edelleen taas ulottuu lähes jokaiseen markkinatalousyhteiskunnan kansalaiseen.⁹ Tätä stakeholder - shareholder-keskustelua, jossa pohditaan, tulisiko yhtiötä tarkastella osakkeenomistajien vai sidosryhmien näkökulmasta, ei voida nykyaikana enää sivuuttaa.¹⁰ Keskustelu luo haasteita yhtiöoikeuden sääntelylle erityisesti siitä näkökulmasta, kuinka kattavaa tai vähäistä osakeyhtiöiden sääntelyn tulisi olla.

Puhtaasti taloustieteellisesti ajateltuna voitaisiin kenties väittää, että tarvetta osakeyhtiöiden toiminnan sääntelylle ei ole, koska täydelliset markkinat huolehtisivat siitä. Täydellisillä markkinoilla ajatellaan vallitsevan täydellinen kilpailu, joka pitää markkinat tasapainossa.¹¹ Näin ollen kaikki toimijat pyrkivät käyttäytymisellään maksimoimaan oman hyötynsä markkinoilla, eli toimivat rationaalisesti, jolloin resurssien rajallisuus ajaa toimijoita tehokkuuteen. Maailma ei kuitenkaan todellisuudessa vastaa tällaista ideaalia, vaan erilaisia ”markkinahäiriöitä” on runsaasti. Sääntely voidaan yhtäältä nähdä ratkaisuna näihin häiriöihin. Täydellisillä markkinoillahan informaatio olisi täydellistä, jolloin toimijoilla olisi mahdollisuus tehdä aidosti rationaalisia päätöksiä. Todellisuudessa informaatio on kuitenkin aina epätäydellistä, mikä aiheuttaa päätöksiin liittyvää riskiä. Sääntelyllä tätä riskiä voidaan rajoittaa.¹² Toisaalta juuri sääntelyllä on mahdollistettu koko osakeyhtiömuodon olemassaolo.

⁶ Mähönen – Villa, 2015 s. 33.

⁷ Vahtera, 2011 s. 77 - 78.

⁸ Mähönen – Villa, 2015 s. 43.

⁹ Vahtera, 2011 s.79.

¹⁰ Mähönen – Villa, 2015 s. 43.

¹¹ Vahtera, 2011 s. 39 - 40.

¹² Vahtera, 2011 s. 42.

Sääntelyllä pyritään säästämään myös transaktiokustannuksissa, koska yhdenmukainen sääntely vähentää toimijoiden oppimis- ja selonottokustannuksia, kun kaikesta ei tarvitse itsekseen sopia tai ottaa huomioon. Osakeyhtiömuotoa voidaan pitää standardimuotoisena sopimuksena, joka alentaa jo itsessään osapuolten sopimuskustannuksia.¹³ Tämän lisäksi osakeyhtiön sääntelyllä on tärkeä rooli oikeudenmukaisuuden kannalta. Taloustieteen keskittyessä tehokkuuteen jää esimerkiksi resurssien jaon oikeudenmukaisuus vähemmälle huomiolle. Oikeustiede on mukana määrittämässä, miten käytettävissä oleva hyöty jakaantuu eri toimijoiden välillä nimenomaan oikeudenmukaisesti.¹⁴

Sopimusmalliajattelu on yhtiöoikeudessa yhä yleisempää, ja esimerkiksi yhtiösuhde yhtiötä perustettaessa syntyy sopimuksella. Yhtiösuhteen sisällön selvittämisessä lainsäädännön merkitys korostuu. Sallivassa yhtiölaissa laki nähdään mallisopimuksena, jonka ehtoista osapuolet voivat sopia toisin. Tällöin pakottavia normeja on vähemmän, mutta niitä silti on ja ne ovat tietysti tärkeitä. Niillä osakeyhtiölaki määrää yritysmuodon vähimmäisisällön, josta ei voida poiketa ja suojaavat siten osakeyhtiöinstituution ytimen sisältöä.¹⁵ Tällaiseen sopimusmalliajatteluun pohjautui myös vuoden 2006 osakeyhtiölaki, josta tarkemmin seuraavaksi.

1.2. Uusi osakeyhtiölaki

Vuoden 1978 osakeyhtiölakiin tehtiin osittaisuudistus 14.2.1997 (L 145/1997) osittain kotimaisista lainsäädäntötarpeista johtuen, mutta paljon myös Suomen EU-jäsenyyden vuoksi. Tämän jälkeen on ollut vain ajan kysymys, milloin lain kokonaisuudistus tulee tapahtumaan.¹⁶ Yleisesti osakeyhtiölain uudistamisen tavoitteena oli kilpailukykyisempi yhtiöoikeus. Olennaisia muutoksia yritysten toimintaympäristössä, jotka tuli huomioida uudessa laissa olivat mm. maailmankaupan ja sijoitustoiminnan vapautuminen sekä siirtyminen yhteisvaluuttaan. Lisäksi kansainvälisesti tarkasteltuna muissa maissa oli myös vireillä osakeyhtiöoikeuden uudistamishankkeita ja kaikissa näissä tavoitteena oli parantaa yhtiöiden kilpailukykyä, jossa yhtiöoikeuden kilpailukyvyllä oli suuri merkitys.¹⁷

¹³ *Vahtera*, 2011 s. 48 - 49.

¹⁴ *Vahtera*, 2011 s. 56 - 57.

¹⁵ *Mähönen – Villa*, 2015 s. 131 - 132.

¹⁶ *Toiviainen*, 2006, s. 25.

¹⁷ HE 109/2005 vp, s. 15.

Yritysmaailman olosuhteet ovat jatkuvasti muutoksessa, ja etenkin viime vuosikymmeninä muutokset ovat olleet merkittäviä. Ensinnäkin, suurten pörssiyhtiöiden rahoitusjärjestelmät ovat muuttuneet. Yhä enemmän rahoitusta haetaan suoraan markkinoilta ja lisäksi sekä sijoituksia että omistusrakenteita hajautetaan aikaisempaa enemmän. Lisäksi rahoitusjärjestelmä on myös kansainvälistynyt, mikä lisää tarvetta hakea uusia yhtiöoikeudellisia toimintamalleja. Myös pienten yhtiöiden tilanne on muuttunut siten, että osakeyhtiömuoto on yhä suosittu myös pienten yritysten keskuudessa. Tällöin yhtiöoikeuden aiheuttamat hallinnointikustannukset ja erilaiset selonotto- ja epävarmuuskustannukset kohdistuivat suhteellisesti korkeampina pieniin yhtiöihin.¹⁸

Kaiken kaikkiaan näytti siltä, että muutospaineet kuten kilpailu, rahoituksen markkinaehtoistuminen, yritysten jatkuvat rakennemuutokset sekä yhä erilaisempien yritystoimintojen harjoittaminen osakeyhtiömuotoisena edellyttivät yhtiöoikeudelta ennen kaikkea joustavuutta. Lisäksi osakeyhtiöiden toimintaan liittyvä muu merkittävä sääntely on muuttunut kuten arvopaperimarkkinoita koskeva sääntely – sääntely, jota ei ollut osakeyhtiölain säätämisen aikaan olemassa.¹⁹ Painetta osakeyhtiölain uudistamiseen tuli kansallisesti, mutta ennen kaikkea kansainvälisesti.

Lähtökohtana uudistukselle oli siis yritystoiminnan tehokkuus ja kilpailukyky. Vaikka oli selvää, ettei pelkästään osakeyhtiölain sisältö ratkaise suomalaisten yritysten kilpailukykyä tai yritysten sijoittautumista Suomeen, tavoitteena oli, ettei osakeyhtiölaki ainakaan myötävaikuttaisi suurten yritysten pääkonttorin tai oikeudellisen kotipaikan siirtämiseen pois Suomesta. Toisaalta toivottiin, ettei osakeyhtiölaki ainakaan olisi kielteinen seikka ulkomaisten toimijoiden miettiessä eri sijoittautumispaikkoja²⁰.

Keskeisin periaatteellinen muutos uudessa osakeyhtiölaissa oli sopimusvapauden painottaminen. Tarkoituksena oli vähentää tarpeettomia kustannuksia kaikille osakeyhtiömuotoisille yrityksille, mutta erityisesti pienille yrityksille. Tapa, miten tällaisia kustannuksia vältetään, oli nähdä osakeyhtiölaki aikaisempaa enemmän vakiosopimuksena, jolloin osapuolten sopimuskustannukset vähenevät, kun joka seikasta ei tarvitse erikseen sopia vaan ne löytyvät suoraan laista. Kuitenkin sopimusvapauden nimissä laki tarjoaa myös mahdollisuuden yksilölliseen sopimiseen lähes kaikesta. Laissa haluttiinkin korostaa tahdonvaltaisuutta pakottavuuden sijaan. Lain haluttiin palvelevan rehellisen yritystoiminnan

¹⁸ HE 109/2005 vp, s. 15

¹⁹ HE 109/2005 vp, s. 15.

²⁰ Airaksinen, 2013, s. 446

intressejä, jolloin muotovaatimuksista paljolti luovuttiin. Samalla kuitenkin luovuttiin myös joidenkin tilanteiden ennakkollisesta oikeussuojasta. Oikeussuojan osalta luotettiin paljon yleiseen oikeussuojakoneistoon ja lain yleisten periaatteiden painotukseen.²¹

Sopimusvapauden lisäksi osakeyhtiölain uudistuksen tuomia keskeisimpiä muutoksia olivat lain periaatekeskeisyys sekä tässä kirjoituksessa esille nostettava muutos koskien lähipiiriliiketoimien sääntelyä. Uuden osakeyhtiölain tärkeimmät periaatteet ovat osakeyhtiölain 1 luvussa säädetyt 5 §:n voitontuottamistarkoitus, 7 §:n yhdenvertaisuus, 8 §:n johdon velvollisuus huolellisesti toimien edistää yhtiön etua ja 9 §:n tahdonvaltaisuus. Periaatteiden korostaminen mahdollisti yksityiskohtaisen sääntelyn keventämisen. Yksi näkyvin esimerkki sanotusta keventämisestä on sääntely liittyen yhtiön lähipiirille annettaviin etuihin.²²

1.3. Lähipiiriliiketoimien sääntelyn muutoksesta

Aiemman lain säännösten toimimattomuus lähipiirilainojen ja -vakuuksien suhteen oli uudistusta laadittaessa selvää, vaikkakaan ei täysin yksimielistä.²³ Lähipiirilainojen yksityiskohtainen sääntely nähtiin epäjohdonmukaisena ja siten erittäin ongelmallisena soveltaa.²⁴ Sen sijaan, että aiemman lain ongelmiin olisi etsitty ratkaisuja sääntelyn uudelleen muotoilulla, päädyttiin radikaaliin ratkaisuun eli erityissääntelystä luopumiseen.²⁵ Kun aiemmassa vuoden 1978 osakeyhtiölaissa yhtiön lähipiiriin kuuluvalle annetuista rahalainoista ja vakuuksista säädettiin lain 12 luvun 7 §:ssä ja 8 §:ssä, ei uudessa osakeyhtiölaissa ole siis vastaavia lainkohtia lainkaan. Sen sijaan uudessa osakeyhtiölaissa lähipiirille annettavien lainojen ja vakuuksien asianmukaisuutta arvioidaan yleisten periaatteiden mukaan. Lisäksi laissa on lähipiirilainoja koskevat erityiset informaatio säännökset lain 8 luvun 6 §:n 1 momentissa.²⁶

Osakeyhtiölain uudistuksen tuoma muutos koskien lähipiiriliiketoimia on huomattava. Muutos myös tiivistää uuden osakeyhtiölain tavoitteet keveämmästä, vähennetyistä

²¹ Airaksinen, 2013, s. 445–446.

²² Mähönen, 2007, s. 23.

²³ Airaksinen, 2013, s. 455.

²⁴ HE 109/2005 vp, s. 26.

²⁵ Airaksinen, 2013, s. 455.

²⁶ Mähönen – Villa, 2006, s. 331.

sääntelystä ja periaatekeskeisyyden tavoitteesta. Tästä syystä aihe on myös kiinnostava tutkimuksen kohde.

Tiivistetysti sanottuna, kuten johdantokappaleen ensimmäisessä luvussa esiteltiin, osakeyhtiöiden yhteiskunnallinen merkitys on suuri. Nykyinen osakeyhtiölaki perustuu yhtiöoikeudessa yleisesti omaksuttuun oletukseen, että yritystoiminnan edistäminen on yhteiskunnan ja yksittäisten kansalaisten etujen mukaista²⁷. Osakeyhtiölain uudistuksella haluttiin siten tehostaa yritysten kilpailukykyä ja joustava sääntely nähtiin ratkaisuksi tähän. Joustavuutta korostaa lain sopimuksenvaraisuus ja se, että useista muotovaatimuksista luovuttiin. Muotovaatimusten vähentämisellä haluttiin palvella rehellisen yritystoiminnan intressejä.

Lähipiirilainoja koskeva muutos laissa on yksi konkreettisimpia ja mielenkiintoinen aihe ajatellen myös näitä lainuudistuksen taustalla olevia tavoitteita. Kun ympäristö, missä yritystoimintaa harjoitetaan, on monimutkaisempi ja kansainvälisempi kuin koskaan ennen, miten yksinkertaistettu osakeyhtiölaki toimii käytännössä? Lisäksi lain tavoite palvella rehellistä yritystoimintaa on kiinnostava näkökulma ajatellen laittoman ja laillisen varojenjaon välimaastossa tasapainottelevaa lähipiirilainaa. Tästä on hyvä jatkaa tarkemmin tutkimuksen sisältöön.

2. Tutkielman tehtävä ja rakenne

2.1. Tutkielman tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkielman tavoitteena on selvittää, miten nykyinen riisutumpi osakeyhtiölaki on päässyt tavoitteisiinsa käyttäen esimerkkinä lähipiiriliiketoimien muuttunutta sääntelyä. Tarkoituksena ei siis ole käsitellä koko osakeyhtiölakia ja kaikkia sen muutoksia vaan hyödyntää lain muutoksen taustalla olevia kokonaistavoitteita tarkasteltaessa nimenomaan lähipiiriliiketoimia. Kuten sanottua, lähipiiriliiketoimien sääntelyssä tiivistyvät lain taustalla olevien tavoitteet lisäksi myös itse keinot näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Siten lähipiirilainojen ja vakuuksien muuttunut sääntely toimii hyvänä esimerkkinä koko osakeyhtiölain muutoksesta. Tavoitteena oli lisätä yhtiöiden toimintamahdollisuuksia

²⁷ Airaksinen, 2013, s. 447.

keventämällä sääntelyä ja muotomääräyksiä sekä lisäämällä lain tahdonvaltaisuutta²⁸. Juuri näin on toimittu lähipiirilainojen sääntelyn suhteen, kun seikkaperäinen sääntely poistettiin kokonaan. Tosin tahdonvaltaisuus ei suoraan liity lähipiiriliiketoimiin, mutta tulee tarkastelluksi tässä lain yhtenä elementtinä.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisia mahdollisia muutoksia lähipiiriliiketoimien uudistunut sääntely on aiheuttanut oikeustilaan ja vastaavako nämä muutokset lain taustalla olevia tavoitteita. Haasteena tässä tosin on se, että suomalainen oikeusjärjestelmä on hyvin hidas, ja samalla oikeustilan muutokset tapahtuvat hitaasti ja joskus hyvinkin pitkän ajan kuluttua lain muutoksista. Vaikka nykyinen osakeyhtiölaki on ollut voimassa pian kymmenen vuotta, ei lähipiiriliiketoimia koskevia, erityisesti korkeimman oikeuden ratkaisuja, nykyisen lain ajalta juuri ole. Tutkimuksessa hyödynnetään tästä syystä myös aiemman osakeyhtiölain aikaisia ratkaisuja, sillä lähipiiriliiketoimiin liittyvät perusongelmat ovat niissä samat kuin nykyisen osakeyhtiölain mukaan.

Yhtäältä tarkastelun kohteena ovat lähipiiriliiketoimet yleensä yritysmaailmassa eli millaisia ongelmia, hyötyjä tai ristiriitoja niiden käyttöön liittyy. Lisäksi tarkastellaan lähipiiriliiketoimiin liittyvää muuta sääntelyä ja niissä tapahtuneita muutoksia niin Suomessa kuin kansainvälisesti ja erityisesti Yhdysvalloissa. Lisäksi tarkastellaan tarkemmin, millaisia ongelmia asiassa oli aiemman sääntelyn aikana ja ovatko ne ratkenneet uuden sääntelyn myötä, vai onko tilanne kenties monimutkaistunut entisestään luoden uudenlaisia ongelmia. Tutkimuksen kohde on rajattu käsittelemään pääasiassa yhtiöiden lähipiirilainoja sekä yhtiön lähipiirille antamia vakuuksia, koska lainat ja vakuudet ovat niin laissa kuin niitä käsittelevissä teksteissäkin nivottu yhteen. Vaikka tutkimuksen kohteena ovat lähipiirilainat ja -vakuudet, käsittelee se myös muita mahdollisia liiketoimien muotoja, joihin liittyy yhtiön lähipiiriulottuvuus. Myös joitakin laissa olevia yleisiä periaatteita sekä taustalla olevia lain tavoitteita käsitellään tarkemmin niiltä osin, kuin niiden käsittely on aiheellista itse tutkimuskohteen kannalta eli kun ne liittyvät lähipiiriliiketoimien arviointiin. Tavoitteena on tuottaa uutta tietoa lähipiiriliiketoimista nykyisen osakeyhtiölain perusteella.

Tiivistetysti tutkimuskysymykset liittyvät siis yhtäältä itse lähipiiriliiketoimiin, niiden sääntelyn sisältöön ja toisaalta sääntelyn muutoksen arviointiin. Lähipiiriliiketoimien sääntely nähtiin entisen osakeyhtiölain mukaisena ongelmallisena, joten uudessa osakeyhtiölaissa yksityiskohtaisesta sääntelystä luovuttiin kokonaan ja lain yleisten periaatteiden merkitystä

²⁸ HE 109/2005 vp s. 1.

tulkinnassa korostettiin. Miten tämä ratkaisu on onnistunut ja onko oikeustila lähipiiriliiketoimien suhteen selventyneet? Millaisia ongelmia lähipiiriliiketoimissa nähtiin entisen osakeyhtiölain aikana? Toisaalta, millaisia ristiriitaisuuksia lähipiiriliiketoimien käyttöön yleisesti ottaen liittyy sekä milloin ne ovat sallittuja ja milloin kiellettyjä? Olisiko selkeämpää, jos lähipiiriliiketoimet yksinkertaisesti kiellettäisiin kokonaan vai piilekö niissä kuitenkin jokin hyöty, jonka vuoksi ne ovat edelleen sallittuja. Vaikka sääntelyn muutos vaikuttaa suurelta, jopa radikaalilta, ei aiheesta ole kirjoitettu kovin laajasti. Seuraavaksi tarkemmin, miten aion lähestyä aihetta tutkimuksellisesti.

2.2. Tutkimusmenetelmät

Tutkielmaa kirjoitetaan usein siten, ettei samalla tietoisesti pohdita tutkimuksen metodisia kysymyksiä. Kuitenkin tutkijan täytyy osoittaa, että johtopäätöksiin ja tutkimustuloksiin on päädytty noudattamalla tieteellisen tiedontuottamisen menetelmiä eivätkä ne perustu omiin uskomuksiin, tuntemuksiin tai mielipiteisiin. Pelkästään metodisia sääntöjä noudattamalla ei kuitenkaan synny tutkimusta vaan lähtökohtana on usein jonkin asian tai ilmiön ihmettely.²⁹

Tässä tutkielmassa ihmeteltävänä ovat lähipiiriliiketoimien muuttunut sääntely osakeyhtiölaissa ja sen vaikutukset. Metodisia kysymyksiä halusin pohtia jo ennen tutkielman kirjoittamista. Sopivien näkökulmien ja metodien pohdinta etukäteen helpotti tutkimuksen rajaamista varsinaisten tutkimuskysymysten tarkasteltuun, jolloin koko tutkimuksen tekoa oli helpompi hallita. Tutkimuksen rajaamista tosin helpotti myös se, että itse tutkimusaihe oli rajattu ja lisäksi se, ettei aiheesta ole kirjoitettu kovin monipuolisesti.

Oikeustieteen perinteinen ydinalue on ollut lainoppi, eli oikeusdogmatiikka, joka tutkii voimassaolevaa oikeutta³⁰. Tätä perinteistä tutkimusmetodia käytän myös tässä tutkielmassa, sillä tutkinhan voimassaolevaa osakeyhtiölain sisältöä. Voimassaolevalla oikeudella oikeusdogmatiikassa tarkoitetaan lain lisäksi lainvalmisteluasiakirjoja ja tuomioistuimen ratkaisuja ja yhdessä kaikkien näiden merkitystä³¹.

²⁹ Hirvonen, 2011, s. 6-7

³⁰ Hirvonen, 2011, s. 21

³¹ Hirvonen, 2011, s. 23

Tarkemmin lainopissa keskitytään oikeudelliseen tekstiin, jota pyritään tulkitsemaan ja siten selventämään ja täsmentämään tulkinnan ollessa keskeisin menetelmä lainopissa. Tulkintametojeja on useita, joista hyödynnän lähinnä *historiallista*, *analogista* ja *teleologista tulkintaa*. Kaikissa näissä, mutta etenkin historiallisessa tulkinnassa on hyödynnettävä lain esitöitä. Analogiassa oikeusnormia verrataan samankaltaisiin tapauksiin ja teleologisessa tulkinnassa selvitetään sääntelyn tavoitteet sekä arvioidaan, millä tulkintavaihtoehdolla näihin parhaiten päästäisiin.³²

Tässä tutkielmassa lainopillisen metodin käytön tekee mielenkiintoiseksi juuri se, miten lähipiiriliiketoimien sääntelyä supistettiin poistamalla varsinaiset lainkohdat kokonaan. Sääntely ei siis anna paljoa informaatiota asian sisällöstä vaan sitä on haettava lain yleisistä periaatteista sekä lain valmisteluaineistosta. Tällöin historiallinen tulkintatapa korostuu. Analoginen tulkintatapa korostuu tässä erityisesti oikeustapauksia tutkittaessa, koska nykyisen osakeyhtiölain aikaisia oikeuden ratkaisuja ei ole monta.

Kuten missä tahansa oikeustieteellisessä tutkimuksessa myös tässä hyödynnän oikeuslähdeoppia, joka kuuluu lainopin metodiseen tietotaitoon, ja josta tulkinnan on lähdettävä liikkeelle.³³ Oikeuslähdeoppi ja lähteiden jako vahvasti ja heikosti velvoittaviin sekä sallittuihin oikeuslähteisiin on Suomessa perinteisesti Aulis Aarnion peruja.³⁴ Lähteitä ja niiden tarjoamia tulkintoja ei tulla varsinaisesti arvottamaan, mutta vaikuttaa taustalla siihen, mikä on lopulta merkityksellisintä erityisesti lähipiiriliiketoimien lainmukaisuutta arvioitaessa.

Tutkimuksellinen näkökulma tässä tutkielmassa on väistämättä myös oikeustaloustieteellinen, kuten johdannon ensimmäisestä kappaleestakin käy ilmi. Osakeyhtiöiden taloudellinen merkitys on yhteiskunnalle suuri. Lisäksi itse osakeyhtiölain taustalla olevat tavoitteet ovat hyvin taloustieteellisiä sisältäen taloudellisia käsitteitä kuten ”yritysten kilpailukyky” ja ”tehokkuus”. Taloustieteellinen argumentaatio soveltuu yleensäkin hyvin markkinaorientoituneille oikeudenaloille, joista yhtiöoikeus on epäilemättä yksi sellainen.³⁵ Suomalainen yhtiöoikeus on viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana painottanut voimakkaasti oikeustaloustieteellistä lähestymistapaa.³⁶

³² Hirvonen, 2011, s. 36–40

³³ Hirvonen, 2011, s. 41

³⁴ Siltala, 2003, s. 200–201.

³⁵ Timonen, 1998, s. 113.

³⁶ Vahtera, 2011, s. 29.

Tutkimus sisältää myös oikeusvertailevaa tutkimusta. Pääpaino ei ole tässä eikä tutkimus ole oikeusvertaileva tutkimus. Katsaus muiden maiden tapoihin ratkaista lähipiiriliiketoimien oikeudellinen kohtelu tuo uutta näkökulmaa tarkastella kriittisesti Suomen vastaavaa ratkaisua. Lisäksi muiden maiden esittämä kritiikki lähipiiriliiketoimia ja niiden oikeudellista kohtelua kohtaan tarjoaa arvokasta materiaalia pohtia vielä tarkemmin kansallista ratkaisua. Tutkimuksessa on tehty katsaus muihin Pohjoismaihin ja tarkemmin Ruotsin lähipiiriliiketoimien sääntelyyn. Lisäksi tarkastellaan Yhdysvaltojen muuttunutta sääntelyä koskien lähipiiriliiketoimia.

Lopuksi en voi olla hyödyntämättä taustalla olevia valtiotieteellisiä opintojani, joiden vuoksi yleisesti ottaen tutkimuksellinen otteeni on kriittinen ja yhteiskunnallinen. Tämä kuitenkin sopinee oikeustaloustieteelliseen tutkimukseen hyvänä lisänä sekä yleensä arvioitaessa lainmuutoksen onnistumista omien tavoitteidensa saavuttamisen näkökulmasta. Osakeyhtiölain kohdalla tavoitteena oli joustavampi ja kilpailukykyisempi osakeyhtiölaki, kuten aiemmin jo selitetty. Lisäksi lähipiiriliiketoimien sääntelyssä tavoitteena oli aiemman epäjohtonmukaisuuden ja epäselvyyden poistaminen. Poistaminen kenties onnistui, mutta saatiinko tilalle selvyttä.

2.3. Tutkielman rakenne

Aluksi johdantoluvussa perustellaan lyhyesti osakeyhtiöiden yhteiskunnallisen merkityksen avulla tutkimuksen tärkeyttä. Johdannon jälkeen käydään lyhyesti läpi niin kansallista kuin kansainvälistäkin historiaa, joka selittää, miksi lähipiiriliiketoimet ja niiden sääntely on herkkä ristiriidoille. Taustoituksen jälkeen määritellään tarkemmin käsitteitä.

Kirjanpidon ja yhtiöoikeuden välinen suhde on tiivis, ja siksi tälle suhteelle on varattu kokonaan oma lukunsa. Tämän jälkeen on luontevaa siirtyä osakeyhtiölain sisällön tutkimiseen niin yleisesti varojenjakosäännöksiä kuin erityisesti lähipiiriliiketoimien suhteen sekä siihen, miten ne asettuvat kielletyn ja sallitun varojenjaon välimaastoon. Konsernitilanteet ovat hiukan poikkeuksellisia, jonka takia ne ovat myös erotettu omaan alalukuunsa.

Tutkielmassa on kenties hiukan poikkeuksellisesti oikeustieteellisen tutkimuksen yleistä tapaa ajatellen melko laaja ”empiirinen osuus”, kun oikeustapauksia liittyen lähipiiriliiketoimiin

käydään tarkkaan läpi. Ratkaisu on perusteltu aiheen vähäisen tutkimusaineiston vuoksi ja lisäksi oikeuskäytäntöön tutustumisella ja arvioinnilla saadaan konkreettisesti esiin käytännön ongelmia liittyen lähipiiriliiketoimiin osakeyhtiöissä.

Laittomien lähipiiriliiketoimien seuraamusten jälkeen pohditaan vielä kokonaisuutta ja tulevaa.

II. LÄHIPIIRILIIKETOIMET KIRJANPIDOSSA JA YHTIÖOIKEUDESSA SEKÄ NIIDEN SÄÄNTELYN TAUSTAT

1. Yhtiön lähipiiri ja lähipiiriliiketoimet

1.1. Yhtiön lähipiirin määritelmä

Lähdettäessä tutkimaan tarkemmin lähipiiriliiketoimia on syytä ensin tarkastella, mitä tarkoitetaan osakeyhtiön lähipiirillä; ketä yhtiön lähipiiriin katsotaan kuuluvan? Aiemmassa vuoden 1978 osakeyhtiölaissa lueteltiin yhtiön lähipiiriin kuuluvat tahot suoraan laissa.³⁷ VOYL 1 luvun 4 §:n mukaan yhtiön lähipiiriin kuuluivat:

- 1) se, jolla on yhtiössä 3 §:n 2–4 momentissa tarkoitettu määräysvalta tai joka on yhtiössä määräysvaltaa käyttävän määräysvallassa taikka joka kuuluu yhtiön kanssa samaan konserniin;
- 2) se, jolla omistuksen, optio-oikeuden tai vaihtovelkakirjan nojalla on tai voi olla vähintään yksi prosentti yhtiön osakkeista tai osakkeiden tuottamasta äänimäärästä taikka vastaava omistus tai äänivalta yhtiön konserniin kuuluvassa yhteisössä taikka yhtiössä määräysvaltaa käyttävässä yhteisössä tai säätiössä;
- 3) yhtiön toimitusjohtaja, hallituksen jäsen, hallintoneuvoston jäsen ja tilintarkastaja sekä 1 kohdassa tarkoitettussa yhteisössä tai säätiössä vastaavassa asemassa oleva henkilö;
- 4) 1–3 kohdassa tarkoitettun henkilön aviopuoliso tai häneen avioliitonomaisessa suhteessa oleva henkilö, sisarus, sisar- ja velipuoli, 1–3 kohdassa tarkoitettun henkilön ja hänen aviopuolisonsa tai häneen avioliitonomaisessa suhteessa olevan henkilön etenevässä tai takenevässä polvessa oleva sukulainen sekä mainittujen henkilöiden aviopuolisot tai heihin avioliitonomaisessa suhteessa olevat henkilöt; sekä

³⁷ Pönkä, 2012, s. 304.

- 5) yhteisö ja säätiö, jossa 2–4 kohdassa tarkoitettulla henkilöllä yksin tai toisen kanssa on 3 §:n 2–4 momentissa tarkoitettu määräysvalta.³⁸

Nykyisessä osakeyhtiölaissa lähipiiri on puolestaan määritelty huomattavasti suppeammin.³⁹ Kun aiemmassa osakeyhtiölaissa lähipiiri oli selkeästi määritelty lain ensimmäisessä luvussa omassa pykälässään, on nykyisessä osakeyhtiölaissa päädytty erilaiseen ratkaisuun. Lähipiiri on määritelty osakeyhtiölain 8 luvun 6 §:n 2 momentissa. Tämä osakeyhtiölain kahdeksas luku käsittelee yhtiön tilinpäätöstä ja toimintakertomusta, ja kuudes pykälä sääntelee toimintakertomuksen tietoja lähipiirilainoista, jossa toinen momentti sisältää määritelmän yhtiön lähipiiristä. Osakeyhtiölain 8 luvun 6 §:n 2 momentin mukaan yhtiön lähipiirillä tarkoitetaan:

Yhtiön ja toisen henkilön katsotaan kuuluvan toistensa lähipiiriin, jos toinen pystyy käyttämään toiseen nähden määräysvaltaa tai pystyy käyttämään huomattavaa vaikutusvaltaa sen taloutta ja liiketoimintaa koskevassa päätöksenteossa.⁴⁰

Nykyisen osakeyhtiölain ratkaisu määritellä lähipiiri on täysin erilainen aiempaan lakiin verrattuna. Toisaalta koko lain systematiikka on muuttunut samoin kuin lain soveltamisala, kun lähipiiriluketoimia ei enää erikseen eroteta yrityksen muista liiketoimista. Suppean oloisesta määritelmästä huolimatta on osakeyhtiölain ratkaisu itse asiassa hyvin kattava. Ensinnäkin lainkohdassa mainitaan sekä määräysvalta että vaikutusvalta, kun entisessä osakeyhtiölain sääntelyssä käsiteltiin vain määräysvaltaa ja sen merkitystä. Lisäksi osakeyhtiölain määritelmä lähipiiristä on yhdenmukainen kansainvälisten tilintarkastusstandardien kanssa. IAS 24 sääntelee lähipiiriä koskevia tietoja tilinpäätöksessä ja osakeyhtiölain lähipiirin määritelmää on tulkittava sen mukaisesti.⁴¹

Myös kirjanpitolainsäädännössä lähipiirillä viitataan kansainvälisten tilinpäätösstandardien tarkoittamaan määritelmään lähipiiristä. Kirjapitoasetuksen (KPA 1339/1997) 2 luvun 7b §:ssä (1752/2015) todetaan:

Lähipiirillä tarkoitetaan tätä pykälää sovellettaessa lähipiiriä sellaisena kuin se on määritelty kansainvälisissä tilinpäätösstandardeissa, jotka on hyväksytty kirjanpitolain 1 luvun 4 d §:n tarkoittaman IAS-asetuksen mukaisesti.

³⁸ VOYL 734/1978 (<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1978/19780734>) 5.9.2015

³⁹ Pönkä, 2012, s. 304.

⁴⁰ OYL 624/2006 (<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060624#L8P6>) 5.9.2015.

⁴¹ Mähönen – Villa, 2006, s. 452.

Koska kyseessä on standardiviite, on kirjanpitolautakunta antanut asiasta omaehtoisen lausunnon.⁴² Kirjanpitolautakunta on antanut tämän lausunnon muun muassa siitä syystä, että kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja ei julkaista Suomen säädöskokoelmassa. Lausunto sisältää sekä IAS 24-standardin määritelmän lähipiiristä että joitakin käytännön ohjeita siihen liittyen. Osapuoli kuuluu yhtiön lähipiiriin IAS 24-standardin mukaan seuraavasti:⁴³

- a) osapuoli välittömästi tai yhden tai useamman välikäden kautta välillisesti:
 - i. käyttää yhteisössä määräysvaltaa, on yhteisön määräysvallassa tai on yhteisön kanssa saman määräysvallan alaisena (tämä kattaa emo-, tytär- ja sisaryritykset)
 - ii. omistaa yhteisöstä sellaisen osuuden, joka tuottaa sille huomattavan vaikutusvallan yhteisössä; tai
 - iii. käyttää yhteisössä toisen osapuolen kanssa yhteistä määräysvaltaa
- b) osapuoli on yhteisön osakkuusyritys
- c) osapuoli on yhteisyrittäjä, jossa yhteisö on osapuolena
- d) osapuoli on yhteisön tai sen emoyrityksen johtoon kuuluva avainhenkilö
- e) osapuoli on kohdissa (a) tai (d) tarkoitetun henkilön läheinen perheenjäsen
- f) osapuoli on yhteisö, jossa kohdassa (d) tai (e) tarkoitettu henkilö käyttää välittömästi tai välillisesti määräysvaltaa tai huomattavaa vaikutusvaltaa tai jossa tällaisella henkilöllä on välittömästi tai välillisesti merkittävä äänivalta; tai
- (g) osapuoli on työsuhteen päättymisen jälkeisiä etuuksia koskeva järjestely yhteisön tai sen lähipiiriin kuuluvan yhteisön henkilöstöä varten;⁴⁴

Kirjanpitolaista (KPL 1336/1997) löytyy tarkemmin määritelmää siitä, mitä tarkoitetaan IAS 24-standardissakin mainituilla *määräysvallalla* ja *vaikutusvallalla*. Kirjanpitolain 1 luvun 5 §:n mukaan määräysvalta voi perustua enemmistöön osakkeiden tai osuuksien tuottamasta äänimäärästä tai vaihtoehtoisesti oikeuteen nimittää tai erottaa enemmistö hallituksen tai vastaavan toimielimen jäsenistä. Vaikutusvalta puolestaan voidaan tulkita kirjanpitolain 1 luvun 8 §:n 1 momentin (1620/2015) mukaisesti eli lähtökohtaisesti se edellyttää 20–50

⁴² Leppiniemi, 2014, s. 336.

⁴³ KILA 1829/2008 (edilex.fi) 5.9.2015

⁴⁴ KILA 1829/2008 (edilex.fi) 5.9.2015

prosentin osuutta äänivallasta.⁴⁵ Osasyys, miksi osakeyhtiölakiin otettiin lähipiirin määritelmä IAS 24:n mukaisesti, oli juuri yhteneväisyys kirjanpitosääntelyn kanssa ja lisäksi IAS 24 ottaa paremmin huomioon yhtiön tosiasialliset vaikutusvaltasuhteet kuin aiempi osakeyhtiölaki.⁴⁶

Arvopaperimarkkinalaissa (AML 746/2012) oli vielä ennen heinäkuuta 2016 säännelty varsin tarkkaan lain 12 luvussa, ketä katsottiin kuuluvan yhtiön lähipiiriin tai sisäpiiriin. Laki kuitenkin uudistettiin tältä osin EU:n markkinoiden väärinkäyttöasetuksen (MAR N:o 596/2014) tultua osaksi suoraan sovellettavaa sääntelyä. Asetuksen tultua voimaan muutettiin arvopaperimarkkinalain 12 lukua (519/2016) siten, että sen 1 §:ssä on viittaussäännös markkinoiden väärinkäyttöasetukseen:⁴⁷

Sisäpiirintiedosta, sisäpiirikaupoista, sisäpiirintiedon laittomasta ilmaisemisesta, markkinoiden manipuloinnista ja niitä koskevista poikkeuksista sekä markkinoiden väärinkäytön estämisestä ja havaitsemisesta, sisäpiirilueteloista, johtohenkilöiden liiketoimista ja sijoitussuosituksista säädetään markkinoiden väärinkäyttöasetuksessa.

Markkinoiden väärinkäyttöasetuksen 7 artiklassa määritellään sisäpiirintieto, joka käsittää luonteeltaan täsmällistä ja julkistamatonta tietoa, joka liittyy suoraan tai välillisesti yhteen tai useampaan liikkeeseenlaskijaan tai rahoitusvälineeseen ja jolla todennäköisesti olisi huomattava vaikutus kyseisen rahoitusvälineen tai siihen liittyvän rahoitusjohdannaisen hintaan, jos se julkistettaisiin. Asetuksen 14 artiklassa kielletään henkilöä tekemästä, yrittämästä, suosittelemasta tai houkuttelemasta toista henkilöä tekemään sisäpiirinkauppoja. Asetuksen 8 artiklassa katsotaan sisäpiirinkaupoiksi tilanteita, joissa sisäpiirintietoa hallussaan pitävä henkilö käyttää kyseistä tietoa hyväkseen hankkimalla tai luovuttamalla omaan tai kolmannen osapuolen lukuun suoraan tai välillisesti rahoitusvälineitä, joihin kyseinen tieto liittyy. Vastaavasti sisäpiirintiedon käyttäminen peruuttamalla tai muuttamalla rahoitusvälinettä koskeva toimeksianto katsotaan sisäpiirinkaupaksi.⁴⁸

Lisäksi markkinoiden väärinkäytön estämiseksi ja väärinkäytön havaitsemiseksi markkinoiden väärinkäyttöasetuksen 16 artiklassa säädetään sijoituspalveluyritysten, jotka ylläpitävät markkinoita ja kauppapaikkoja sekä kaikkien ammattinsa puolesta liiketoimia järjestävien tai toteutettavien henkilöiden, on otettava käyttöönsä tehokkaat järjestelyt, järjestelmät ja menettelyt, joilla pyritään estämään ja havaitsemaan sisäpiirikauppa,

⁴⁵ Leppiniemi, 2014, s. 336.

⁴⁶ HE 109/2005 vp s. 95.

⁴⁷ HE 65/2016 vp. s. 5.

⁴⁸ HE 65/2016 vp. s. 8 - 9.

markkinoiden manipulointi sekä näiden yritykset. Asetuksen 17 artiklassa edellytetään, että liikkeeseenlaskija ilmoittaa yleisölle mahdollisimman pian sisäpiirintiedosta, joka koskee kyseistä liikkeeseenlaskijaa. 18 artiklassa säädetään velvollisuudesta ylläpitää sisäpiiriluetteloita.⁴⁹

Rinnastettuna yllä esitettyjen muiden lakien tapaan käsitellä lähipiiriä tai sisäpiiriä vaikuttaa osakeyhtiölain nykyinen määritelmä lähipiiristä siis hyvin suppealta verrattuna aiempaan osakeyhtiölakiin. Selityksenä tälle on ensinnäkin se, että uudistetussa osakeyhtiölaissa ei ole lainkaan aineellisesti säännelty lähipiiriliiketoimia, kuten vanhassa osakeyhtiölaissa oli, joten kovin yksityiskohtainen lähipiirin määrittelykään itse laissa ei ole tarpeellista. Hallituksen esityksessä nähtiin kuitenkin tärkeänä, että jokin lähipiirin määritelmä sisällytetään lakiin, sillä vaikka lähipiirilainojen varsinainen sääntely poistettiinkin, ei mahdollisuutta lähipiiriliiketoimiin kokonaan poistettu.⁵⁰

Sekä osakeyhtiölain 8 luvun 6 §:n viittaussäännöksen että lähipiirin määritelmän sijoittamisella lakiin samalla tunnustetaan lähipiiriliiketoimien erityisyys yritysmailmassa varsinaisen säännöksen puuttuessa. Lopulta, kun haetaan tarkennusta mainitulla tavalla kansainvälisistä tilinpäätösstandardeista, on lähipiiri lopulta määritelty hyvin, ellei jopa kattavammin kuin aiemmassa osakeyhtiölaissa. Käytännöllisestä näkökulmasta voi tosin pohtia, kumpi on selkeämpi ratkaisu; määritelmän löytyminen itse laista vai se, että ydin löytyy laista ja tarkempi määritelmä muualta, kuten tässä tapauksessa kansainvälisistä tilinpäätösstandardeista.

Toisaalta edellä selitetty markkinoiden kansainvälistyminen ja siten tarve kirjanpidon kansainväliselle yhtenäistämiseksi puoltaa tätä ratkaisua, ja varmistaa sen, ettei osakeyhtiölaissa ole päällekkäisyyksiä tai ristiriitaisuuksia kirjanpitosäännösten kanssa. Lisäksi kirjanpitolaitekunnan lausunto selventää tilannetta huomattavasti, sillä siinä määritelmä on yksityiskohtaisesti avattu. Osakeyhtiölakia uudistettaessa lähipiirin määritelmää pohdittiin ja IAS 24 verrattiin aiemman osakeyhtiölain 1 luvun 4 §:ään. Hallituksen esityksessä todettiin, että vaikka nämä ovat kirjoitusasultaan erilaiset vastaavat ne sisällöllisesti niin paljon toisiaan, että lopulta IAS 24:n määritelmä lähipiiristä hyväksyttiin.

⁴⁹ HE 65/2016 vp. s. 12–13.

⁵⁰ HE 109/2005 vp s. 95.

1.2. Lähipiiriliiketoimet

Tässä esitellään lyhyesti lähipiiriliiketoimia ja sitä, millaisia ne käytännössä ovat ja mitä lähipiiriliiketoimilla tarkoitetaan. Näiden ongelmallisuutta tarkastellaan syvemmin koko loppututkielma. Suomessa lähipiiriliiketoimet käsittävät pääasiallisesti lähipiirilainat ja lähipiirille annettavien lainojen vakuudet. Osakeyhtiölain 8 luvun 6 § on osakeyhtiölain niin sanottu viittaussäännös, jonka mukaan yhtiön on toimintakertomuksessaan erikseen ilmoitettava tiedot rahalainoista, vastuista ja vastuusitoumuksista yhtiön lähipiiriin kuuluvalla, jos rahalainojen, vastuiden ja vastuusitoumusten yhteismäärä ylittää 20 000 euroa tai viisi prosenttia yhtiön taseen omasta pääomasta. Lisäksi saman luvun 8 §:n mukaan yhtiön on ilmoitettava, mikäli yhtiön hallussa ja panttina olevat osakkeet ovat tulleet yhtiön lähipiiriin kuuluvalla tai niitä on luovutettu lähipiiriin kuuluvalla henkilölle.

Lisäksi lain 8 luvun 7 §:n mukaan toimintakertomuksessa on myös annettava selostus yhtiön rakenne- ja rahoitusjärjestelyistä, ja lähinnä liittyen osakeanteja ja optio-oikeuksia koskeviin päätöksiin. Säännökset koskevat siis kaikkia osakeanteja ja optio-oikeuksia koskevia päätöksiä. Osakeantipäätösten pääasiallisena sisältönä pidetään ainakin merkintähintaa, merkintähinnan määrittelyperusteita, mahdollisen merkintäetuoikeudesta poikkeamisen syytä ja sitä, kenellä on merkintäetuoikeus sekä sitä, ovatko yhtiön lähipiiriin kuuluvat voineet osallistua osakeantiin. Lähipiiriin liittyvät tiedot on kuitenkin annettava vain, jos se on vaikeuksista selvitettävissä ja olennainen, jota se ei aina ole. Esimerkiksi merkintäetuoikeusannissa lähipiiriläisten osallistuminen merkintään ei välttämättä ole tässä tarkoitettu relevantti tieto.⁵¹

Vaikka lähipiirilainojen ja -vakuuksien osakeyhtiölainmukaisuutta arvioidaankin yhtiöoikeudellisten periaatteiden avulla eikä enää nimenomaisten säännösten perusteella, on niitä koskevien tietojen antaminen edelleen perusteltua.⁵² Samaa mieltä oltiin myös lainvalmistelutöissä ja siksi toimintakertomukseen kirjaamisvelvollisuus otettiin lakiin.⁵³

Lähipiiriliiketoimet käsittävät siis pääasiassa yhtiön lähipiirille annettavat lainat ja vakuudet, jotka ovat samalla myös yhtiön lähipiirille annettavia etuuksia, sillä ne ovat usein vastikkeettomia tai ainakin alihintaisia.⁵⁴ Tällaiset edut aiheuttavat usein intressiristiriitoja yhtiön sisällä, koska johdon ja määräävien osakkeenomistajien yhtiöstä saamat edut

⁵¹ HE 109/2005 vp. s. 96.

⁵² Mähönen, 2009, s. 239.

⁵³ HE 109/2005 vp s. 95.

⁵⁴ Mähänen, 2007, s. 23.

vähentävät luonnollisesti muiden osakkeenomistajien residuaalia.⁵⁵ Jotta intressiristiriidoilta vältyttäisiin, on avoin tiedottaminen ensiarvoisen tärkeää. Siksi johdon ja määräävien osakkeenomistajien on annettava tiedot yhtiöstä saamistaan eduista kuten palkkioista, mukaan lukien osakkeina ja optioina saadut palkkiot, sekä eläkkeistä. Sanottu tiedonantovelvollisuus on yksi tärkeä osa johdon fidusiaarisia velvoitteita.⁵⁶

Tyypillinen esimerkki osakeyhtiölaissa tarkoitettusta lähipiiriliiketoimesta on osakaslainoiksi tulkittavat osakkeenomistajien käteisnostot, joista kirjanpitolautakunta on nimenomaisesti antanut päätöksiä ja lausuntoja.⁵⁷ Kirjanpitolautakunta katsoi esimerkiksi päätöksessään 1749/2006, jolloin sovellettiin vielä aiempaa osakeyhtiölakia, että osakkeenomistajan käteisnostot osakeyhtiöstä olivat itse asiassa osakslainaa. Tapauksessa henkilö omisti useita osakeyhtiöitä, joissa hän oli itse sekä toimitusjohtajana että hallituksen varsinaisena jäsenenä. Yhtiöissä ei ollut muita ulkopuolisia palkattuja työntekijöitä, joten kyseessä olivat niin sanotut yhden henkilöosakkaan yhtiöt. Henkilö itse oli varaton ja ulosottovelallinen eikä hän nostonut yhtiöstään palkkaa vaan hänen rahannostonsa oli kirjattu aluksi osakslainoiksi. Hän oli nostonut yhtiön tililtä useita kertoja kuukaudessa erisuuruisia summia eikä näistä ollut juuri mitään tarkempia selitteitä tai niissä oli maininta nostosta käteiskassaan tai käteislaskusta. Yhtiön tilikauden voitollisen tuloksen henkilö oli jakanut osakkaalle eli itselleen, mutta yhtiö oli käyttänyt osingonjaon saamistaan kuittaamiseen henkilöltä. Kyseessä oli osakeyhtiölain vastainen lähipiirilaina.⁵⁸

Kirjanpitolautakunta totesi, että osakas, joka toimii yhtiössä, voi nostaa rahaa esimerkiksi käteiskassaan tai jonkin tuotannon tekijän hankintaa varten, mutta jos rahat eivät ole yhtiön käytettävissä, kyse ei ole käteiskassasta vaan muusta varojenkäytöstä kuten osakslainasta. Lisäksi kirjanpitolautakunta totesi, että vaikka osakslaina olisikin osakeyhtiölain vastainen, tulee lähipiirilainojen yhteismäärät ja olennaiset tiedot lainojen ehdoista ja takaisinmaksusta kirjata tilinpäätöksen liitetietoihin. Kirjanpitolain mukaan kirjanpitovelvollisen on annettava tiedot toiminnastaan riittävän ja oikean kuvan saamiseksi yhtiön taloudellisesta asemasta. Tiedot osakeyhtiölain vastaisista osakslainoista ovat tämän kuvan kannalta relevanttia tietoa.⁵⁹

⁵⁵ Mähönen, 2009, s. 238.

⁵⁶ Mähönen, 2005, s. 279.

⁵⁷ Mähönen, 2009, s. 240.

⁵⁸ KILA 1749/2006

⁵⁹ KILA 1749/2006

Kirjanpitolautakunta totesi samansuuntaisesti päätöksessään 1762/2005, jossa henkilö oli nostanut yhtiön pankkitililtä rahaa, ja nostojen tositteisiin oli laitettu viittaus ”laskuihin” tai ”käteiskassaan”. ”Laskuihin” viitatuissa tositteissa ei kuitenkaan liittynyt mitään laskuja eikä todellisuudessa käteiskassaan ollut nostettu rahoja. Rahoja nostanut henkilö omisti osakeyhtiön 100 prosenttisesti ja toimi yhtiön hallituksen ainoana jäsenenä sekä toimitusjohtajana. Kirjanpitolautakunta lausui tässäkin, että osakeyhtiön osakkaan rahanostot yhtiön tililtä ovat joko siirtoja käteiskassaan tai osakaslainaa. Mikäli rahat eivät ole yhtiön käytettävissä, ei kyse ole enää käteiskassasta vaan osakaslainasta.⁶⁰

Tässä tapauksessa kirjanpitolautakunnan päätöksessä todettiin lisäksi syyttäjävirston esittäneen, että syyteharkintaan tulee jatkuvasti esiin tapauksia, joissa yhdenyhtiön henkilöosakkeenomistaja hallituksen ainoana varsinaisena jäsenenä nostaa tilikauden aikana pienissä erissä yhtiön tililtä käteistä, josta ei toimiteta kirjanpitoon tositetta. Kirjanpitäjä kirjaa ne usein joko kassanostoiksi tai osakaslainoiksi, vaikka osakaslainan osakeyhtiölain mukaiset ehdot eivät ole täyttyneet. Osakaslainoista ei myöskään näissä olosuhteissa ole hallituksen kokouksen pöytäkirjoja eikä velkakirjaa saatavilla, joista ilmeni velan korko ja takaisinmaksuaikataulu. Syyttäjä arvioi silloin tilannetta niin, että varat on käytetty elämiseen eikä nostojen yhteydessä henkilöosakkaalla ole ollut aikomustakaan maksaa rahoja takaisin.⁶¹

Nykyisin aikana tilannetta arvioitaisiin osakeyhtiölain 13 luvun mukaisesti eli yhtiön varojen jakamisena. 13 luvun 6 §:n 4 momentissa säädetään, että yksimieliset osakkeenomistajat voivat jakaa vapaata pääomaa myös muulla tavalla kuin saman pykälän 1 momentissa mainituilla tavoilla eli osinkona, osakepääoman alentamisena, omien osakkeiden hankkimisena ja lunastamisena tai kun yhtiötä puretaan ja poistetaan rekisteristä. Yhdenyhtiöissä tällaisen osakkeenomistajien yksimielisyyden saavuttaminen on yksinkertaista. Lainkohdassa mainitaan ainoastaan, että varojenjako on mahdollista myös ”muulla tavalla”. Eli sillä, miksi varojenjako kutsutaan, ei liene merkitystä, vaan sillä, että varoja jaetaan ja edellytykset tähän täyttyvät.

Edellä esitetty korostaa kirjanpidon ja yhtiöoikeuden välistä suhdetta erityisesti lähipiiriliiketoimien ollessa kyseessä. Edellä kerrottiin, miten osakeyhtiölain lähipiirin määritelmä on tulkittava IAS 24 standardin kanssa yhteneväisesti. Lähipiirin määritelmän lisäksi standardi määrittelee lähipiiriliiketoimia, joita sen mukaan ovat voimavarojen, palveluiden tai velvoitteiden siirtoja toistensa lähipiiriin kuuluvien osapuolten välillä

⁶⁰ KILA 1762/2005

⁶¹ KILA 1762/2005

riippumatta siitä, tapahtuuko näissä veloitusta vai ei. IAS 24 standardi menee siten pidemmälle lähipiiriliiketoimien sääntelyssä kuin osakeyhtiölaki.⁶²

Standardissa mainitaan, että lähipiirisuhteet ovat normaaleja liiketoiminnassa ja usein yhteisöt toteuttavat osia toiminnoistaan tytär-, yhteis- tai osakkuusyritysten välityksellä. Tällaisissa suhteissa yhteisö pystyy vaikuttamaan kyseessä olevan kohteen liiketoiminnan periaatteisiin määräysvaltaa tai vaikutusvaltaa hyödyntämällä. Lähipiirisuhde voi vaikuttaa yhteisön voittoon tai tappioon tai taloudelliseen tilaan joko siten, että toistensa lähipiiriin kuuluvat toteuttavat sellaisia liiketoimia, joista toistensa lähipiiriin kuulumattomat eivät toteuttaisi tai siten, että pelkästään toistensa lähipiiriin kuuluminen riittää vaikuttamaan yhteisön liiketoimiin muiden osapuolten kanssa. Ensimmäisessä vaihtoehdossa yritys myy tytäryritykselleen eri hinnalla ja ehdoilla tuotteita kuin muille. Toisessa vaihtoehdossa tytäryritys esimerkiksi lopettaa liikesuhteen jonkin kumppanin kanssa, ja siirtyy asioimaan samalla toimialalla toimivan emoyrityksen kanssa.⁶³

IAS 24-standardissa painotetaan lähipiirisuhteiden kirjaamista tilinpäätöksen liitetietoihin. Jotta tilinpäätöksen käyttäjät saisivat käsityksen lähipiirisuhteiden vaikutuksesta yhteisöön, on perusteltua esittää sellaiset lähipiirisuhteet, joissa esiintyy määräysvaltaa, vaikka osapuolten välillä ei olisi liiketoimiakaan. Erityinen huomio standardissa on kiinnitetty yhteisön johtoon kuuluvien avainhenkilöiden saamiin kompensatioihin. Tällaisiksi kompensatioiksi luetaan työsuhde-etuudet niin pitkäaikaiset kuin lyhytaikaisetkin, työsuhteen päättymisen jälkeiset etuudet, irtisanomisen yhteydessä suoritettavat etuudet sekä osakkeisiin perustuvat suoritukset.⁶⁴

Kuten tässä on käynyt ilmi, on osakeyhtiöoikeuden ja kirjanpito-oikeuden välinen suhde tiivis, jonka vuoksi tätä on syytä tarkastella enemmän.

⁶² Mähönen, 2009, s. 241–242

⁶³ Mähönen, 2009, s. 241–242.

⁶⁴ Mähönen, 2009, s. 243.

2. Kirjanpidon ja yhtiöoikeuden välinen suhde erityisesti lähipiiriliiketoimissa

2.1. Mannermaisesta ja angloamerikkalaisesta kirjanpitokäytännöistä

Kirjanpito-oikeuden ja yhtiöoikeuden suhde on hyvin läheinen. Erityisesti käsiteltäessä lähipiiriliiketoimia ei kirjanpito-oikeutta voida erottaa yhtiöoikeudesta. Kirjanpitolain sitoo osakeyhtiölakiin niiden välinen yhteys liittyen lähipiirin määritelmään, joka esiteltiin jo edellä tarkemmin. Kirjanpitolaki on yhteneväinen kansainvälisten tilinpäätösstandardien kanssa. Edelleen osakeyhtiölain lähipiirin määritelmä on näiden tilinpäätösstandardien mukainen. Kansainväliset tilinpäätösstandardit luovat siten siltaa kirjanpitolain ja osakeyhtiölain välille korostaen näiden välistä tiivistä suhdetta.

Käytännöllisesti ajateltuna ratkaiseva ero angloamerikkalaisen ja mannermaisesta kirjanpito- ja tilinpäätöskäytännön välillä on johtunut intressistä näyttää erilainen voitto. Angloamerikkalaisessa mallissa yhtiön pääoman tarve tyydytetään omalla pääomalla ja yrityksen tärkein eturyhmä on omistajat. Tilinpäätöksellä tarjotaan tietoa sijoittajille, jotka pyrkivät maksimoimaan voittonsa ja yritykset pyrkivät tällöin näyttämään mahdollisimman hyvää tulosta. Verottaja luottaa markkinoiden tehokkuuteen, ja verotus hoidetaan kirjanpidosta erillisenä.⁶⁵

Mannermaisessa järjestelmässä sen sijaan osakemarkkinat ovat perinteisesti olleet kehittymättömämmät, ja pääoman tarve tyydytetään lainaamalla rahaa pankeista. Pankki puolestaan on tarkastellut yhtiötä pitkäaikaisena sijoituksena eikä odotakaan suuria voittoja, vaan tasaista tuottoa. Lisäksi mannermaisessa systeemissä verotus perustuu kirjanpidolliseen voittoon, jolloin yhtiön intressissä on pyrkiä näyttämään mahdollisimman pientä voittoa. Muutosta tähän on aiheuttanut luonnollisesti pääomamarkkinoiden kansainvälistyminen, jolloin eurooppalaisten hakiessa rahoitusta Yhdysvaltain markkinoilta, on niillä myös velvollisuus noudattaa Yhdysvaltain kirjanpitosääntelyä.⁶⁶

Edellä esitetyt erot mannereurooppalaisen ja angloamerikkalaisen tilinpäätösmenettelyn välillä eivät ilmene ainoastaan tilinpäätöstä koskevista normeista vaan myös itse yhtiölaeista. Esimerkiksi vähimmäispääoman vaatimus ja sidotun oman pääoman suoja ovat edelleen voimassa pääomadirektiivissä ja myös Suomen osakeyhtiölaissa, kun Yhdysvalloissa näistä on useimmissa osavaltioissa luovuttu. Tällainen perinteinen malli perustuu sille ajatukselle, että

⁶⁵ Mähönen, 2005, s. 85–86

⁶⁶ Mähönen, 2005, s. 85–86.

osakepääomalla voidaan turvata velkojien saatavia, vaikka osakeyhtiön saatavien vakuutena käytännössä on yhtiön varallisuus, ei kirjanpidon konventioista riippuva oma pääoma.⁶⁷

Mannermainen vahva velkojensuoja ja heikko sijoittajansuoja kannustavat investoijia sijoittamaan varansa pankkeihin suorien yrityssijoitusten sijasta. Tästä seuraa pankkien aseman korostuminen rahoituksessa, jolloin tilinpäätösinformaatiolla ei ole olennaista merkitystä pankkien saadessa tarvitsemansa informaation sisäpiiritietoina. Lisäksi mannermaiset kirjanpitojärjestelmät ovat poliittisia, kun kirjanpitoa käytetään välineenä jakaa yrityksen tuottama hyöty eturyhmille eli osakkeenomistajille, velkojille, työntekijöille ja verottajalle.⁶⁸

Sen sijaan angloamerikkalaisessa järjestelmässä julkaistun informaation merkitys on suurempi, koska yhtiön sisäpiiri on pienempi, käsittäen lähinnä vain osakkeenomistajat, jotka informaatiota tärkeimpinä tarvitsevat. Markkinaorientoituneessa järjestelmässä kirjanpidon tuottamalla laskentainformaatiolla on olennainen merkitys arvioitaessa yrityksen toiminnan menestymistä. Osakkeen arvo siis määräytyy markkinoilla ja arvopaperimarkkinat säätelevät yritysten toimintaa. Tällöin tilinpäätösinformaatio on ikään kuin rajatun vastuun toimimisen kääntöpuoli, eli julkinen tilinpäätösinformaatio ja yhtiöoikeus kietoutuvat toisiinsa.⁶⁹

Suomen lisäksi myös muualla Euroopassa ja Yhdysvalloissa niin yhtiöoikeus kuin kirjanpito-oikeus ovat olleet muutoksessa. Kirjanpidon sääntely on kehittynyt kohti standardiperusteisuutta. Muodollisella tasolla tämä tarkoittaa, että myös yhtiölaeista on poistettava sellaiset kirjanpitoon liittyvät normit, jotka ovat ristiriidassa standardien tai niihin perustuvien kansallisten tilinpäätössäännösten kanssa. Yleisesti ottaen tilinpäätöskäytännön kansainväliselle harmonisoinnille on selkeä tarve. Se lisää kansainvälistä vertailtavuutta sekä vähentää tilinpäätösinformaation käyttäjien, laatijoiden, tarkastajien ja muiden kustannuksia ja lopulta tehostaa pääomamarkkinoiden toimintaa.⁷⁰

⁶⁷ Mähönen, 2005, s. 109.

⁶⁸ Mähönen, 2009, s. 65–66.

⁶⁹ Mähönen, 2009, s. 65–66.

⁷⁰ Mähönen, 2005, s. 114–115, 295

2.2. Lähipiiriliiketoimien sääntelyn kansainvälinen tausta

Lähipiiriliiketoimet ovat liiketaloudessa tavallisia erona tavanomaisiin liiketoimiin vain se, että ne tehdään ns. lähipiiriin kuuluvan tahon kanssa. Toki yhtiön liiketaloudelliset periaatteet saattavat olla ja usein ovatkin erilaisia tehdessään liiketoimia lähipiirin kanssa kuin jonkin ulkopuolisen tahon kanssa.⁷¹

Nykyisin tytäryhtiöiden ja erillisyyhtiöiden hyödyntäminen yritystoiminnassa on enemmän pääsääntö kuin poikkeus, mikä on johtanut siihen, että yksittäisen yhtiön merkitys yrity maailmassa on vähentynyt. Joskus yksi yritysryhmä saattaa jopa olla taloudellisesti ja poliittisesti vaikutusvaltaisempi kuin monet valtiot.⁷² Tästä syystä yritysten liiketoimien oikeudellinen arvioiminen sekä niiden sääntely on merkityksellistä.

Yhtiön toimintojen eriyttäminen eri yhtiöihin on yksi liiketoimintastrategia, jolla riskejä voidaan jakaa. Sen sijaan, että toimittaisiin yhtenä yhteisenä kokonaisuutena, toimitaankin verkostossa, jossa on useita erillisiä toimijoita. Jokainen toimija, yhtiö, kantaa omat riskinsä. Vaihtoehtoisesti yhtiö voi avata eri valtioon uuden erillisen yhtiön, joka voi toimia vieraassa valtiossa, jolloin pääsy vieraan valtion markkinoille helpottuu.⁷³ Tämä verkostoituminen kuitenkin monimutkaistaa etenkin lähipiiriliiketoimien oikeudellista arviointia, kun on vaikeaa selvittää, mitä johonkin yrityskokonaisuuteen saati yhtiön lähipiiriin katsotaan kuuluvan.

Suomessa lähipiiriliiketoimista ei ole kirjoitettu yhtä laajasti kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Erityisesti nykyisen osakeyhtiölain aikaisista lähipiiriliiketoimista on kirjoitettu melko vähän, kun puolestaan Yhdysvalloissa aiheutta on tutkittu ja siitä kirjoitettu huomattavasti enemmän ja rohkeammin. Etenkin maailmanlaajuisesti tunnetut lähihistorian kirjanpitoskandaalit, kuten Enron ja Adelphia, ovat vauhdittaneet yhdysvaltalaisista tutkimusta lähipiiriliiketoimista.⁷⁴ Nämä eivät kuitenkaan olleet ainoita vastaavia skandaaleja vaan näiden lisäksi yritykset kuten WorldCom, Tyco, HealthSouth, Xerox, syyllistyivät samankaltaisiin petoksiin.⁷⁵

Mainituissa tapauksissa kyse oli paljolti yritysten valta- ja kontrollisuhteista ja näiden valvonnan puutteista eikä ainoastaan kirjanpitosäännöksistä. Enronin tapauksessa

⁷¹ Johansson, 2009, s. 1.

⁷² Anker-Sørensen, 2016, s. 2, 6.

⁷³ Anker-Sørensen, 2016, s. 10-12.

⁷⁴ Kohlbeck – Mayhew, 2004, s. 2.

⁷⁵ Kennedy, 2012, s. 20.

rahoitusjohtaja manipuloi yhtiön tuloja ja käteissirtoja käyttäen hyväkseen erillisyhtiötä.⁷⁶ Kysymys oli siis voiton vääristelystä, kun yhtiön ilmoittamat voitot olivat pääosin kuvitteellisia. Tämä oli mahdollista yhdysvaltalaisen kirjanpitojärjestelmän vuoksi.⁷⁷

Enronin tapauksessa johdon tavoitteena oli siis kirjanpidon manipuloinnilla aikaansaadut tulokset sen sijaan, että yrityksen toiminnalla saataisiin vastaavia tuloksia aikaan. Käytännössä Enron siis antoi erillisyhtiölle omia osakkeitaan, joista tämä erillisyhtiö maksoi käteisellä. Enron vakuutti, ettei osakkeen arvo laske. Erillisyhtiö sai sitten ulkopuolisia tahoja investoimaan tähän erillisyhtiöön rahaa, ja nämä sijoitukset kirjattiin Enronin tilinpäätöksiin tuottoina. Maksuna näistä sijoituksista pidettiin noita Enronin antamia osakkeita. Osakkeiden hinta nousi eikä huolta siitä, että osakkeiden hinta joskus laskisi tai riskiä, että Enronin joutuisi maksamaan vakuutuksensa osakkeiden arvonlaskusta, tuotu esiin lainkaan.⁷⁸ Lopulta osakkeiden arvo kuitenkin alkoi laskea ja pian koko totuus kirjanpitoepäilyistä paljastua.

Tällaisten erillisyhtiöiden hyödyntäminen oli rahoituslaitosten keskuudessa yleistä etenkin ennen finanssikriisiä. Erillisyhtiöitä luotiin vain ostamaan varoja sekä tilinpäätöksistä että niiden ulkopuolelta. Tällaiset rahoitusjärjestelyt olivat mahdollisia ensinnäkin siten, että pankki ensin toteutti todellisen kaupan varallisuudesta erillisyhtiön kanssa, jolloin sekä riski että hyöty siirtyivät siirtäjältä vastaanottajalle. Kuitenkin siten, että pankki käytännössä pysyi erillisyhtiön edunsaajana ja valvojana. Lisäksi erillisyhtiön ja pankin väliseen erityiseen sopimukseen kuului, että pankki oli vastuussa erillisyhtiön liiketoiminnasta sisältäen rahalliset vakuudet sen varalta, että erillisyhtiöllä oli vaikeuksia myydä lyhytaikaisia lainojaan, ja erillisyhtiö puolestaan maksoi pankille maksuja näistä palveluista. Käytännössä siis pankilla oli täysi valta erillisyhtiössä, mutta ei lainkaan omistusta siinä, joten kyseessä ei siten ollut pankin tytäryhtiö.⁷⁹

Enronin tapauksessa kyse oli kekseliään kirjanpidon lisäksi siitä, että yhtiöiden avainhenkilöt olivat keskenään hyvin läheisiä. Massiiviset henkilökohtaiset edut yhteistoiminnasta saivat emoyhtiön ja erillisyhtiön johdon jatkamaan kirjanpidon vääristelyä sekä suhtautumaan Enronin hallinnointisäännösten noudattamiseen huolimattomasti. Yhtiöiden johdon väliset

⁷⁶ Kohlbeck – Mayhew, 2004, s. 2.

⁷⁷ Mähönen, 2007, s. 116-117.

⁷⁸ Schwarcz, 2002, s. 1309-1311,

⁷⁹ Anker-Sørensen, 2016, s. 13-14.

intressiristiriidat olivat jälkikäteen arvioituina selvät. Enronin tapauksen jälkeen tilitoimistot Yhdysvalloissa ovat mm. erottaneet tilintarkastus- ja konsultointitoimintoja toisistaan.⁸⁰

Adelphian tapauksessa kyse oli perheyriityksestä, jossa senkin jälkeen, kun yhtiöstä tuli julkisesti noteerattu multimiljoonabisnes, sen johto koostui perheen veljeksistä. Yhtiö oli tarkoituksellisesti piilottanut miljardien arvoisen lainan kirjanpidosta. Laina ei näkynyt Adelphian tilinpäätöksessä, koska se oli piilotettu tytäryhtiön alle. Lainan piilottamisella tytäryhtiön Adelphian tulos pysyi koko ajan voitollisena. Yhtiön varoja oli myös käytetty runsaasti johdon henkilökohtaisiin menoihin.⁸¹ Lisäksi Adelphia takasi lähipiirilainoja sekä myönsi huomattavia lainoja johtajilleen.⁸²

Laajemmin kysymys ei ole vain kirjanpidosta vaan modernin yhtiöoikeuden haasteista. Yhä monimuotoisempien yrityskokonaisuuksien ja rahoitusjärjestelyiden ollessa mahdollisia, vaikeutuu niiden kokonaiskontrollointi. Erilaisilla yritysjärjestelyillä voidaan toisaalta hallita riskejä tai suorastaan vältellä lain säännöksiä. Kun lainsäädäntö ei tunnista konserneja kokonaisuutena, on yhä vaikeampaa sanoa, mistä yrityskokonaisuus alkaa ja mihin se tarkalleen päättyy. Edelleen, kun rahoitusinstrumentit ovat yhä moninaisempia, on yritysten välisten kontrollisuhteiden jäljittäminen vaikeaa. Perinteinen näkemys osakkeen ja sen mukaisesta määräysvallasta yhtiössä ei ole enää ajantasainen, sillä nykyisin osakkeeseen liittyvät oikeudet on mahdollista jakaa erilaisiin toimintoihin, jolloin osakkeeseen liittyvät riskit, taloudelliset intressit ja oikeudet eivät ole jakautuneet tasaisesti suhteessa toisiinsa.⁸³

Edellä mainitut yritysskandaalit ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten monimuotoisilla yritysrakennelmilla voidaan luoda erinäisten oikeushenkilöiden verkko, joissa yrityksen eri toiminnot on eriytetty erilaisiksi toiminnoiksi, jolla lopulta vältellään lain säännöksiä. Yhtiölainsäädännölle tämä on haaste, koska se ei tunnista konsernisuhteita. Yritysten välisiä kontrollisuhteita olisikin syytä arvioida kaksitasoisesti: sekä rakenteellisesti perustuen yritysten välisiin dokumentoituihin suhteisiin että tosiasiallisesti, eli käyttäkö jokin yritys tosiasiallisesti valtaa toisessa yrityksessä esimerkiksi rahoitusinstrumenttien välityksellä. Tällainen vallankäyttö voi olla helposti näkymätöntä.⁸⁴

⁸⁰ Schwarcz, 2002, s. 1313-1314.

⁸¹ Kennedy, 2012, s. 17-18.

⁸² Kohlbeck – Mayhew, 2004, s. 2.

⁸³ Anker-Sørensen, 2016, s. 1, 3-4.

⁸⁴ Anker-Sørensen, 2016, s. 4-5.

Yhdysvalloissa lähipiiriliiketoimilla voi siis olla monenlaisia tarkoituksia ja merkityksiä eivätkä ne aina ole yhtiötä kokonaisuudessaan ajatellen haitallisia. Joskus lähipiiriliiketoimet voivat olla kokonaistaloudellisesti yhtiötä hyödyttäviä. Esimerkiksi joillakin yhtiöillä voi olla strategisia sijoituksia omistamissaan yhteisyrityksissä tai muissa yhtiöissä, joiden avulla niillä on parempi pääsy uusille markkinoille, paremmat kontaktit luoda sopimuksia uusien tavarantoimittajien kanssa tai joiden avulla ne pystyvät paremmin hallitsemaan riskejä markkinoilla, jotka ovat lähiyhtiön välityksellä tuttuja.⁸⁵

Huoli yhtiön lähipiiriliiketoimista liittyy yleensä johdon opportunistisiin. Yhtiö A voi esimerkiksi tilata palveluita toisesta yhtiöstä B, jossa A yhtiön johtaja on määräävässä asemassa. A yhtiön voi maksaa näistä palveluista markkinoita korkeampaa hintaa ja siten johtaja siirtää varallisuutta itselleen näiden yhtiöiden avulla. Lisäksi lähipiiriliiketoimet voivat olla tehokasta sopimista yhtiön johdon kanssa vaikkapa osana palkkiojärjestelyjä. Tällöin lähipiirilainojen avulla käteisenä maksettava palkkio johdolle voi olla pienempi, kun sitä kompensoitaisiin tällä lähipiirilainalla. Vastaavasti alhaisempi rahapalkkio voidaan nähdä kannustimena lähipiirilainoihin, kun niillä puolestaan kompensoitaisiin alhaista palkkiota.⁸⁶

Amerikkalaisessa tutkimuksessa havaittiin seuraavia johdonmukaisuuksia yhtiöiden lähipiiriliiketoimia tarkasteltaessa. Tutkimuksessa havaittiin yhteys yhtiön johdon itsenäisyyden ja lähipiiriliiketoimien välillä; johdon ollessa itsenäisempi, myös lähipiiriliiketoimet olivat harvinaisempia. Eli, mitä itsenäisempi ja yhtiön omistuksesta irrallisempi johto ja vahvempi hyvä hallintotapa (corporate governance) yhtiössä oli, sitä alhaisempi oli myös lähipiiriliiketoimien todennäköisyys. Vastaavasti johdon suurempi omistusosuus teki lähipiiriliiketoimista todennäköisempiä ja useammin sellaisia, jotka hyödyttivät enemmän johtoa itseään kuin yritystä. Tämä selittynee sillä, että suuremmalla omistusosuudella sisäpiirin on helpompi ryhtyä lähipiiriliiketoimiin, koska valvontaa on vähemmän.⁸⁷

Tutkimuksessa eriteltiin myös tarkemmin, millaiset lähipiiriliiketoimet olivat yleensä kokonaisuudessaan hyödyllisiä, ja millaiset haitallisempia. Erityisesti monimutkaiset lähipiiriliiketoimet, joihin liittyi sijoituksia esimerkiksi yhteisyhtiöihin tai lähipiirin liiketoimiin olivat yhteydessä suurempiin tulevaisuuden tuottoihin ja palkkioihin. Sen sijaan yksinkertaiset lähipiiriliiketoimet liittyen esimerkiksi johtajan tekemään konsultointisopimukseen yhtiön

⁸⁵ Kohlbeck – Mayhew, 2004, Dec. s. 2.

⁸⁶ Kohlberg – Mayhew, 2004, s. 2-3, 6.

⁸⁷ Kohlberg – Mayhew, 2004, s. 7, 25.

kanssa saadakseen lisätuloja eivät lopulta johtaneet yhtiön tuottoihin vaan liittyivät enemmänkin johdon opportunistisiin.⁸⁸

Tutkimuksen mukaan voidaan siis tiivistää, että lähipiiriliiketoimiin liittyvät hyödyt ja ongelmat kiteytyvät joko yhtiön tehokkaaseen sopimiseen tai johdon opportunistisiin. Kuitenkin siten, että tutkimuksen mukaan ei ole mitään johdonmukaista näyttöä siitä, että nimenomaan yhtiön antamat lainat johdolle tulisi pääsääntöisesti kieltää lailla.⁸⁹ Johtopäätöksenä voidaan todeta, että lähipiiriliiketoimiin liittyvät ongelmat eivät kiteydy yksinomaan johdolle annettuihin lainoihin, jolloin näiden kieltäminen lailla ei myöskään ratkaise lähipiiriliiketoimien ongelmia, mutta mahdollisesti estävät niihin liittyviä hyötyjä.

Suurin syy lähipiiriliiketoimien kieltämiseen on yhtiön johdon opportunistisen käyttäytymisen estäminen.⁹⁰ Näin on tilanne Yhdysvalloissa, muissa Pohjoismaissa ja myös Suomessa. Suomessa johdon fidusiaariset velvollisuudet eli huolellisuus- ja lojaliteettivelvollisuus ovat johtoa ohjaavat perussäännöt, joilla pyritään estämään johdon opportunistinen käyttäytyminen.⁹¹

Myös Suomessa on tutkittu lähipiiriliiketoimia suomalaisissa yrityksissä. Helsingin kauppakorkeakouluun tehdystä maisterin tutkinnon tutkielmassa tarkasteltiin suomalaisten Helsingin pörssissä listattuja muita kuin rahoitusalan yhtiöitä hyödyntämällä erilaisia tilastollisia menetelmiä. Tutkimuksessa todettiin, että suomalaisten pörssiyhtiöiden osalta lähipiiriliiketoimet eivät vaikuta synnyttävän etu- tai intressiristiriitoja yhtiön osakkeenomistajien tai sen sidosryhmien välille. Sen sijaan havaittiin, että liiketoimet yhtiön ja sen lähipiirin välillä olivat tehokkaita ja verrattavissa kolmansien kanssa tehtyihin liiketoimiin, jotka itse asiassa palvelivat koko yrityksen ja sen osakkeenomistajien etuja. Myöskään yhteyttä hyvän hallintotavan ja lähipiiriliiketoimien välillä ei havaittu.⁹²

Tämän tutkimuksen tulokset ovat poikkeavia kansainvälisistä tutkimuksista, jotka voivat selittyä muun muassa sillä, että lähipiiriliiketoimet eivät ole yhtä suuria ja merkittäviä kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Aihetta on myös tutkittu melko vähän, joten tilanne saattaa muuttua tulevaisuudessa. Lisäksi lähipiirin ja lähipiiriliiketoimien määrittelyt vaihtelevat eri maissa samoin kuin se, mikä arvioidaan tehokkaaksi ja mikä haitalliseksi liiketoimeksi.⁹³

⁸⁸ Kohlberg – Mayhew, 2004, s. 5-7.

⁸⁹ Kohlberg – Mayhew, 2004, s. 5.

⁹⁰ Kohlbeck – Mayhew, 2004, Dec. s. 4.

⁹¹ Mähönen – Villa, 2006, s. 207.

⁹² Johansson, 2009, s. 4, 83.

⁹³ Johansson, 2009, s. 84.

Yhdysvalloissa ehdottomasti yleisin lähipiiriliiketoimien muoto on lähipiirilaina, jotka sittemmin on laajalti kielletty Section 402 Sarbanes Oxley Actin myötä. Tosin Section 402 sallii lainojen myöntämisen lähipiiriin kuuluvalla taholla, mikäli laina on harjoitetulle liiketoiminnalle tavanomaista ja laina on ehdoiltaan ja kuluiltaan samanlainen kuin normaalikuluttajalle.⁹⁴

Kiinnostavaa kansainvälisesti vertaillen on se, että kun Yhdysvalloissa lähipiiriliiketoimien sääntelyä tiukennettiin aineellisella lainsäädännöllä, samaan aikaan esimerkiksi Suomessa ja Ruotsissa sääntelyä kevennettiin. Ruotsissa osakeyhtiölain uudistuksessa vuonna 2005 lähipiirilainoja koskevia säännöksiä kevennettiin.⁹⁵ Ruotsissa kuitenkin säilytettiin oma lainkohta osakeyhtiölaissa, joka sääntelee lähipiirilainoja (ABL:21 kap.).⁹⁶ Sääntelyn tarpeellisuutta perusteltiin vähemmistöosakkeenomistajien ja yhtiön velkojien oikeussuojan tarpeella, vaikka elinkeinoelämä sitä vastustikin. Ruotsin tavoite lähipiirilainojen ja -vakuuksien sääntelyssä on ollut muidenkin kuin vain elinkeinoelämän etujen palvelu ja sääntelyllä on siis pyritty torjumaan taloudellista rikollisuutta.⁹⁷

Suomessa puolestaan päädyttiin poistamaan lähipiirilainoja koskevat lainkohdat osakeyhtiölaista kokonaisuudessaan. Kuten johdantokappaleessa on todettu, vuoden 2006 osakeyhtiölain haluttiin mm. palvella *rehellistä yritystoimintaa* keventämällä pakottavaa sääntelyä.⁹⁸

Kun vertaa rehellisen liiketoiminnan ajatusta Yhdysvaltojen ja osittain myös Ruotsin eriävään kehitykseen lähipiiriliiketoimien sääntelyn suhteen, herää kysymyksiä suomalaisen osakeyhtiöoikeuden tavoitteisiin liittyen. Osakeyhtiölain tavoite on muun muassa rehellisen yritystoiminnan tukeminen; ollaanko Suomessa tämän ajatuksen kanssa liian naiiveja, kun kansainvälinen kehitys on päinvastaista? Tai vaihtoehtoisesti, ollaanko Suomessa lähipiiriliiketoimien sääntelyn suhteen edistyksellisempiä kuin muualla, ajatellen Yhdysvalloissa tiukan sääntelyn saamaa kritiikkiä.

⁹⁴ Kohlbeck – Mayhew, 2004, Sep. s. 1-1.

⁹⁵ HE 109/2005 vp. s. 13

⁹⁶ Aktiebolagslagen 2005:551 http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Aktiebolagslag-2005551_sfs-2005-551/#K21 9.9.2015

⁹⁷ Toiviainen, 2006, s. 42–43.

⁹⁸ Airaksinen, 2013, s. 445.

2.3. Kirjanpitosäätely Yhdysvalloissa

Amerikkalainen kirjanpito perustuu Yhdysvalloissa yleisesti hyväksytyihin U.S. GAAP (General Accepted Accounting Principles) kirjanpitosäätöihin. Lähtökohtaisesti U.S. GAAP kirjanpitokäytäntö perustuu paljon yksityiskohtaisempiin sääntöihin kuin kansainvälinen IFRS kirjanpitokäytäntö, joka on edellistä enemmän periaateperusteinen kuin sääntöpohjainen.⁹⁹ Yhdysvalloissa on kuitenkin jo vuosia työstyetty U.S. GAAP:n lähentymistä IFRS kirjanpitosäätöjen kanssa alkaen vuoden 2009 Norwalkin sopimuksesta. Myös Yhdysvalloissa IFRS:n hyötyinä nähtiin tarkempi, täsmällisempi ja kokonaisempi taloudellinen informaatio yhtiöstä tilinpäätöksissä. Tavoitteena oli myös poistaa kansainväliset erot kirjanpitokäytännöissä. Vaikkakin eroja edelleen on näiden kahden kirjanpitokäytännön välillä, ovat yhteneväisyydet eroja merkityksellisemmät.¹⁰⁰

U.S. GAAP:in ja IFRS:n erot vaihtelevat kosmeettisista olennaisempiin eroihin. Kosmeettisemmat erot liittyvät esimerkiksi terminologiaan tai kirjanpitoyhtälöihin. Olennaisemmat erot koskevat esimerkiksi vuokrien käsittelyä tai yrityksen omaisuuden arvostamista. Yleisesti ottaen U.S. GAAP:n ja IFRS:n mukaisten tilinpäätösten välillä ei ole suurta eroa, mikä mahdollistaisi Yhdysvaltojen IFRS kirjanpitokäytännön omaksumisen ilman suurempia muutoksia. Silti, vaikka IFRS:n hyväksymisestä kirjanpitokäytännöksi julkisesti noteeratuille yhtiöille on tullut maailmanlaajuista, ja sen hyväksyminen myös Yhdysvalloissa näyttää mahdolliselta, ei se ole vielä varmaa.¹⁰¹

Yhdysvalloissa kirjanpitoa valvovat erilliset tilintarkastusorganisaatiot, kuten esimerkiksi FASB (Financial Accounting Standards Board). Itsenäisten tilintarkastusorganisaatioiden tarkoituksena on taata sijoittajille ja velkojille luottamusta arvopaperimarkkinoihin sekä suojella niitä vilpillisiltä tilinpäätöstiedoilta. Nämä tilintarkastusorganisaatiot myös luovat ja asettavat tilintarkastusstandardeja. Näiden lisäksi ovat myös tahot, jotka säätelevät kirjanpitolait ja valvovat niiden noudattamista.¹⁰²

U.S. GAAP oli voimassa ja käytössä myös edellä mainittujen kirjanpitoskandaalien aikaan osoittaen kenties sen puutteellisuuden. Reaktiona näihin skandaaleihin Yhdysvaltain kongressi kiirehti säätämään Sarbanes Oxley Actin, ja sen Section 402, joka pääosin kielsi lainat johtajille.¹⁰³ Lisäksi Sarbanes Oxley Act edellyttää yhtiöiltä ns. integroitua

⁹⁹ Kennedy, 2012, s. 4.

¹⁰⁰ Murphy Smith, 2014, s. 2, 5.

¹⁰¹ Murphy Smith, 2014, s. 5 - 9.

¹⁰² Kennedy, 2012, s. 4 - 6.

¹⁰³ Kohlbeck – Mayhew, 2004, s. 2.

tilintarkastusta, joka käsittää yhtiön tilinpäätöstietojen tarkastamisen lisäksi myös yhtiön sisäiset tarkastukset. Tässä yhteydessä kongressi perusti myös voittoa-tuottamattoman yrityksen, PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board), jonka tehtävänä on valvoa julkisesti noteerattujen pörssiyritysten kirjanpitoa. AICPA (American Institute of CPAs) puolestaan ohjaa ja valvoo yksityisten yritysten kirjanpitoa.¹⁰⁴

Sarbanes Oxley Actin säätämisen jälkeen keskustelu lähipiirilainoista ja niiden kieltämisen tarpeellisuudesta on jatkunut Yhdysvalloissa. Kongressin säätämää section 402 on kritisoitu hätköidyksi. Sen sijaan, että olisi tutkittu systemaattisesti, millaisia lähipiiriliiiketoimia olisi syytä kieltää, kiellettiin suurin osa perustuen vain muutamiin kirjanpito- ja tilintarkastusvääryyksiin.¹⁰⁵ Section 402 ei ole ainoa kritiikkiä saanut osa vaan koko Sarbanes Oxley Actia on kritisoitu siitä, ettei se olekaan ollut niin hyödyllinen kuin odotettiin. Parannuksia on tapahtunut tilitetöiden raportoinnin asianmukaisuudessa, yritysten sisäisessä valvonnassa sekä ennen kaikkea tilintarkastajien itsenäisyydessä suhteessa yhtiöihin. Säännösten noudattaminen käy kuitenkin yrityksille erittäin kalliiksi. Riskejä ei uskalleta ottaa, mikä vaikuttaa yritysten menestymiseen negatiivisesti. Monet yhtiöt kokevat, että miljoonat, jotka ne käyttävät noudattaakseen lakia eivät ole olleet sen arvoisia yhtiölle tai sen sijoittajille.¹⁰⁶

2.4. Kirjanpitolain ja –asetuksen uudistus

Edellä esitetty Sarbanes Oxley Act aiheutti keskustelua myös Euroopassa. Yhdysvalloissa pikaisesti voimaan saatettu Sarbanes Oxley Act nähtiin konkreettisenä seurauksena tilinpäätöskandaaleista. Sijoittajien luottamuksen heikentyminen liittyen pääomamarkkinoiden toimintaan onkin korostanut tilintarkastuksen merkitystä koko maailmassa ja niinpä Yhdysvalloissa tapahtuneen kehityksen vaikutukset ovat heijastuneet myös Euroopan unionin tilintarkastusdirektiiviin.¹⁰⁷

Alkuun Euroopassa Sarbanes Oxley Act nähtiin ongelmallisena, koska se pakotti myös eurooppalaiset, Yhdysvalloissa listattuja yhtiöitä tarkastavat tilintarkastusyhteisöt kalliiseen ja raskaaseen rekisteröintiprosessiin. Ecofin-neuvosto yritti vedota lausunnollaan tätä

¹⁰⁴ Kennedy, 2012, s. 5.

¹⁰⁵ Kohlbeck – Mayhew, 2004, Dec. s. 2 - 3.

¹⁰⁶ Kennedy, 2012, s. 34 - 35.

¹⁰⁷ HE 194/2006 vp, s. 6.

pakkorekisteröintiä vastaan, sillä Euroopan yhteisön jäsenvaltioilla oli jo olemassa tai ainakin valmisteilla sääntely, joka takaa vastaavan suojan sijoittajille. Vetoisuus ei kuitenkaan tuottanut tulosta ja lisäksi uusi tilintarkastusdirektiivi yhdensi joka tapauksessa yhdysvaltalaisia ja eurooppalaisia sääntelyä.¹⁰⁸

Kirjanpitolain uudistuksen esitöissä ei otettu yhtä vahvasti kantaa Yhdysvalloista saatujen vaikutusten merkitykseen, mutta vaikutusta näilläkin on ollut. Yleisesti ottaen eurooppalaiselle kirjanpitokulttuurille EU:n tilinpäätösdirektiiveillä on ollut suuri merkitys. Tilinpäätösdirektiivi koskee kaikkia siinä mainittuja pääomayhtiöitä ja henkilöyhtiöitä. Tilinpäätösdirektiivi asettaa minimivaatimukset tilinpäätösten ja toimintakertomusten esittämistä ja sisältöä koskien. Direktiiviä sovelletaan etupäässä rajoitetun vastuun yhtiöihin sen jäsenten ja ulkopuolisten suojaamiseksi. Näin ollen direktiivin vaikutusalue on laajempi kuin esimerkiksi Yhdysvaltain kirjanpito-oikeudellinen sääntely, joka koskee ainoastaan julkisia osakeyhtiöitä.¹⁰⁹

EU:n parlamentti ja neuvosto antoivat 26.6.2013 uuden tilinpäätösdirektiivin (2013/34/EU), joka piti saattaa voimaan Suomessa ja muissa EU-valtioissa 20.7.2015 mennessä.¹¹⁰ Säännöksiä alettiin kuitenkin soveltaa vasta tilinpäätöksiin, jotka laadittiin 1.1.2016 tai sen jälkeen alkavalta tilikaudelta.¹¹¹ Uusi direktiivi tarkoittaa kirjanpitolain, kirjanpitoasetuksen ja muun kirjanpitolakiperusteisen lainsäädännön tarkistamista direktiivin mukaiseksi.¹¹² Kirjanpitolakia ja siihen läheisesti liittyvää lainsäädäntöä ei ole kirjanpitolain säätämisen jälkeen 1997 tarkasteltu kokonaisuutena. Suurin muutos on ollut vuoden 2004 lain uudistus, kun kirjanpitolainsäädäntö tarkistettiin kansainvälisen tilinpäätöskäytännön kehitystä vastaavaksi. Merkittäviä muutospaineita tämän jälkeen ei ole ollut, koska tilinpäätöstä ja toimintakertomusta koskeva säännöstö perustuu suurelta osin Euroopan unionin tasoisiin ratkaisuihin.¹¹³

Lähipiiriliiketoimia koskien osakeyhtiölain 8 luvun 6 §:n 1 momentin mukaan toimintakertomuksessa on ilmoitettava rahalainat, vastuut ja vastuusitoumukset yhtiön lähipiiriin kuuluvalla, jos niiden yhteismäärä ylittää 20 000 euroa tai viisi prosenttia yhtiön taseen omasta pääomasta. Kirjanpitoasetuksen 2 luvun 7 b §:n mukaan tilinpäätöksen

¹⁰⁸ HE 194/2006 vp, s. 16.

¹⁰⁹ Mähönen, 2005, s. 84–85

¹¹⁰ Kisanlahti, 2013, s. 886.

¹¹¹ Kisanlahti, 2014, s. 175.

¹¹² Kisanlahti, 2013, s. 886.

¹¹³ HE 89/2015 vp, s. 5.

liitetietona on esitettävä tiedot kirjanpitovelvollisen ja tämän lähipiirin välisistä liiketoimista, jos ne ovat olennaisia eikä niitä ole toteutettu tavanomaisin kaupallisin ehdoin. Tämän estämättä saman pykälän 4 momentissa säädetään, että tavanomaisin ehdoinkin toteutetuista lähipiiriliiketoimista on ilmoitettava liitetietona niiden osapuolet ja määrät, mikäli ne ovat tarpeen oikean ja riittävän kuvan saamiseksi.

Kirjanpitoasetuksen 2 luvun 7b § perustuu tilinpäätösdirektiivin 17.1.r artiklaan, jonka ensimmäisen alakohdan mukaan liitetietona on selvitettävä ”yrityksen ja lähipiirin väliset liiketoimet, mukaan luettuna liiketoimen arvo, lähipiirisuhteen luonne ja muut tiedot, jotka ovat välttämättömiä arvioitaessa yrityksen taloudellista asemaa.” Artiklan alakohdat sallivat tosin jäsenvaltioiden säätävän joissakin tilanteissa poikkeuksia lähipiiri-informaation antamisesta. Tämä on mahdollista esimerkiksi siten, että jäsenvaltio edellyttää, että esitetään ainoastaan ne lähipiirin kanssa toteutetut liiketoimet, joita ei ole toteutettu tavanomaisin markkinaehdoin. Tästä säädetään artiklan toisessa alakohdassa. Aiemmassa IV-direktiivissä oli vastaavanlaiset säännökset koskien lähipiiriliiketoimia ja tuolloin tiedonantovelvoite rajautui suoraan tällaisiin ei-markkinaehtoisin lähipiiriliiketoimiin. Lisäksi artiklan kolmannessa alakohdassa säädetään, että jäsenvaltiot voivat sallia, ettei tilinpäätöksessä esitetä kahden tai useamman konserniin kuuluvan yrityksen välisiä liiketoimia, jos osallisina niihin olevat tytäryhtiöt ovat kokonaan tällaisen konserniin kuuluvan yrityksen omistuksessa. Direktiivi mahdollisti vielä artiklan neljännessä alakohdassa, että jäsenvaltiot voivat sallia keskikokoiselle yritykselle rajoitetun tiedonantovelvollisuuden lähipiiriliiketoimista, jotka on toteutettu omistajien kanssa, joihin yrityksellä itsellään on omistusyhteys tai yrityksen hallinto-, johto- ja valvontaelinten jäsenten kanssa.¹¹⁴

Suomessa tilinpäätösasetukseen otettiin mukaan 17.1.r artiklan ensimmäinen, toinen ja kolmas alakohta eli esitettäviin tietoihin tulee sisältyä: 1) kuvaus liiketoimesta; 2) liiketoimen arvo; 3) lähipiirisuhteen luonne; sekä 4) muut kirjanpitovelvollisen taloudellisen aseman arvioimisen kannalta välttämättömät tiedot liiketoimesta. Lisäksi liitetietona on esitettävä tiedot kirjanpitovelvollisen ja tämän lähipiiriin kuuluvien välisistä liiketoimista, jos ne ovat olennaisia eikä niitä ole toteutettu tavanomaisin kaupallisin ehdoin. Vaatimukset eivät kuitenkaan koske liiketoimia, joissa osapuolena on kirjanpitovelvollisen tai sen kanssa samaan konserniin kuuluvan yrityksen täysin omistama tytäryritys. Lähipiirillä direktiivissä tarkoitetaan samaa kuin kansainvälisissä tilinpäätösstandardeissa.¹¹⁵

¹¹⁴ *Kaisanlahti, 2014, s. 156–157*

¹¹⁵ *Kaisanlahti, 2014, s. 156–157*

Kirjanpitoasetuksen 2 luvun 7b §:n ensimmäisessä momentissa todetaan, että vain olennaisia ja markkinaehdoista poikkeavat lähipiiriliiketoimet esitetään liitetietona. Pykälän neljäs momentti, joka on niin sanottu ”perälautasäännös”, taas varmistaa sen, ettei joitakin tehtyjä lähipiiriliiketoimia jätetä liitetietojen ulkopuolelle, vaikka ne olisi tehty tavanomaisin ehdoin. Tavanomaisella viitataan vastaavuuteen sellaisten kaupallisten ehtojen kanssa, joita noudatetaan muiden eli lähinnä lähipiiriin kuulumattomien tahojen kanssa. Huomionarvoista siis on, että vaikka tällaisten liiketoimien vaikutus olisi positiivinen kirjanpitovelvollisen tulokseen, voi tieto lähipiiriliiketoimien määrästä olla tilinpäätöksen käyttäjälle tärkeää hänen arvioidessaan kirjanpitovelvollisen taloudellisen aseman riippumattomuutta.¹¹⁶

Pien- ja mikroyrityksiä koskevat liitetietovaatimukset siirrettiin niistä erikseen annettuun asetukseen, joten niitä koskevat säännökset poistettiin tästä tilinpäätösasetuksesta. Pien- ja mikroyrityksessä säädetään erikseen 3 luvun 10 §:ssä liiketoimista intressitahojen kanssa. Pykälän sisältö on yhteneväinen direktiivin 17.1.r artiklan ensimmäisen alakohdan kanssa. Pykälässä lähipiiriä kutsutaan intressitahoksi, jotta se erottuisi kirjanpitoasetuksen 1 luvun 7b §:stä. Tällä korostetaan sitä, ettei tässä 3 luvun 10 §:ssä määritellä sen kohteena olevia suhteita samalla tavalla kuin kirjanpitoasetuksessa, jossa viitataan kansainvälisiin tilinpäätösstandardeihin. Pykälän mukaan intressitahoilla tarkoitetaan oikeushenkilöä, joka on pienyrityksen kanssa: 1) määräysvaltasuhteessa; tai 2) osakkuusyrityssuhteessa. Sen lisäksi, mitä 4 momentissa säädetään, intressitahoihin luetaan: 1) toimitusjohtaja; 2) hallituksen jäsen ja varajäsen; sekä 3) edeltäviä 1 ja 2 kohtia vastaaviin toimielimiin kuuluvat henkilöt.¹¹⁷

Aiemmin voimassaolevan kirjanpitoasetuksen mukaan pienen kirjanpitovelvollisen oli mahdollista jättää esittämättä liitetiedon lähipiirinsä kanssa tekemistä liiketoimista. Tämä poikkeus ei kuitenkaan enää ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaista, koska se saattaisi estää tilinpäätöksen lukijaa saamasta oikeaa ja riittävää kuvaa pienyrityksestä silloin, kun intressitaholiiketoimi on toteutettu muutoin kuin markkinaehtoisesti. Lisäksi uudistuneen säännöksen myötä syntynyt avoimuus on omiaan ennaltaehkäisemään tällaisia pienyrityksen taloudellisen aseman kannalta vahingollisia toimia. Lisäksi pien- ja mikroyrityksessä on säädetty 3 luvun 9 §:ssä lainoista toimitusjohtajalle ja hallintoelimiin kuuluville henkilöille sekä heidän puolestaan annetut sitoumukset. Pykälä edellyttää seikkaperäisiä liitetietoerittelyjä mainituista lainanannoista tai sitoumuksista.¹¹⁸

¹¹⁶ *Kaisanlahti, 2014, s. 157.*

¹¹⁷ *Kaisanlahti, 2014, s. 136, 157.*

¹¹⁸ *Kaisanlahti, 2014, s. 135–136.*

EU-uudistus siirsi suurimman osan aiempien tilinpäätös- ja konsernitilinpäätösdirektiivien sisällöt sellaisenaan uuteen direktiiviin, mutta kuten edellä esitetystä käy ilmi, näkökulma on muuttunut. Aiemman suuryritysten painottumisen sijaan tuetaan pk-yrityksiä muun muassa hallinnollisia rasitteita vähentämällä. Direktiivissä onkin esitelty ”pienet ensin”-periaatteena tällaiset pienyrityshelpotukset.¹¹⁹

Tämä ”pienet ensin”-periaate on tiukka. Ensinnäkin periaate ilmenee erityisesti siten, että uudessa direktiivissä pienyrityksille on asetettu lähtökohdaksi vain kahdeksan kohdan luettelo pakollisista liitetiedoista. Liitetietovaatimusten rajoittamista perustellaan kustannustehokkuudella, kun vain harvoin tilinpäätösten käyttäjät tarvitsevat lisätietoja pieniltä yrityksiltä, ja lisäksi tällaisten lisätietojen kokoaminen voi olla pienille yrityksille kallista.¹²⁰

Tiukan periaatteesta tekee se, että jäsenvaltioiden toimintavapautta asettaa lisävelvoitteita rajoitetaan direktiivissä voimakkaasti. Direktiivissä määriteltyjen liitetietojen ja muuta tilinpäätöstä ja toimintakertomusta koskevien informaatiovaatimusten ankaroittaminen jäsenvaltioiden omissa säännöstöissä ei ole sallittua pienten yritysten osalta muuten kuin verotuksellisissa tarkoituksissa ja vain verolaissa säädetyllä tavalla.¹²¹

Kirjanpitolain uudistuksessa on samankaltaisia piirteitä kuin osakeyhtiölain uudistuksessa 2006. Osakeyhtiölain uudistuksella haluttiin parantaa yritysten kilpailukykyä vähentämällä muotomääräyksiä ja siten sekä selonotto- että hallinnollisia kustannuksia. Kirjanpitolain uudistus on samoilla linjoilla, kun tavoitteena on pienten yritysten tukeminen mm. hallinnollisia rasitteita keventämällä¹²².

Direktiivi korottaa sekä tase- että liikevaihtoperustaiset raja-arvot, jotka määrittävät pienyrityksen. Aiemman kirjanpitolain mukaan rajat ovat olleet seuraavat: taseen yläraja on ollut 3,65 MEUR, liikevaihdon 7,3 MEUR ja työntekijöiden määrä 50. Direktiivin vastaavat raja-arvot ovat 4 MEUR, 8 MEUR ja 50 työntekijää. Direktiivin asettamat rajat ovat pakottavia. Lisäksi direktiivi antaa jäsenvaltioille mahdollisuuden ottaa käyttöön erityisiä

¹¹⁹ *Kaisanlahti*, 2013, s. 886, HE 89/2015 vp, s. 3.

¹²⁰ HE 89/2015 vp, s. 7.

¹²¹ HE 89/2015 vp, s. 6.

¹²² *Kaisanlahti*, 2013, s. 886.

helpotuksia mikroyrityksille. Mikroyrityksen määrittävät raja-arvot ovat taseen osalta 0,35 MEUR, liikevaihdon osalta 0,70 MEUR ja työntekijöiden keskimääräinen lukumäärä 10.¹²³

Suomessa tilinpäätöksen laadintaa pienyrityksissä helpotettiin ottamalla käyttöön direktiivin mahdollistamat poikkeukset mahdollisimman laajasti ja edellä mainitut kokorajat on korotettu direktiivissä säädettyjen enimmäismäärien mukaisiksi. Lisäksi hyödynnettiin direktiivin antama edellä selitetty mahdollisuus antaa erityisiä helpotuksia mikroyrityksille.¹²⁴

Yhtiöoikeudellisesti huomionarvoista on direktiivin 23.1 artikla, jonka mukaan pienet konsernit on vapautettava konsernitilinpäätöksen ja konsernin toimintakertomuksen laatimisesta. Tätä perustellaan direktiivin johdannossa (kohta 33.) sillä, että pienten yritysten tilinpäätösten käyttäjillä ei ole vaativia tiedonsaantitarpeita ja lisäksi konsernitilinpäätöksen laatiminen emo- ja tytäryhtiöiden vuositilinpäätösten lisäksi voi olla kallista.¹²⁵

Osakeyhtiölain 8 luvun 9 §:n 2 momentin mukaan konsernitilinpäätös pitää laatia kirjanpitolain 6 luvun 1 §:n 3 momentin mukaisen huojennussäännöksen piiriin kuuluvassa yksityisessä emoyhtiössä silloin, kun se jakaa varoja osinkona tai muulla osakeyhtiölain 13 luvun tarkoittamilla tavoilla. Osakeyhtiölain ollessa erityislaki katsottiin sen syrjäyttävän kirjanpitolain huojennussäännöksen.¹²⁶ Uuden tilinpäätösdirektiivin sanamuoto on kuitenkin jäsenvaltiota velvoittava siltä osin, ettei direktiiviä ankarampaa osakeyhtiölain 8 luvun 9 §:n 2 momenttia ollut mahdollista pysyttää laissa pienyritysten osalta.¹²⁷

Niinpä osakeyhtiölain 8 luvun 6 §:n 2 momenttia muutettiin, jotta 23.1 artiklan mukainen pienten konsernien helpotus toteutuu. Myös lain 8 luvun 5 - 8 §:t täsmennettiin sen selventämiseksi, että pienyritys on velvollinen ilmoittamaan tilinpäätösinformaationaan vain ne seikat, joista erikseen säädetään kirjanpitolaisissa ja kirjanpitoasetuksessa pien- ja mikroyrityksen tilinpäätöksessä esittävistä tiedoista.¹²⁸

Kirjanpitolain uudistus tilinpäätösdirektiivin mukaisesti on samansuuntainen kuin osakeyhtiölain uudistus vuonna 2006. Tarkoituksena on helpottaa pienyritysten toimintaa ja

¹²³ *Kaisanlahti*, 2013, s. 886–887.

¹²⁴ HE 89/2015 vp, s. 11.

¹²⁵ *Kaisanlahti*, 2013, s. 889–890.

¹²⁶ *Kaisanlahti*, 2013, s. 890.

¹²⁷ HE 89/2015 vp, s. 18.

¹²⁸ HE 89/2015 vp, s. 141.

siten parantaa yritysten kilpailukykyä. Pienyritysten kilpailukyky paranee, kun niiden hallinnollista taakkaa ja siten transaktiokustannuksia kevennetään.

2.5. Lähipiiriliiketoimien sääntelyn muutos osakeyhtiölaissa

Kirjanpitosääntelystä siirrytään nyt lähipiiriliiketoimien sääntelyyn osakeyhtiölaissa. Aiemmassa osakeyhtiölaissa (EOYL) oli nimenomainen säännös koskien lähipiiriliiketoimia. EOYL (734/1978) 12 luvun 7 § rajoitti osakeyhtiön mahdollisuuksia antaa rahalaina tai vakuus vieraasta velasta. Lain 12 luvun 7 §:n 1 ja 6 momentin mukaan yhtiö ei saa antaa rahalainaa niin sanottuun lähipiiriinsä kuuluvalla tai myöntää vakuutta tämän velvoitteesta muutoin kuin voitonjakokelpoisten varojensa rajoissa ja vakuutta vastaan. Lisäksi saman pykälän 3 ja 6 momentti kielsi yhtiötä antamasta rahalainaa, muita yhtiön varoja tai vakuutta käytettäväksi siihen tarkoitukseen, että varojen saaja tai tämän lähipiiriin kuuluva hankkisi näillä varoilla kyseessä olevan tai samaan konserniin kuuluvan toisen yhteisön osakkeita, jäsenosuuksia tai yhtiöosuuksia.¹²⁹

Myös poikkeukset näistä säännöistä oli säädetty 12 luvun 7 §:n 2 ja 5 momentissa. Yksi poikkeus oli konsernitilanteet; osakeyhtiön oli mahdollista antaa rahalaina tai vakuus, jos velallinen oli samaan EOYL:n mukaiseen konserniin kuuluva osakeyhtiö, osuuskunta tai näihin rinnastuva ulkomainen yhteisö. Lisäksi osakeyhtiön oli mahdollista antaa rahalaina tai vakuus kaupallisten rahalainojen ja vakuuksien ollessa kyseessä. Tällainen tilanne oli käsillä silloin, kun velallinen oli elinkeinonharjoittaja, tai velallinen oli yhteisö tai säätiö, mutta joka ei kuulu yhtiön kanssa samaan konserniin. Tällaisia lainoja kutsuttiin elinkeinolainoiksi.¹³⁰

Velallinen ei saanut olla yhtiön toimitusjohtajan, hallituksen, hallintoneuvoston jäsenen tai tilintarkastajan määräysvallassa. Lisäksi rahalainan piti perustua liiketaloudellisiin syihin, ja velan tuli olla tarkoitettu ainoastaan velallisen elinkeinotoimintaa varten eikä laina-aika saanut olla tavanomaista pidempi. Muita poikkeuksia olivat vielä rahalainan anto valtiolle, kunnalle tai kuntainliitolle sekä yhtiön omalle henkilöstörahasolleen.¹³¹ Niin sanottujen

¹²⁹ Tikkanen, 2005, s. 1213, 1218–1221.

¹³⁰ Tikkanen, 2005, s. 1213, 1218–1221.

¹³¹ Tikkanen, 2005, s. 1213, 1218–1221.

elinkeinolainojen ehdot vaikuttavat yhteneviltä Yhdysvaltojen sallitulle lähipiirilainan muodolle.

Osakeyhtiölakia uudistettaessa ongelmallisena lähipiirilainojen sääntelyssä nähtiin ennen kaikkea se, ettei lähipiirilainoja koskeva lainkohta ollut johdonmukainen. Suurin huoli liittyen lähipiirilainoihin oli osakeyhtiön mahdollisuus kiertää varojenjakamista koskevia säännöksiä antamalla osakkeenomistajille lainoja. Epäjohdonmukaisena nähtiin se, että vain jotkut lähipiirilainat rikkoivat yhdenvertaisuusperiaatetta, eivät kaikki. Siten lakiin sisällytetyt poikkeukset, milloin lähipiirilainojen myöntäminen olisi sallittua, nähtiin sekavina.¹³²

Hallituksen esityksessä todettiin, että huoli varojenjakoan liittyvistä sääntöjen kiertämisistä saattoi liittyä mihin tahansa yhtiön ja sen lähipiirin välisiin toimiin. Erityisesti elinkeinolainoihin liittyvä poikkeus kummeksutti ja sen nähtiin lähinnä vesittävän muut lainanantorajoitukset. Ongelmallisena nähtiin myös lähipiirilainoihin liittyvä johtohenkilöiden intressiristiriita, kun lainojen saaja päättää lainojen antamisesta itse. Muun muassa näistä epäjohdonmukaisuuksista johtuen hallituksen esityksessä ehdotettiin, ettei osakeyhtiölakiin sisällytetä lähipiirilainoja koskevia erityissäännöksiä.¹³³

Luopuminen lähipiirisääntelystä on herättänyt myös kritiikkiä ja hallituksen esitys uudeksi osakeyhtiölainaksi on nähty puutteellisena. Vanhan osakeyhtiölain osittaisuudistuksessa vuonna 1997 lähipiirilainojen sääntelyä täsmennettiin ja selkiytettiin. Tuolloin muun muassa kytkettiin käsite ”lähipiiri” ja siihen kuuluvat henkilöt lainanantorajoitteisiin ja myös seuraamusjärjestelmä liitettiin rajoitusten vastaisesti annettujen lainojen ja vakuuksien yhteyteen. Uudistusta tehtäessä ei ollut mitään mainintoja näiden säännösten soveltamisen ongelmallisuudesta. Heikki Toiviainen toteaa, etteivät hallituksen esityksessä mainitut argumentit koskien säännösten ongelmia ja epäjohdonmukaisuuksia ole pitäviä, sillä niistä ei ole näyttöä. Päinvastoin, vuoden 1997 uudistus uusine rajoituspoikkeuksineen nimenomaan pyrki korjaamaan mahdollisuuksia väärinkäytöksiin, joita nyt pidettiin perusteluina säännösten kumoamiselle.¹³⁴ Toiviainen on kuitenkin jäänyt kritiikkinsä kanssa melko yksin.

Kuten edellä todettiinkin Suomen osakeyhtiölainsäädäntö yleensä ja erityisesti lähipiiriliiketoimien sääntelyn suhteen on muihin Pohjoismaihin verrattuna poikkeuksellista. Suomi on selvästi irtisanoutunut yhteis pohjoismaisesta yhtiöoikeudellisesta

¹³² HE 109/2005 s. 25–26.

¹³³ HE 109/2005 s. 25–26.

¹³⁴ Toiviainen, 2006, s. 41–42.

sääntelytraditiosta ja tämä on ollut tietoinen valinta. Suomi on aktiivisesti halunnut kehittää ja uudistaa osakeyhtiöoikeuttaan ja vuoden 2006 osakeyhtiölaki on esimerkki siitä, miten Suomi loitontui pohjoismaisesta mallista ja siirtyi enemmän sopimusvapauden ja pääomajärjestelmän suhteen liberaalimpaan sääntelystrategiaan.¹³⁵

Nimenomaisten säännösten puuttumisesta osakeyhtiölaista huolimatta lähipiirilainojen ja -vakuuksien antaminen ei ole vapaata.¹³⁶ Aiheuttaako aineellisen sääntelyn puuttuminen enemmän ongelmia, lisääkö se väärinkäytöksiä vai selvenikö oikeustila tässä esitettyjen epäjohtonmukaisuuksien suhteen? Seuraavaksi tarkastellaan lähemmin lähipiiriliiiketoimien nykyistä osakeyhtiölainmukaisuutta.

III. OSAKEYHTIÖLAKI JA LÄHIPIIRILIIKETOIMET

1. Osakeyhtiölain yleiset periaatteet lähipiiriliiiketoimissa

Nykyistä osakeyhtiölakia on sanottu periaatekeskeiseksi. Vaikka osakeyhtiölain periaatekeskeisyyttä onkin korostettu, ei se kuitenkaan tarkoita, että periaatteet olisi kehitetty osakeyhtiölain uudistuksen yhteydessä. Pääosin periaatteet ovat olleet olemassa jo aiemmassa laissa, mutta nyt ne on kerätty yhdeksi kokonaisuudeksi ja osin täsmennetty perustelutekstein.¹³⁷ Myös periaatteiden sisällyttäminen yhtenä kokonaisuutena lain ensimmäiseen lukuun antaa lukijalle selkeämmän käsityksen siitä, minkä periaatteiden varaan osakeyhtiölaki perustuu sekä millaisia oikeushyviä laki suoja. Lisäksi niiden sijainti heti lain alussa korostaa niiden merkitystä lain soveltamisessa.¹³⁸

Ensimmäisen luvun yleisiin periaatteisiin vedotaan silloin, kun lain yksityiskohtaisesta sääntelystä ei saada tukea tilanteen ratkaisemiselle.¹³⁹ Usein lain säännökset jäävät hyvin yleiselle tasolle, jolloin periaatteet antavat tukea säännösten tarkemmalle tulkinnalle.¹⁴⁰ Käänteisesti yksittäisen säännöksen tarkoituksen ja sisällön ymmärtäminen on helpompaa, kun niissä on pääasiallisesti kyse periaatteiden soveltamisesta yksittäisessä tilanteessa.¹⁴¹

¹³⁵ *Vahtera*, 2010, s. 160.

¹³⁶ *Mähönen*, 2007, s. 23.

¹³⁷ *Airaksinen*, 2013, 445.

¹³⁸ *Vahtera*, 2005, s. 19–20.

¹³⁹ *Mähönen – Villa*, 2006, s. 2 - 3.

¹⁴⁰ *Määtä*, 2007, s. 3.

¹⁴¹ *Vahtera*, 2005, s. 19.

Periaatteet tuovat lain tulkintaan realistisuutta, sillä jos muodollisesti on menetelty osakeyhtiölain mukaisesti, voi tosiasiallisesti olla kyse esimerkiksi yhdenvertaisuusperiaatteen vastaisesta menettelystä.¹⁴² Realistisuutta lisännee se, että ne ovat niin sanotusti aitoja oikeusperiaatteita, jolla tarkoitetaan sitä, että niihin voidaan vedota suoraan ja näin ollen ne parantavat väärinkäytöksen kohteeksi joutuneen asemaa ja oikeusturvaa. Tosin on muistettava, että ensisijaisesti sovellettaviksi tulevat tietysti lain yksityiskohtaiset määräykset.¹⁴³

Osakeyhtiölain yleisten periaatteiden tärkeimpänä tehtävänä on suojata vähemmistöosakkeenomistajia ja velkojia yhtiön johdon ja määräävien osakkeenomistajien opportunistia vastaan. Tärkeimmät periaatteet tässä tehtävässä ovat yhdenvertaisuusperiaate, voiton tuottamisen tarkoitus sekä johdon huolellisuus- ja lojaliteettivelvollisuudet.¹⁴⁴

Mitään edellä mainituista ei ollut mainittu suoraan aiemmassa osakeyhtiölaissa.¹⁴⁵ Tosin, vaikka yhdenvertaisuusperiaatetta ei ole ollut aiemmin lakiin kirjattuna, täysin uutenakaan periaatteena se ei ole osakeyhtiölaissa. Sen on katsottu olevan jo aiemmassa osakeyhtiölaissa osa osakeyhtiöoikeudellisia periaatteita, jotka on voitu johtaa lain yksittäisistä pykälistä.¹⁴⁶

Tahdonvaltaisuuden periaate on myös keskeinen, sillä sen perusteella osakkeenomistajat voivat määrätä yhtiön toiminnasta yhtiöjärjestyksessä toisin kuin osakeyhtiölaissa säädetään. Tahdonvaltaisuutta kuitenkin rajoittavat yleiset sopimusoikeuden rajat, eli yhtiöjärjestykseenkään ei voida ottaa määräystä, joka on osakeyhtiölain tai muun lain pakottavan säännöksen taikka hyvän tavan vastainen.¹⁴⁷

Keskeiset periaatteet ohjaavat yhtiön päätöksentekoa, kuten osakeyhtiölain sääntely yleensäkin, ja asettavat reunaehdot, joiden sisällä on määritettävä yhtiön pelisäännöt. Vaikka osakeyhtiölain ajatellaan olevan tahdonvaltainen, on yhtiösuhteissa sisältövapaus kuitenkin huomattavasti rajoitetumpi kuin yleisissä velvoiteoikeudellisissa suhteissa. Käytännössä rajanveto pakottavuuden ja tahdonvaltaisuuden välillä voi olla vaikeaa, kun esimerkiksi

¹⁴² Määttä, 2007, s. 3.

¹⁴³ Mähönen - Villa, 2015, s. 348.

¹⁴⁴ Mähönen - Villa, 2015, s. 348–349.

¹⁴⁵ Mähönen - Villa, 2015, s. 348–349.

¹⁴⁶ Mähönen, 2007, s. 23.

¹⁴⁷ Villa, 2013, s. 215.

yhdenvertaisuudesta koskien vähemmistöosinkoa voidaan kaikkien osakkeenomistajien suostumuksella poiketa lain 13 luvun 7 §:n 2 momentin mukaisesti.¹⁴⁸

Yhtiöoikeudellisen toiminnan muuttuessa ja yritysten toimintamahdollisuuksien lisääntyessä periaatekeskeinen sääntelyjärjestelmä antaa tulkintaohjeita ongelmallisten tilanteiden ratkaisemiseksi. Periaatteiden tulkintaa ohjaavan vaikutuksen katsotaan olevan sitä voimakkaampi, mitä heikommin lain yksityiskohtaiset säännökset normittavat jotain ongelmaa. Lähtökohtaisesti tietenkin yksityiskohtaiset määräykset tulevat sovellettaviksi ensisijaisesti, ja keskeisiä periaatteita on arvioitava kokonaisuutena sekä suhteessa yksityiskohtaiseen sääntelyyn, mutta etenkin toimintaympäristön muuttuessa, yleisten periaatteiden merkitys kasvaa.¹⁴⁹

Juuri selitetyllä tavalla eli periaatteiden avulla on tulkittava lähipiiriliiketoimia. Ainoat osakeyhtiölain lähipiiriliiketoimiin liittyvät aineelliset säännökset liittyvät 8 luvun 6 §:n säännöksiin koskien yhtiön toimintakertomuksen tietoihin lähipiirilainoista, itse lähipiirin lyhyeen määritelmään sekä yhtiön hallussa ja panttina olevien osakkeiden ilmoittamisvelvollisuuteen, mikäli ne ovat tulleet tai niitä on luovutettu lähipiiriin kuuluvalla. Osakeyhtiölain yleiset periaatteet lain ensimmäisessä luvussa ovat siis lähipiiriliiketoimia arvioitaessa keskeisessä asemassa.¹⁵⁰

Aineellisten säännösten puuttuminen ei tarkoita, että lähipiiriliiketoimet olisivat yhtiön vapaasti hyödynnettävissä. Lähipiiriliiketoimia koskevat tulkintaratkaisut perustuvat siis lain yleisiin periaatteisiin, lain tavoitteisiin suojata yhtiön velkojaa sekä myös yhtiön edustajan kelpoisuutta ja toimivaltaa määrittäviin säännöksiin. Yleisistä periaatteista lähipiirille annettujen velkojen osakeyhtiölainmukaisuutta arvioitaessa tärkeimpiä ovat osakeyhtiölain 1 luvun 5 §:ssä säädetty yhtiön voitontuottamistarkoitus, saman luvun 7 §:ssä säädetty osakkeenomistajien yhdenvertaisuus sekä 8 §:ssä säädetty johdon huolellisuusvelvollisuus.¹⁵¹

Mainittujen yleisten periaatteiden lisäksi lähipiiriliiketoimien osakeyhtiölain mukaisuutta on arvioitava osakeyhtiölain 13 luvussa olevien varojenjakosäännösten näkökulmasta. Etenkin osakeyhtiölain 13 luvun 1 §:n 3 momentin mukaisen liikeloudellisen perusteen vaatimuksen suhteen, jossa todetaan, että liiketapahtuma, joka vähentää yhtiön varoja tai lisää sen velkoja

¹⁴⁸ Mähönen - Villa, 2015, s. 126–127.

¹⁴⁹ Mähönen - Villa, 2015, s. 128.

¹⁵⁰ Mähönen - Villa, 2015, s. 422.

¹⁵¹ Mähönen - Villa, 2015, s. 421–422.

ilman liikeloudellista perustetta, on laitonta varojenjakoja sekä 13 luvun 2 §:n mukaista maksukykyisyydestä silmällä pitäen.¹⁵²

Toisaalta yleisistä periaatteista ei myöskään johdu, että lähipiiriliiketoimet olisivat kokonaan kiellettyjä. Lähipiiriliiketoimet ovat mahdollisia ja sallittuja esimerkiksi konsernitalanteissa¹⁵³, joista tarkemmin konserneja käsittelevässä jaksossa myöhemmin. Lisäksi lähipiiriliiketoimet ovat tyypillisesti tilanteita, joissa osakkeenomistajien käteisnostot on tulkittava osakaslainoiksi.¹⁵⁴

Lähipiiriliiketoimien osakeyhtiölain mukaisuuden arviointi edellyttää siis punnintaa yleisten periaatteiden asettamassa viitekehyksessä. Tämä edellyttää tulkintaa, joka tekee arvioinnista vaativaa, kun yksittäistä määräystä, johon haettaisiin vain tukea yleisistä periaatteista, ei ole vaan koko arviointi perustuu yleisten periaatteiden varaan. Samalla väärinkäyttötilanteissa on vedottava ensisijaisesti ja ainoastaan yleisiin periaatteisiin.

Osaksi osakeyhtiölain periaatekeskeisyyden painottamisessa on kyse illuusiosta, sillä periaatteet ovat olleet osakeyhtiölaissa aiemminkin. Voisi siten olettaa, ettei oikeustilakaan ole näiltä osin juuri muuttunut, sillä kyse on enemmän lain systemaattisesta muutoksesta.¹⁵⁵ Lähipiiriliiketoimien ollessa kyseessä ei periaatekeskeisyyden merkitys ole kuitenkaan näin vähäinen. Aiempaa nimenomaista säännöstä kritisoitiin epäjohdonmukaisuudesta, joka uuden lain myötä on korjaantunut, mutta ei vielä tee lähipiiriliiketoimien arvioinnista helppoa.

Lisäksi, vaikka itse lähipiiriliiketoimia arvioidaankin periaatteiden avulla, tulevat sovellettavaksi monia muita yksittäisiä lainkohtia, kuten edellä mainitut tiedonantovelvollisuudet sekä kirjanpitolain asettamat edellytykset. Lähipiiriliiketoimipykälän poistaminen ei siis tarkoita, että mitään varsinaisia lainkohtia ei tule sovellettavaksi lähipiiriliiketoimia arvioitaessa.

Lähipiiriliiketoimet nivoutuvat mielenkiintoisella tavalla laittoman ja laillisen varojenjaon välimaastoon, jota käydään läpi seuraavaksi.

¹⁵² Mähönen, 2009, s. 240.

¹⁵³ HE 109/2005 vp. s. 26.

¹⁵⁴ Mähönen, 2009, s. 240.

¹⁵⁵ Vahtera, 2005, s. 19–20.

2. Osakeyhtiölain mukaiset varojenjakosäännökset

2.1. Lailliset varojenjakotavat

Osakeyhtiön toiminnan tarkoituksena on tuottaa voittoa osakkeenomistajilleen, ja tämä voitontuottamistarkoitus on kirjattu myös osakeyhtiölain ensimmäisen luvun periaatteisiin. Tästä voitontuottamistavoitteesta huolimatta voiton jakaminen osakkeenomistajille ei ole vapaata eivätkä osakkeenomistajat saa ottaa käyttöönsä yhtiön varoja rahana tai muuna omaisuutena. Tärkeintä varojen jaossa on osakeyhtiölain varsin tiukka maksunsaantijärjestys, joka varojenjakosäännösten kanssa konkretisoi velkojiensuojasäännöksiä. Maksunsaantijärjestyksellä turvataan muiden sijoittajien asemaa osakkeenomistajien opportunisteilta, sillä osakkeenomistajien vastuu yhtiön velvoitteista on rajattua kun taas muiden sijoittajien ei. Velkojien suojan lisäksi osakeyhtiölain varojenjakosäännöksillä on merkitystä osakkeenomistajien yhdenvertaisuuden kannalta.¹⁵⁶

Puhuttaessa varojenjaosta keskitytään usein vain varsinaiseen voitonjakoon eli osingonjakoon. Kuitenkin myös varojen jakaminen vapaan oman pääoman rahastosta osakeyhtiölain 8 luvun 2 §:n mukaisesti, varojen jakaminen osakepääomaa tai muita jakokelpoisia sidotun oman pääoman rahastoja alentamalla 8 luvun 1 §:n 2 momentin ja 14 luvun mukaisesti, lainan tai muiden varojen taikka vakuuden antaminen yhtiöstä omien osakkeiden hankkimiseksi 13 luvun 10 §:n mukaisesti sekä yhtiön osakkeiden hankkiminen ja lunastaminen osakkeenomistajilta 15 luvun mukaisesti, ovat myös yhtiön varojenjako.¹⁵⁷

Huomionarvoista on, että varojen antaminen omien osakkeiden hankkimista varten on kiellettyä, mikäli varoja luovutettaisiin ulkopuoliselle. Sen sijaan varojen antaminen jakokelpoisten varojen rajoissa omien osakkeiden hankkimiseen on mahdollista, jos tarkoituksena on osakkeiden hankkiminen yhtiön tai sen lähipiiriin kuuluvan yhtiön työntekijöille. Lisäksi varoja jaetaan vielä, kun yhtiö puretaan ja poistetaan rekisteristä.¹⁵⁸

Varojenjako koskevat osakeyhtiölain yleiset säännökset liittyvät velkojiensuojaan. Puhutaan ns. *tasetestistä* ja *maksukykyysytestistä*. Tasetestissä on kyse siitä, että osingonjako ja jako vapaista rahastoista on sidottu yhtiön vapaaseen omaan pääomaan, josta on vähennetty yhtiöjärjestyksen mukaan jakamatta jätettävät varat osakeyhtiölain 13 luvun 5 §:n mukaisesti. Tasetestin vuoksi on välttämätöntä, että varojen jakaminen perustuu aina viimeksi

¹⁵⁶ Mähönen – Villa, 2012, s. 359–360, 375.

¹⁵⁷ Mähönen – Villa, 2012, s. 375.

¹⁵⁸ Mähönen, 2006, s. 19–20.

vahvistettuun tilintarkastettuun tilinpäätökseen, josta säädetään lain 13 luvun 3 §:ssä. Tämä ei kuitenkaan yksin riitä, vaan jaossa on otettava lisäksi huomioon yhtiön taloudellisessa tilanteessa tapahtuneet olennaiset muutokset tilinpäätöksen jälkeen.¹⁵⁹

Lisäksi osakeyhtiölain 13 luvun 2 §:ssä säädetyn maksukykyisyydestin mukaan varoja ei saa jakaa, mikäli jaosta päätettäessä tiedetään tai pitäisi tietää yhtiön olevan maksukyvytön tai jaon aiheuttavan maksukyvyttömyyden. Maksukykyisyydesti koskee kaikkia varojenjaon muotoja.¹⁶⁰

Osakeyhtiölain varojenjakosäännökset ovat siinä mielessä tahdonvaltaisia, että vapaata omaa pääomaa voidaan myös muulla kuin osakeyhtiölain 13 luvun 1 §:n 1 momentissa tarkoitetuilla tavoilla, mikäli kaikki osakkeenomistajat tähän suostuvat eikä yhtiöjärjestyksestä muuta johdu. Kaikkien osakkeenomistajien suostumuksella voidaan esimerkiksi päättää antaa sellainen lahja, joka muutoin olisi laitonta varojenjako. Tai yksimieliset osakkeenomistajat voivat päättää jakaa vapaata omaa pääomaa muutoin kuin osakkeiden omistussuhteiden mukaan. Poikkeuksena kuitenkin yllä esitelty maksukykyisyydesti, jota edes yksimieliset osakkeenomistajat eivät saa ohittaa.¹⁶¹

2.2. Laittomat varojenjakotavat

Kaikki muut liiketoimet, jotka vähentävät yhtiön varoja tai lisää sen velkoja ilman liiketaloudellista perustetta, ovat laitonta varojenjako osakeyhtiölain 13 luvun 1 §:n 3 momentin mukaan.¹⁶² Kuitenkin laillinen lahja, tai oman pääoman käyttö ei-voitontuottamis-yhtiössä, jotka vähentävät yhtiön varoja ilman liiketaloudellista perustetta, ovat sallittuja. Lisäksi vastikkeeton suoritus, jolla on liiketaloudellinen peruste, ei ole lainkaan varojenjako. Kuten yhtiön ostaessa takaisin liikkeeseen laskemiaan rahoitusvälineitä, kun sille on olemassa liiketaloudellinen peruste.¹⁶³

Liiketaloudellinen peruste on olennainen arvioitaessa varojenjaon laillisuutta. Käsitettä ei ole kuitenkaan määritelty osakeyhtiölaissa.¹⁶⁴ Hallituksen esityksen mukaan kyseessä on oltava

¹⁵⁹ Mähönen, 2006, 20–21.

¹⁶⁰ Mähönen, 2006, s. 20.

¹⁶¹ Mähönen – Villa, 2012, s. 381, 383.

¹⁶² Mähönen, 2006, s. 22.

¹⁶³ Mähönen – Villa, 2012, s. 436.

¹⁶⁴ Mähönen – Villa, 2012, s. 436.

toimi, joka on yhtiön tarkoituksen mukainen.¹⁶⁵ Kun yhtiön tarkoitus on voiton tuottaminen osakkeenomistajille, tarkoittaa liiketaloudellinen peruste silloin sitä, että toiminta pyrkii yhtiön voitontuottamistarkoituksen toteuttamiseen.¹⁶⁶

Laitonta varojenjako koskevat säännökset koskevat varojenjako sekä osakkeenomistajille että muille, esimerkiksi yhtiön johtoon kuuluville tai kokonaan muille.¹⁶⁷ Laitonta varojenjako on esimerkiksi omaisuuden tai palvelujen myyminen alihintaan tai niiden ostaminen ylihintaan. Velan antaminen markkinoihin ja olosuhteisiin nähden liian alhaisella korolla tai vastaavasti velan ottaminen liian korkealla korolla on laitonta varojenjako. Lisäksi varojenjako rikkoen ns. maksukykyisyydestä on laitonta varojenjako, vaikka muutoin olisi noudatettu osakeyhtiölakia. Myös jako, joka rikkoo yleisiä periaatteita, esimerkiksi omien osakkeiden hankkiminen suunnatusti ja ylihintaan yhdenvertaisuusperiaatteen vastaisesti, on laitonta varojenjako.¹⁶⁸

Ensisijainen seuraamus, ja sanktio laittomasta varojenjaosta on osakeyhtiölain 13 luvussa 4 §:ssä säädetty palauttamisvelvollisuus. Varat, jotka on saatu vastoin osakeyhtiölain tai yhtiöjärjestyksen määräyksiä on palautettava, jos varojen saaja tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää varojen jakamisen tapahtuneen vastoin määräyksiä. Palautettaville varoille lasketaan vuotuista korkoa korkolain mukaisesti. Laiton varojenjako on osakeyhtiörikos käytännössä silloin, jos jako on loukannut osakkeenomistajien yhdenvertaisuutta tai maksukykyisyydestä. Tämän vuoksi yksimieliset osakkeenomistajat voivat jakaa varoja haluamallaan tavalla, mutta ei rikkoen maksukykyisyydestä. Lisäksi kaikkien osakkeenomistajien suostumuksella vapaata pääomaa voidaan jakaa muulla kuin osakeyhtiölain 13 luvun 1 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla, jos ei yhtiöjärjestyksessä määrätä toisin.¹⁶⁹

Lisäksi huomionarvoista on, että varojensaajan vilpittömyyttä ei suojata tilanteissa, joissa liiketoimet ovat osakeyhtiölain vastaisia. Tällaisia liiketoimia ovat osakeyhtiölain 13 luvun 8 §:n mukaiset laittomat lahjat, lähipiirilainat ja -vakuudet, joilla ei ole liiketaloudellista perustetta tai omien osakkeiden hankinnan rahoittaminen osakeyhtiölain 13 luvun 10 §:n

¹⁶⁵ HE 109/2005 vp, s. 124.

¹⁶⁶ Mähönen, 2007, s. 23.

¹⁶⁷ Mähönen – Villa, 2012, s. 436.

¹⁶⁸ Mähönen – Villa, 2012, s. 438–439.

¹⁶⁹ Mähönen, 2006, s. 22.

vastaisesti. Nämä ovat osakeyhtiölain pakottavia säännöksiä, jotka vastapuolen oletetaan tuntevan.¹⁷⁰

Ilman liiketaloudellista perustetta tehtävästä toimesta voi kuitenkin olla etua sekä osakkeenomistajalle tai muulle yhtiön lähitaholle tai jopa yhtiöön nähden täysin riippumattomalle taholle. Tavanomainen huolimattomuus ja tästä johtuva etu esimerkiksi yhtiön sopimusosapuoleille ei vielä muodosta laitonta varojenjakoja. Ratkaisevaa onkin se, mitä toimen tekohetkellä tiedettiin. Jälkiviisaus ei tee varojenjakoja laittomaksi eli jos liiketoimi osoittautuu myöhemmin kannattamattomaksi. Ratkaisevaa tahallisuuden arvioinnissa on, mitä tilanteessa olisi pitänyt tietää -tasoinen selonottovelvollisuus.¹⁷¹

Pelkkä liiketaloudellisen perusteen puuttuminen ei myöskään tee esimerkiksi lainasta laitonta varojenjakoja. Lisäksi edellytetään, että yhtiön varallisuus vähenee liiketoimen takia. Jos siis lähipiirilainaa annetaan käyväällä korolla ja turvaavaa vakuutusta vastaan tai riittävän maksukykyiselle taholle, niin toimen vuoksi yhtiön varallisuus ei vähene. Ei, vaikka laina ei palvelisikaan yhtiön liiketoiminnan etua tai se olisi annettu yhdenvertaisuutta loukaten vain joillekin osakkeenomistajille. Lähipiirilainasta tuleekin laitonta varojenjakoja, jos on riittävän todennäköistä lainaa annettaessa, ettei yhtiö tule saamaan lainaa takaisin. Tämä sama ajatus soveltuu myös lähipiirivakuuksiin. Siten vähäinen luottotappioriski ei tee lähipiirilainasta laitonta varojenjakoja kuten ei lainansaajan luottokelpoisuuden myöhempi heikentyminenäkään tee aiemmista lainoista laitonta varojenjakoja.¹⁷²

Osakeyhtiölain ilmaisu yhtiön varallisuuden vähentymisestä voi olla harhaanjohtava, sillä käytännössä laitonta varojenjakoja voivat olla myös sellaiset toimet, jotka kasvattavat yhtiön varallisuutta absoluuttisesti, mutta eivät tee siten niin paljon kuin voisivat. Esimerkkinä osakkeenomistajalle annettu laina, joka on alle käyvän koron, on laitonta varojenjakoja alikoron osalta. Vertailukohteeksi on otettava jokin kohtuullinen käypä hinta, sillä oikeustoimet eivät koskaan ole täydellisesti parhaita mahdollisia. Käytännössä on mahdollista, että yhtiön tekemät oikeustoimet ulkopuolisten kanssa ovat erilaisia suhteessa käypään arvoon kuin osakkeenomistajien kanssa tehtävissä oikeustoimissa. Lähtökohtaisesti ulkopuolisilla on oltava oikeus luottaa siihen, että yhtiö tekee sen edun mukaisia toimia.¹⁷³

¹⁷⁰ Mähönen, 2006, s. 22.

¹⁷¹ Savela, 2009, s. 17.

¹⁷² Savela, 2009, s. 17.

¹⁷³ Savela, 2009, s. 17.

3. Lähipiiriliiketoimet sallitun ja kielletyn välimaastossa

3.1. Velka ja vierasvelkavakuus

Ongelmallisia tilanteita yhtiön varojenjaon suhteen syntyy, kun yhtiön varoja käytetään normaalista liiketoiminnasta poikkeavalla tavalla. Velka- ja vierasvelkavakuuden antaminen ovat esimerkkejä tällaisista ongelmallisista tilanteista. Yhtiö voi antaa velkaa ja se voi olla osa yhtiön normaalia toimintaa tai se voi olla luonteeltaan epätavallista. Osakeyhtiölaissa ei ole nimenomaisesti säännelty yhtiön mahdollisuuksista antaa velkaa, vaan päätöstä antaa velkaa arvioidaan osakeyhtiölain yleisten periaatteiden avulla, kuten edellä on selitetty. Ensinnäkin hallituksen tulee velkaa antaessaan noudattaa huolellisuus- ja lojaliteettivelvoitteitaan, velan ehtojen tulee tukea yhtiön toiminnan tarkoitusta ja olla liiketaloudellisesti perusteltuja eikä velaksi anto saa loukata osakkeenomistajien yhdenvertaisuutta.¹⁷⁴

Lisäksi velan antamiseen liittyvää riskiä tulee ennakoida ja siten hallita eli tavallisesti velasta tulee saada vakuus. Vakuudettoman velan antaminen voi olla mahdollista vain hyvin poikkeuksellisesti ja vain, kun asiaan ei liity yhtiön kannalta tappioriskiä.¹⁷⁵

Yhtiö voi myös antaa pantin tai vakuuden toisen velasta, jolloin puhutaan vierasvelkavakuudesta. Tällaiset tilanteet ovat aina jokseenkin poikkeuksellisia, ja siksi asiassa korostuu yhtiön edun varmistaminen eli vakuudenannon on edistettävä yhtiön omaa liiketoimintaa.¹⁷⁶ Velan ja vakuuden antamisen tilanteissa arvioitavaksi tulee antajan kelpoisuus. Velan antamisesta päättää hallitus kelpoisuutensa ja toimivaltansa rajoissa. Osakeyhtiölain 6 luvun 2 §:n 1 momentissa säädetään hallituksen yleistoimivallasta, johon velan antaminen myös luetaan.¹⁷⁷

Toimitusjohtaja voi päättää velan antamisesta, mikäli se kuuluu niin sanottuun juoksevaan hallintoon, mikä on osakeyhtiölain 6 luvun 17 §:n mukaan toimitusjohtajan työtä. Vierasvelkavakuuden antaminen kuuluu yleensä vain hallituksen yleistoimivallan piiriin eikä toimitusjohtajalla yleensä ole oikeutta vierasvelkavakuutta antaa. Mikäli yhtiöjärjestyksessä on määrätty toimialan kuuluvan toimitusjohtajalle tai mikäli hallitus antaa toimitusjohtajalla valtuutuksen, voi toimitusjohtaja tehdä vakuudesta päätöksen.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Immonen – Villa, 2015, s. 81–82.

¹⁷⁵ Immonen – Villa, 2015, s. 82–83.

¹⁷⁶ Immonen – Villa, 2015, s. 84.

¹⁷⁷ Immonen – Villa, 2015, s. 82.

¹⁷⁸ Immonen – Villa, 2015, s. 84.

3.2. Erityisesti lähipiirin rahoittamisesta

Yhtiön velallisenä voi siis olla riippumaton kolmas taho tai yhtiön lähipiiriin kuuluva taho. Lähipiiriin kuuluvat tahot on määritelty osakeyhtiölaissa ja avattu tarkemmin tutkielman toisessa luvussa. Lähtökohtaisesti lähipiirille myönnettävissä veloissa tai vakuuksissa on sovellettava normaalia tiukempia periaatteita yhtiön, osakkeenomistajien ja velkojien suojaamiseksi.¹⁷⁹ Osakkeenomistajien yhdenvertaisuus ja velkojien suoja ovat tärkeimpiä periaatteita ja intressejä, joita suojataan. Tärkeää on huomata osakeyhtiölain uudistuksen myötä tulleiden muutosten suhteen, että aiemman osakeyhtiölain aikaiset ongelmat eivät lainuudistuksesta huolimatta ole poistuneet. Eli ongelmat koskien varojen jakamista koskevien sääntöjen kiertämisestä sekä johdolle myönnettävien lainojen intressiristiriidat ovat edelleen olemassa, vain näiden sääntely on muuttunut, kun ei nähty tarpeellisena ottaa lakiin nimenomaista sääntelyä lähipiirirahoituksesta.¹⁸⁰

Lähipiirin määritelmässä olennaista on, että lähipiiri käsittää käytännössä varsin laajan joukon ja tärkeää on, että yhtiössä tunnustetaan sen lähipiiriin kuuluvat henkilöt etenkin silloin, kun päätetään velan antamisesta tai vakuusvastuuseen sitoutumisesta. Käytännössä yhtiössä olisi syytä järjestää tällainen lähipiirin seuranta reaaliaikaisesti, jolloin sitä ei tarvitsisi alkaa kartoittaa päätöksentekovaiheessa.¹⁸¹

Lähipiiriliikeytoimet ovat siis sallittuja vaadittavien edellytysten täyttyessä. Ensinnäkin, kuten edellä on selostettu, lähipiiriliikeytoimista päätettäessä hallituksella on oltava kelpoisuus ja toimivalta tehdä tällainen päätös.¹⁸² Lähipiiriliikeytoimia arvioitaessa ratkaisevaa on yhtiön oma etu. Velaksi annon tai vierasvelkavakuuden on siis edistettävä yhtiön toiminnan tarkoitusta eli voiton tuottamista osakkeenomistajille, kuten osakeyhtiölain 1 luvun 5 §:ssä on säädetty.¹⁸³ Osakeyhtiölain esitöissä kuitenkin korostettiin, että vain harvoin merkittävien summien lainaaminen omistajalle tai johdon jäsenelle voi olla yhtiön edun tai yhtiön toiminnan tarkoituksen mukaista.¹⁸⁴

Yhtiön edun lisäksi osakkeenomistajien yhdenvertaisuus jännittyy lähipiiriliikeytoimissa. Liian jyrkkä yhdenvertaisuuden korostaminen voi joissain tapauksissa kuitenkin myös jähdyttää yhtiön kannalta hyödyllisiä hankkeita ja on omiaan antamaan vähemmistöosakkeenomistajille

¹⁷⁹ Immonen – Villa, 2015, s. 85.

¹⁸⁰ Immonen – Villa, 2015, s. 85–86.

¹⁸¹ Immonen – Villa, 2015, s. 86–87.

¹⁸² Immonen – Villa, 2015, s. 87.

¹⁸³ Immonen – Villa, 2015, s. 89.

¹⁸⁴ HE 109/2005 vp. s. 26.

ikään kuin veto-oikeuden.¹⁸⁵ Tämän kaltainen jäykkyys taas voi olla ristiriidassa yhtiön oman edun tavoittelemisen kanssa, kun yhtiö ei voikaan tehdä sitä hyödyttäviä ratkaisuja, joka kuitenkin on yhtiön pääasiallinen tarkoitus ja tavoite.

Vaikka yhdenvertaisuuden periaate voisi aiheuttaa ongelmia veto-oikeusskenaariolla, voi se myös mahdollistaa lähipiiriliiketoimet. Yhdenvertaisuuden periaatteen ollessa dispositiivinen, se voidaan syrjäyttää kaikkien osakkeenomistajien suostumuksella. Tällöin velan tai vierasvelkavakuuden antaminen voi olla hyväksyttävä järjestely, vaikka se ei olisi liiketaloudellisesti perusteltavissa, jos kaikki osakkeenomistajat sen hyväksyvät.¹⁸⁶

Lähipiiriliiketoimi voi tällöin siis loukata myös osakkeenomistajien yhdenvertaisuutta, mutta siihen on suostuttu, joten periaate ei aktivoidu. Lopuksi kuitenkin on vielä arvioitava velkojiensuojaa, eli velaksi anto ei saa rikkoa varojenjakosäännöksiä edes osakkeenomistajien yhteisellä päätöksellä. Rahoitus on annettava jakokelpoisen vapaan oman pääoman varoista eikä se saa vaarantaa yhtiön maksukykyä.¹⁸⁷

Selvää on, ettei lähipiiriliiketoimien hyödyntäminen yhtiössä ole yksinkertaista. Lähtökohtaisesti niiden käyttämistä tulisi välttää. Näin ainakin voi päätellä osakeyhtiölain esitöistä. Kuitenkaan niitä ei ole haluttu kokonaisuudessaan kieltääkään. Millaisissa tilanteissa lähipiiriliiketoimia on hyödynnetty yrityksissä ja millaisia käytännön ongelmia näissä tilanteissa on syntynyt? Näitä tarkastellaan pian käytännön esimerkkien avulla, ensin kuitenkin lähipiiriliiketoimet konsernitilanteissa.

4. Lähipiiriliiketoimet konsernitilanteissa

4.1. Erillinen yhtiö vs. konserni

Lähtökohtaisesti yhtiöiden ajatellaan olevan erillisiä oikeus- ja vastuusubjekteja myös konserneissa ja tällaiselle ajattelulle rakentuu myös osakeyhtiölaki. Tästä syystä lähipiiriliiketoimet konsernitilanteissa ovat erityisen mielenkiintoisia. Miten tämä erillisyyden ajatus suhteutuu lähipiirikonseptin kanssa? Tavanomaisin lähipiirin rahoitustilanne konserneissa on se, että tytäryhtiö antaa omistajalle eli emoyhtiölle rahalainan tai vaihtoehtoisesti panttaa toimitilakiinteistönsä kiinnitetyn panttikirjan tai antaa jopa

¹⁸⁵ Immonen – Villa, 2015, s. 89–90.

¹⁸⁶ Immonen – Villa, 2015, s. 91.

¹⁸⁷ Immonen – Villa, 2015, s. 92.

yrittäjäyhtiön vakuudeksi emoyhtiön tai sisaryhtiön ottamasta velasta. Tällaisen velan tai vakuuden annon sallittavuus ratkaistaan tietenkin tapauskohtaisesti, mutta arvioitavana on aina se, onko tällainen liiketoimi yhtiön etujen mukaista ja palveleeko se kyseisen konserniyhtiön kannalta voitontuottamistarkoitusta.¹⁸⁸ Yhtiöiden erillisyyden periaatteesta huolimatta konsernitilanteissa arvioitavaksi näyttäisi tulevan konsernin intressi.

Niin sanottu konserni-intressi ei kuitenkaan ole osakeyhtiölain tunnistama eikä myöskään aiemman osakeyhtiölain tunnistama.¹⁸⁹ Aiemmassa vuoden 1978 osakeyhtiölain 12 luvun 7 §:n 2 momentissa oli säädetty ns. konsernipoikkeus, jonka mukaan lähipiirilaina tai vakuus oli sallittua antaa, mikäli velallinen oli yhtiön kanssa samaan konserniin kuuluva osakeyhtiö. Nykyistä osakeyhtiölakia säädettyäessä tämä nähtiin kuitenkin ongelmallisena, sillä konsernin sisällä annettaviin lainoihin liittyi kaikki lähipiirilainanantoon liittyvät ongelmat ja, koska yhtiölainsäädännössä konsernia ei käsitellä taloudellisena kokonaisuutena, ei konsernilainanannon erityisasemaakaan voida yhtiöoikeudellisesti perustella. Keskeisimmäksi ongelmaksi lähipiiriliiiketoimiin konsernitilanteissa tiivistyi kuitenkin epätasa-arvo ETA-alueen yhtiöiden välillä, kun suomalainen tytäryhtiö ei voinut antaa lainaa ulkomaisen emoyhtiön ulkomaiselle tytäryhtiölle. EU-oikeuden kannalta oli siten ongelmallinen tällainen malli, jossa konsernilainanantoa pyrittiin rajoittamaan esimerkiksi kotimaisiin yhtiöihin.¹⁹⁰

Konserniin kuulumisen ei ole kuitenkaan merkityksetön seikka. Konserniin kuulumisesta yhtiö voi saada liiketaloudellista etua esimerkiksi keskitetyn rahoitushuollon avulla. Tämä voi parantaa yhtiön mahdollisuuksia saada rahoitusta tai tuottaa korkeamman tuoton kuin, mitä yhtiö voisi saada sijoittaessaan varojaan vain omin voimin. Tällainen konsernin keskitetty rahoitushuolto järjestely voi kuitenkin aiheuttaa ongelmia etenkin ajatellen erillisyyhtiöperiaatetta silloin, kun varoja hallinnoiva yhtiö joutuu taloudellisiin vaikeuksiin.¹⁹¹

Osakeyhtiölain esitöiden mukaan konsernitilanteissa yhtiö voi hyötyä lähipiirirahoituksesta, jossa konserniyhtiö saa konsernikassaan tehdystä sijoituksesta esimerkiksi korkotuottoa.¹⁹² Tällöinhän osakeyhtiölain mukaan lähipiiriliiiketoimi on sallittu, sillä se on sanotulla tavalla yhtiön edun mukainen ja palvelee yhtiön voitontuottamistarkoitusta.

¹⁸⁸ Immonen – Villa, 2015, s. 93.

¹⁸⁹ Immonen – Villa, 2015, s. 94.

¹⁹⁰ HE 109/2005 vp. s. 26.

¹⁹¹ Immonen – Villa, 2015, s. 94.

¹⁹² HE 109/2005 vp. s. 26.

Konsernitilanteissa on kuitenkin tavallista, että konserniin kuuluvista yhtiöistä jollain menee hyvin, kun taas jokin toinen yhtiö saattaa olla pahastikin velkainen. Tällaisessa tilanteessa ongelmia syntyy, kun hyvin menevän yhtiön varallisuutta siirretään joko varojensiirtoina tai vakuuksina tällaiseen huonosti menestyvään yhtiöön. Tällaisissa tilanteissa vastavakuuksiin on syytä kiinnittää erityistä huomiota, koska tilanne saattaa johtaa siihen, ettei velallinen pysty maksamaan velkaansa, jolloin takaus realisoituu tai pantti menetetään. Huomioitava on taas yhtiöiden erillisyyden periaate, sillä kyseessä olevassa tilanteessa asiaa arvioidaan vakuuden antavan tytäryhtiön kannalta.¹⁹³

4.2. Oikeuskäytäntöä konsernien lähipiiriliiketoimista

Lähipiiriliiketoimet konsernitilanteissa ovat erittäin monimutkaisia. Tiivistetysti konsernisuhteella on merkitystä, mutta varsinaiset lähipiiriliiketoimet arvioidaan erillisestä yhtiöstä käsin perustuen sanottuun yhtiöiden erillisyyden periaatteeseen. Lisäksi yhteisestä konsernikassajärjestelystä on hyötyä paitsi konsernille myös erillisille yhtiöille. Kuitenkin juuri näissä tilanteissa yhtiöiden välisiin rahoitusjärjestelyihin on syytä kiinnittää erityistä huomiota, ettei edellä selostettua kiellettyä rahansiirtoa pääse tapahtumaan. Oikeustapaukset selventävät tätä asiaa käytännössä.

Molemmissa seuraavissa korkeimman oikeuden ratkaisuissa on kyse samoista yhtiöistä; osakeyhtiöstä ja osuuskunnasta, joka omisti 99.76 prosenttia osakeyhtiön osakkeista. Tapauksessa KKO:2004:115 emoyhtiö oli antanut kokonaan omistamalleen tytäryhtiölle konserniavustuksen tämän rahoitustarpeen tyydyttämistä varten. Myöhemmin emoyhtiön osalta aloitettiin saneerausmenettely ja tytäryhtiö asetettiin konkurssiin. Kyseessä oli 6 miljoonan markan suuruinen konserniavustus, joka annettiin vakuudettomana luottona.

Tässä ratkaisussa viitattiin ensinnäkin korkeimman oikeuden jo aiempaan kannanottoon ratkaisussa KKO:2004:69 yhtiöiden erillisyyden periaatteesta, eli kullakin konserniyhtiöllä on omat varansa ja velkansa, kutakin yhtiötä on tarkasteltava konkurssin asettamisen ja takaisinsaannin osalta lähtökohtaisesti erillisenä oikeushenkilönä ja konserniyhtiöiden väliset omaisuuden luovutukset voivat tulla takaisinsaannilla peräytetyksi. Sama soveltuu myös tilanteisiin, kun konserniyhtiö on yrityssaneerauksessa.

¹⁹³ *Immonen – Villa, 2015, s. 94–95.*

Edelleen ratkaisussa KKO:2004:115 korkeimman oikeuden arvioitavaksi tuli tuo mainittu konserniavustus. Osuuskunnan yrityssaneerauksessa katsottiin, että osakeyhtiön konkurssipesän oli maksettava sanottu konserniavustus takaisin osuuskunnalle. Konkurssipesä puolestaan katsoi, että konserniavustus on toiminut molempien yhtiöiden eduksi, koska sen avulla vältettiin osakeyhtiön konkurssi, josta myös osuuskunta hyötyi pystyessään jatkamaan konsernin sisäistä liiketoimintaa ja myös koska osuuskunta käytännössä omisti osakeyhtiön kokonaan. Lisäksi tuolloin oli oletettavissa, että osakeyhtiön taloudellinen asema kohentuu.¹⁹⁴

Korkein oikeus katsoi, että yhtiöt ovat toistensa läheisiä takaisinsaantilain 3 §:n 2 momentissa tarkoitettulla tavalla ja lisäksi yhtiöillä on ollut olennainen etujen yhteys. Huolimatta siitä, että konserniyhtiöt ovat enemmän tai vähemmän kiinteästi saman yrityskokonaisuuden osia, ne ovat silti itsenäisiä oikeushenkilöitä. Tästä syystä konserniavustusta on arvioitava yksinomaan osuuskunnan ja sen velkojien kannalta. Konserniavustus oli riski osuuskunnan velkojien kannalta, vaikka se on saattanut osaltaan parantaa konsernin mahdollisuuksia jatkaa toimintaa. Kuitenkin osakeyhtiötä uhkasi jo tuolloin selvitystila, joten osakkeet olivat jo avustuksen aikaan arvottomia. Näin ollen konserniavustus katsottiin vastikkeettomaksi suoritukseksi, jota oli pidettävä lahjana ja se peräytettiin osuuskunnan yrityssaneeraukseen.¹⁹⁵

Samat yhtiöt olivat kyseessä myös korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO:2006:90. Tässä osakeyhtiön hallitus oli pantannut yhtiön osakkeet sen pääosin omistaneen osuuskunnan veloista. Kyse oli hallituksen oikeudesta tehdä panttauksen kaltainen oikeustoimi. Korkein oikeus totesi, että sitoutuminen vastuuseen muusta kuin yhtiön omasta velasta vai vakuuden antaminen tällaisesta velasta on erilaista kuin vastaavat toimet liittyen yhtiön omaan rahoitukseen, ellei kyseessä ole yhtiön liiketoimintaan kuuluvasta toiminnasta. Lisäksi tilannetta monimutkaistaa se, jos kyseessä on laissa yhtiön noudatettavaksi säädetyn kiellon rikkominen. Tilanteessa tuleekin arvioitavaksi yhtiön varojen käyttöä koskevat kiellot ja rajoitukset, koska tytäryhtiö on antanut pantin emoyhtiön velasta tilanteessa, jossa emoyhtiö on ollut maksukyvytön ja ylivelkainen.

Tapauksessa arvioitavaksi on tullut aiemman osakeyhtiölain mukainen lähipiirilainoja koskeva 12 luvun 7 §. Korkein oikeus muistutti, että yhtiön tarkoitus on voiton tuottaminen osakkeenomistajille, jolloin vastikkeettomat suoritukset yhtiön varoista eivät ole tämän tarkoituksen kanssa sopuosinnassa. Lisäksi, muiden kuin jakokelpoisten varojen siirtäminen

¹⁹⁴ Immonen – Villa, 2015, s. 139–140.

¹⁹⁵ Immonen – Villa, 2015, s. 140–141.

yhtiöltä osakkeenomistajille on kiellettyä, myös epäsuorasti, jos se merkitsee yhtiön varallisuusaseman heikkenemistä sidotun pääoman suojaa loukkaavalla tavalla. Tapauksessahan kyse oli pantin antamisesta osakkeenomistajalle, koska emoyhtiö omisti lähes kaikki osakkeet. Korkein oikeus kuitenkin jatkoi, että myös sivullisen kanssa tehdyn oikeustoimen, kuten vieraasta velasta annetun pantin kohdalla, on arvioitava oikeustoimen tosiasiallista luonnetta tekoajankohdan olosuhteissa, sillä vastikkeeton yhtiön varojen siirto muillekin kuin osakkeenomistajille on kiellettyä, ellei siihen ole taloudellista perustetta.

Huomioitavaa on siis oikeustoimen aikaan vallitsevat olosuhteet, jolloin yhtiön varojen käyttö osakkeenomistajien velkojen kattamiseen voi olla kiellettyä varojenjakamista. Myös yhtiön omaisuuden panttaamista samaan tarkoitukseen ei voida pitää sallittuna, jos velallisen taloudellisen tilanteen perusteella on todennäköistä, että pantattava omaisuus menetetään. Tapauksessa siis osuuskunta on katsottava olleen maksukyvytön oikeustoimen aikaan. Tämän takia seikka, että pantin antaminen emoyhtiön veloista olisi palvellut myös osakeyhtiön etuja konsernin rahoituksen jatkumisen avulla, on merkityksetön. Kyseessä on siten korkeimman oikeuden ratkaisun mukaan ollut osakeyhtiölaissa kielletty oikeustoimi, kun varoja on luovutettu vastikkeettomasti osakkeenomistajan hyväksi.

Kiinnostavalla tavalla tässä tapauksessa tuli arvioitavaksi konsernisuhteen merkitystä kahdella tavalla. Ensinnäkin konsernisuhteella yritettiin perustella panttauksen liiketoiminnan mukaisuutta, sillä konsernin rahoitus jatkuisi. Tällä ei kuitenkaan ollut merkitystä, sillä velallisen maksukyvyttömyys oli selvää jo panttaamisen aikaan. Konsernisuhteessa yhtiöiden erillisyyttä ei kuitenkaan tässä ratkaisussa korostettu vaan arvioitavaksi tuli yhtiöiden toistensa lähipiiriin kuuluminen ja varojen jakaminen osakkeenomistajalle eli tässä emoyhtiölle. Oikeustoimen aikainen velallisen varattomuus oli kuitenkin lopulta ratkaiseva tekijä. Jos velallisen taloudellinen tilanne olisi ollut parempi, olisi oikeustoimi ollut laillinen. Korkein oikeus toteaaakin perusteluissaan, että yhtiön varojen käyttö osakkeenomistajan velkojen kattamiseen *voi olla* kiellettyä varojen jakamista, jos vallitsevat olosuhteet ovat sellaiset.

Konsernisuhteella on siis merkitystä, vaikka osakeyhtiölaki ei niin sanottua konserni-intressiä tunnistaakaan. Konsernisuhteella osakkeenomistajan veloista vakuuttaminen tai panttaaminen on mahdollista perustella liiketoimintaperiaatteella. Kun puolestaan yksityisen osakkeenomistajan veloista vastaavalla tavalla vakuuttaminen, on vain harvoin liiketoimintaperiaatteen mukaista. Yhtiöiden erillisyyden periaatteesta huolimatta siis

yhtiöiden yhteinen etu voi olla myös yksittäisen yhtiön etu.¹⁹⁶ Kuitenkin, kuten edellä on mainittu, taloudelliset olosuhteet on harkittava tällaisissa tapauksissa tarkkaan. Oikeustila tältä osin nykyisen osakeyhtiölain mukaan samankaltainen, sillä niin sanottu konserni-poikkeus ei tullut näissä ratkaisuihin arvioitavaksi.

Korkeimman oikeuden ratkaistavana on ollut myös pari nykyisen osakeyhtiölain aikaista konserniavustustapausta. Tapauksessa KKO:2015:104 kyse emoyhtiö A Oy:n tytäryhtiöilleen antamista konserniavustuksista ja vähemmistöosingon jakamisesta. Tytäryhtiö B Oy, joka omisti yli 10 prosenttia A Oy:n osakkeista, oli vaatinut osakeyhtiölain 13 luvun 7 §:ssä tarkoitettua vähemmistöosingon jakamista. B oli katsonut, että osingonjaon perustana olevaan tilikauden voittoon olisi pitänyt lisätä laskennallisesti A:n tuloslaskelmassa satunnaisesti eräksi kirjatut 34 002 000 euroa, jotka A oli maksanut hallituksensa päätöksin tilikauden 2007 aikana kokonaan omistamalleen tytäryhtiölle konserniavustuksina. B katsoi, ettei näille konserniavustuksille ollut yhtiön vähemmistöosakkeenomistajien kannalta hyväksyttävää liiketaloudellista perustetta eivätkä osakkeenomistajat saaneet konserniavustuksista osingonmenetystä vastaavaa hyötyä. B katsoi, että yhtiökokouspäätös rikkoi sekä osakeyhtiölain vähemmistöosinkosäännöstä että osakkeenomistajien yhdenvertaisuusperiaatetta.

Tapauksessa hovioikeuden ratkaisun pohdinta oli monipuolinen. Hovioikeus joutui hakemaan tukea pohdintoihinsa ja perusteluihinsa paljon oikeuskirjallisuudesta todeten mm. että konserniavustuksen ja vähemmistöosinkosäännöksen suhde on epäselvä, ja miten osakeyhtiölain ja verolakien suhde on myös vaikea. Perusteluissa pohdinta keskittyy osakeyhtiölain yleisiin periaatteisiin. Konserniavustuksen suhteen ei tuoda suoraan esiin lähipiiriulottuvuutta, mutta tapauksen käsittely valottaa, miten samoja osakeyhtiölain yleisiä periaatteita kuin lähipiiriliketoimia koskevat periaatteet pohdittiin oikeudessa.

Koska konserniavustuksesta ei suoraan säädetä osakeyhtiölaissa, pohdinta kiteytyy yhtiön liiketoimintaperiaatteen käsittelemiseen ja tarkemmin, että konserniavustus täytyy olla perusteltavissa yhtiön voitontuottamistarkoituksen näkökulmasta. Samalla hovioikeus totesi, että tämä periaate ei kuitenkaan ole Suomessa saanut yhtä vahvaa asemaa kuin esimerkiksi osakeyhtiölain yhdenvertaisuusperiaate. Hovioikeus jatkoi, että voiton tuottamisen periaatetta sovelletaan enemmänkin yhdessä johdon huolellisuusvelvoitteen tai varojenjako koskevien säännösten perusteella. Eli hovioikeus toisin sanoen myös arvottaa osakeyhtiölain

¹⁹⁶ Immonen – Villa, 2015, s. 139–141.

yleisiä periaatteita. Mainitut periaatteet ovat tismalleen samoja kuin lähipiiriliiketoimia arvioitaessa.

Konserniavustuksen suhde verolakeihin ja osakeyhtiölakiin on vaikea. Nimittäin osakeyhtiölain vastainen konserniavustus voi olla verotuksessa laillinen.¹⁹⁷ Kuten edelläkin on mainittu, ei konserniavustuksista ole erikseen säädetty osakeyhtiölaissa. Kuitenkin kyseessä on vastikkeeton ja todellinen varojensirto antajalta saajalle, joka saatetaan tulkita lahjaksi tai jopa laittomaksi varojenjaoksi. Verotuksellisesti konserni voi tällaisesta varojensirrosta hyötyä, mutta onko se riittävä hyöty täyttämään vaatimuksen voitontuottamistarkoituksesta. Näin ei välttämättä ole, sillä on otettava huomioon myös velkojien ja vähemmistöosakkeenomistajien etu.¹⁹⁸ Hovioikeus toteaaakin, että konserniavustukset ovat yksinkertaisempia silloin, kun ne tapahtuvat toisensa kokonaan omistavien yritysten välillä ja ylhäältä alaspäin eli emolta tyttärelle, jolloin varat jäävät myös vähemmistön ja velkojien vaikutuspiiriin.

Yhdenvertaisuudesta hovioikeus totesi, että periaate on yksi osakeyhtiöoikeuden keskeisimmistä periaatteista, jonka tarkoituksena on suojata vähemmistöosakkeenomistajia. Periaatteen merkitystä korostaa osakeyhtiöiden monimuotoisuus sekä yhteiskunnan monimutkaistuminen, jolloin yhtiöiden toimintaa ei voida kattavasti normittaa yksityiskohtaisilla säännöksillä. Kuitenkin lain muotomääräysten mukaan tehty kaikkiin osakkeenomistajiin kohdistuva päätös voi olla tosiasiallisten vaikutustensa vuoksi olla yhdenvertaisuusperiaatteen vastainen.¹⁹⁹

Hovioikeus toi kuitenkin esille oikeuskirjallisuudessa pohditun teeman, että yhdenvertaisuuden perustelun on oltava ennen kaikkea taloudellinen. Liian tiukka vähemmistösuoja voi jopa jumittaa liiketoimintaa, joten poikkeaminen yhdenvertaisuudesta on oltava mahdollista, jos siihen on asianmukaiset perustelut. Asiallisten perustelujen ollessa esimerkiksi liiketaloudellisesti oikeita eli on löydettävä kohtuullinen tasapaino liiketaloudellisten etujen ja vähemmistön aseman kesken.²⁰⁰

Lopuksi hovioikeus katsoi, että olennaisinta konserniavustuksen osakeyhtiölain mukaisuutta arvioitaessa on liiketaloudellisissa perusteissa. Lisäksi liiketaloudellista perustetta on arvioitava ennen kaikkea vähemmistöosakkaan näkökulmasta. Tässä tapauksessa hovioikeus

¹⁹⁷ Mähönen & Villa, 2009, s. 504–505.

¹⁹⁸ Kulmala, 1998, s. 90–91 ja Tuokko, 1996, s. 496–498

¹⁹⁹ HE 109/2005 vp. s. 39-40.

²⁰⁰ Savela, 2010, s. 3-24.

katsoi konserniavustukselle olleen hyväksyttävät liikeloudelliset perusteet verohyödyn vuoksi ja koska avustukset oli kirjanpidossa kuitattu tytäryhtiöiltä olleita saamisia vastaan.

Korkein oikeus painotti ratkaisussaan osakeyhtiölain 13 luvun varojenjakosäännöksiä ja niiden ehdottomuutta siinä mielessä, ettei osakeyhtiön varoja voida jakaa yhtiöstä muutoin kuin osakeyhtiölaissa ilmaistujen edellytysten täytyessä. Erityisesti korkein oikeus painotti sitä, että 13 luvun 3 §:n mukaan varojen jakamisen tulee perustua viimeksi vahvistettuun tilinpäätökseen. B oli kanteessaan vaatinut, että A:n yhtiökokouksen voitonjakoa koskevaa päätöstä olisi laskennallisesti oikaistava. Korkein oikeus katsoi, että tilinpäätökseen perustumattomien laskennallisten lisäysten tekeminen osingonjaon perusteena olevaan tilikauden voittoon olisi vastoin osakeyhtiölain 13 luvun 1 ja 3 §:n varojen jakoa koskevia säännöksiä ja niiden ilmentämiä periaatteita. Mainitun luvun säännökset ovat selviä ja rajaavat voitonjaon perustan viimeksi vahvistettuun tilinpäätökseen.

Korkeimman oikeuden mukaan vähemmistöosingon määrään tyytymättömän osakkeenomistajan on kohdistettava moitekanteensa, paitsi varsinaiseen osingon määrää koskevaan yhtiökokouksen päätökseen, myös yhtiökokouksen tilinpäätöksen vahvistamista koskevaan päätökseen. Tässä tapauksessa B oli moittinut vain A:n yhtiökokouksen päätöksiä osingon määrää koskevilta osin. Yhtiökokouksen päätös tilinpäätöksen vahvistamisesta on siten jäänyt päteväksi. Tästä syystä edellytyksiä kanteen hyväksymiselle ei ollut eikä korkein oikeus muuttanut hovioikeuden lopputulosta.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO:2015:105 oli kyse samankaltaisesta tilanteesta kuin aiemmassa tapauksessa. Tässä yhtiö A Oy oli suorittanut konserniavustusta täysin omistamalleen tytäryhtiö B1:lle ja sen täysin omistamille tytäryhtiöille B2:lle ja B3:lle tilikaudella 2009 yhteensä kaksi miljoonaa euroa ja lisäksi tilikaudella 2010 yhtiölle B1 miljoona euroa. AG, EG ja TG, jotka omistivat yhteensä yli 10 prosenttia A:n osakkeista, olivat yhtiökokouksissa sekä vastustaneet yhtiön tilinpäätösten vahvistamista että vaatineet osakeyhtiölain 13 luvun 7 §:n mukaista vähemmistöosinkoa. Erotuksena edelliseen tapaukseen, tässä kantajat olivat vaatineet yhtiökokousten tekemien osingonjakoa koskevien päätösten, että osingonjakopäätösten pohjana olleiden tilinpäätösten vahvistamista koskeneiden päätösten kumoamista ja muuttamista, joten korkeimman oikeuden arvioitavaksi tuli kysymys siitä, onko vähemmistöosingon perusteena olevaan tilikauden tulokseen lisättävä A:n maksamat konserniavustukset sekä tämän johdosta oikaistava tilinpäätöstä ja osinkolaskelmaa.

Korkein oikeus toteaa ensinnäkin, että konserniavustus voidaan verotuksessa hyväksyä antajan kuluksi ja saajan tuloksi ja tämä perustuu vuoden 1987 lakiin konserniavustuksesta verotuksessa (825/1986). Käytännössä kyse on siis ennen kaikkea tuloksentasauskeinosta, jota käyttämällä konserniyhtiöt voivat vaikuttaa konsernin kokonaisverorasitukseen, sillä verotuksen tulisi olla koko konsernissa sama riippumatta siitä, harjoitetaanko toimintaa yhtenä tai useana yhtiönä. Kirjanpitolaissa sen sijaan ei ole nimenomaisia säännöksiä koskien konserniavustuksia, kuten ei osakeyhtiölaissakaan. Korkein oikeus toteaaakin, että konserniavustuksen suhde osakeyhtiölain varojen jakoa, vähemmistöosinkoa ja muihin vähemmistösuojaa koskeviin säännöksiin onkin jäänyt oikeudellisesti epäselväksi.

Korkein oikeus viittaa osakeyhtiölain esitöihin todetessaan, ettei yhtiöoikeudellisesti ole mahdollista antaa tytäryhtiöstä vastikkeetonta konserniavustusta emoyhtiölle hyvittämättä vastaavalla tavalla vähemmistöosakkaita taikka saamatta näiden suostumusta menettelyyn²⁰¹. Sen sijaan tilanteeseen, joka tässä on esillä, eli jossa emoyhtiö antaa konserniavustusta kokonaan omistamalleen tytäryhtiölle, ei ole käsitelty hallituksen esityksessä. Lisäksi korkein oikeus tarkentaa, ettei analogia vero-oikeuteen tai kirjanpitokäytäntöön ratkaise tilannetta, sillä konserniavustuksen vero-oikeudellisesta hyväksyttävyydestä tai sen kirjanpidollisen käsittelyn asianmukaisuudesta ei voida sellaisenaan päätellä, että konserniavustus olisi myös osakeyhtiöoikeudellisesti hyväksyttävä.

Korkeimman oikeuden mukaan emoyhtiön tytäryhtiölleen antaman konserniavustuksen yhtiöoikeudellista hyväksyttävyyttä on arvioitava ensi sijassa osakeyhtiölain 13 luvun 1 §:n 3 momentin perusteella. Sen mukaan muu liiketapahtuma, joka vähentää yhtiön varoja tai lisää sen velkoja ilman liiketaloudellista perustetta, on laitonta varojen jakoa. Lisäksi on huomioitava, että varojen jakaminen perustuu viimeksi vahvistettuun, tilintarkastettuun tilinpäätökseen, ja yhtiön mahdollisuus jakaa vapaata omaa pääomaa, josta on vähennetty yhtiöjärjestyksen mukaan jakamatta jätettävät varat. Myös yhtiön ns. maksukykyisyydestä kuuluu konserniavustusten arviointiin samoin kuin liiketoimintaperiaate.

Konserniavustusten osakeyhtiölain mukaisuutta arvioitaessa tärkeimmäksi nousevat lain yleisistä periaatteista liiketoimintaperiaate, voitontuottamisperiaate ja osakkeenomistajien yhdenvertaisuus, ja näiden yhteensovittaminen edellyttää korkeimman oikeuden mukaan tapauskohtaista harkintaa. Esimerkiksi emoyhtiön antaessa konserniavustusta tytäryhtiölle voi tämä vaarantaa emoyhtiön osakkeenomistajien oikeuksia, jos tytäryhtiö ei ole

²⁰¹ HE 109/2005 vp., s. 124.

emoyhtiönsä kokonaan omistama. Konserniavustuksen antamien kokonaan omistamalleen tytäryhtiölle sen sijaan, parantaa tytäryhtiön taloudellista asemaa ja tilikauden taloudellista tulosta. Tällöinkin konserniavustuksena suoritettavat varat sinänsä siirtyvät emoyhtiön varallisuuspiirin ulkopuolelle, mutta konserniavustuksen voidaan tällöin pääsääntöisesti katsoa lisäävän emoyhtiön omistamien tytäryhtiön osakkeiden arvoa.

Yhtiöoikeudellisesti hyväksyttävää voi siten olla konserniavustuksen myöntäminen esimerkiksi tytäryhtiön tuotantokoneiston uudistamiseen. Sen sijaan konserniavustuksen antaminen saattaa olla vailla liiketaloudellista perustetta ja siten yhtiön tarkoituksen vastaista sekä merkitä epäoikeutetun edun saamista yhtiön tai sen osakkeenomistajan kustannuksella varsinkin silloin, jos konserniavustus ei missään muodossa hyödytä sen antanutta yhtiötä esimerkiksi tilanteessa, jossa tytäryhtiön taloudellinen tilanne on niin huono ja sen toimintaedellytykset ovat sillä tavoin vaarantuneet, ettei avustuksen antaminen riitä turvaamaan toiminnan jatkuvuutta eikä siksi merkittävästi vaikuta tytäryhtiön osakkeiden arvoon.

Tässä tapauksessa korkein oikeus arvioi, että konserniavustusten antamiselle on ollut hyväksyttävät ja asianmukaiset perusteet. Konserniavustusten maksaminen oli perustunut kysymyksessä olevien tytäryhtiöiden liiketoiminnan tappiollisuuteen ja emoyhtiön verotuksessa konserniavustuksista saatavissa olleisiin verohyötyihin. Konserniavustuksilla oli pyritty ylläpitämään konsernin yritysten toimintaedellytyksiä. Näin ollen korkein oikeus pysytti hovioikeuden tuomion eikä yhtiö A ollut siis toiminut osakeyhtiölain vastaisesti.

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa konsernisuhdetta on arvioitu verotuksellisissa kysymyksissä ja tapauksista käy hyvin ilmi, miten monimutkaisilla konsernijärjestelyillä liiketoimintaa harjoitetaan. Ratkaisussa KHO:2016:71 oli kyse A-konsernissa vuonna 2006 toteutetuista sisäisistä järjestelyistä. Järjestelyissä tanskalainen A A/S omisti kokonaan tytäryhtiönsä AA A/S:n, joka puolestaan perusti Suomeen AAA-nimisen sivuliikkeen. Järjestelyn jälkeen emoyhtiö A A/S myi konsernin suomalaisen liiketoimintayhtiön B Oy:n osakkeet tytäryhtiölleen AA A/S:lle siten, että ostajana toimi tytäryhtiön AAA-sivuliike. Velkapääoma perustui emoyhtiö A A/S:lta otettuun lainaan ja lainasopimus tehtiin AAA-sivuliikkeen nimissä. Kirjanpidossa osakkeita oli pidetty sivuliikkeeseen kuuluvana omaisuutena ja sivuliike oli maksanut lainasta korkoa vuonna 2006 5 654 166,66 euroa ja vuosina 2007–2010 34 500 000 euroa per vuosi. B Oy oli vuodesta 2006 antanut sivuliikkeelle konserniavustusta, jolla oli katettu velasta aiheutuneet korkokulut. Kysymys oli siitä, onko

sivuliikkeellä ollut oikeus vähentää korot verotuksessaan. Korkein hallinto-oikeus arvioi ensin, onko asianomaiset osakkeet kohdennettava sivuliikkeen varoiksi.

Korkein hallinto-oikeus totesi ensinnäkin, että kyseinen sivuliike ei ole Tanskan tai Suomen oikeuden mukaan itsenäinen oikeushenkilö vaan AA A/S:n osa. Se, että sivuliike on ollut osakekaupassa ostajana, ilmentää vain yhtiön omaa käsitystä osakkeiden kohdentamisesta. Samalla tavalla tulee arvioida myös varojen kohdentamista. Järjestely on verotuksessa hyväksyttävä vain, jos se ilmentää harjoitettujen toimintojen, toiminnoissa hyödynnettyjen varojen sekä taloudellisen riskin ja hyödyn aitoa jakautumista sivuliikkeen ja yhtiön muiden osien välillä. Lisäksi osakkeita on pidettävä sivuliikkeeseen kuuluvana käyttöomaisuutena vain, jos niiden todetaan olleen juuri sivuliikkeessä harjoitetun elinkeinotoiminnan pysyvässä käytössä.

Hallinto-oikeus oli arvioinut veron kiertämistä koskevan säännöksen yhteydessä, että sivuliikkeelle oli siirretty yhtiön toimintoja hyvin vähän. Sivuliikkeen henkilöstön toiminnot olivat liittyneet lähinnä B Oy:n valvontaan ja konsernin sisäisten palvelujen tuottamiseen ja lähinnä sopimustuotekehityspalvelun myyntiin A A/S:lle. Sivuliikkeelle oli siirretty sen perustamisen jälkeen vain muutama työntekijä B Oy:ltä eivätkä nekään olleet omistajuuteen liittyviä avainhenkilötoimintoja. Sivuliikkeen edustajien ei näytetty käyttäneen B Oy:n osakkeiden tuomaa määräysvaltaa, ja pikemminkin oli pääteltävissä, että tällainen määräysvalta oli AA A/S:llä tai koko konsernin emoyhtiöllä. Lisäksi järjestelyssä vallitsi intressipuute, koska sivuliikkeellä ei ollut rahoituksellista intressiä eikä tosiasiallista kykyä ryhtyä kyseiseen järjestelyyn. Sivuliikkeen tuotoilla olisi ollut mahdotonta hoitaa lainasta aiheutuvia kuluja. B Oy:ltä saadut osingot on vain hetkellisesti osoitettu sivuliikkeelle ja siirretty välittömästi eteenpäin Tanskan konserniyhtiöille.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, ettei B Oy:n osakkeita näistä syistä voitu pitää sivuliikkeeseen kuuluvina varoina eikä näin ollen osakkeiden hankinnasta johtuvaa velkaakaan voitu pitää sivuliikkeen velkana eikä velan korkoja sille vähennyskelpoisina.

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa 2016:72 oli kyseessä hyvin monivaiheinen järjestely, jossa Yhdysvaltoihin rekisteröity A Inc. hankki ensin omistukseensa ruotsalaisen B AB:n osakkeet. Tämän jälkeen konsernissa toteutettiin sisäisiä järjestelyjä, joissa A Inc. luovutti kyseiset osakkeet edelleen Yhdysvaltoihin rekisteröidylle AA Inc. yhtiölle. Samana päivänä AA Inc. luovutti nämä osakkeet Luxemburgiin perustetulle tytäryhtiön AAA Holding Luxembourg S.a.r.l.:n ruotsalaiselle tytäryhtiölle AAAA Holding AB:lle.

Osakekauppakirjan mukaan AAAA Holding AB toimi Suomen sivuliikkeen välityksellä. Lopulta siis ruotsalaisen AAAA Holding AB:n omistamat B AB:n osakkeet ja osakkeiden hankintaan liittyvä konsernin sisäinen velka kohdennettiin AAAA Holding AB:n Suomeen perustetulle sivuliikkeelle. Tämä sivuliike oli ilmoittanut velasta aiheutuneiksi korkomenoiksi 6 278 981 euroa vuonna 2008. Lisäksi oli vielä käynyt ilmi, että konserniin kuuluva Suomeen perustettu osakeyhtiö oli antanut vuodesta 2009 lähtien konserniavustusta sivuliikkeelle, jolla oli katettu sivuliikkeelle velkataakasta aiheutuneita korkomenoja.

Korkein hallinto-oikeus arvioi, että järjestely, jossa B AB:n osakkeet oli siirretty AA Inc.:ltä AAAA Holding AB:lle ja allokoitu edelleen sen Suomessa sijaitsevalle sivuliikkeelle, oli annettu sellainen oikeudellinen muoto, joka ei vastannut asian varsinaista luonnetta ja tarkoitusta. Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan järjestelyihin oli ryhdytty verotuksellisista syistä tarkoituksena vapautua suoritettavasta verosta konserniavustusjärjestelmää ja korkovähennystä hyödyntämällä vailla verotuksesta riippumattomia liiketaloudellisia perusteita. Tästä syystä B AB:n osakkeita ei verotuksessa voitu pitää sivuliikkeen harjoittaman liiketoiminnan varoina, eivätkä sivuliikkeen AAA Holding Luxembourg S.a.r.l.:lle maksamat osakehankinnan rahoittamiseksi otetun velan korkomenot näin ollen olleet sivuliikkeelle elinkeinotulon verottamisesta annetussa laissa tarkoitettuja vähennyskelpoisia elinkeinotoiminnasta johtuneita korkomenoja. Järjestely katsottiin täysin keinotekoiseksi.

IV. LÄHIPIIRILIIKETOIMET KÄYTÄNNÖSSÄ

1. Oikeustapauksia lähipiiriliiketoimista

1.1 Korkeimman oikeuden ratkaisuja

Edellä keskityttiin konsernitilanteiden käsittelyyn ja tässä puolestaan esitellään tuomioistuinten ratkaisuja lähipiiriliiketoimista samalla ydinkohtia tarkemmin pohtien. Haastavaksi oikeustapausten käsittelystä tekee ensinnäkin se, että tuomioistuinten ratkaisujen perustelut jättävät toisinaan toivomisen varaa ja se, että nykyisen osakeyhtiölain aikaisia ratkaisuja ei juuri ole. Mukavaa olisi ajatella, että tämä johtuu nykyisen lain toimivuudesta, mutta kyse taitaa kuitenkin olla Suomen tuomionistuinkäsittelyjen hitaudesta.

Kaikissa tapauksissa on kyse lähipiiriliiketoimista joissain muodoissa, mutta aina nämä eivät ole olleet tapauksen ratkaisun kannalta olennaisin osa. Näiden tapausten käsittelemisellä kuitenkin selviää, miten moniulotteisia lähipiiriliiketoimet ovat yritysmaailmassa, millaisissa tilanteissa ne aiheuttavat ongelmia ja minkälaisia ongelmia. Ratkaisut ovat hyvin erilaisia, ja kiellettyjen lähipiiriliiketoimien seurauksia pohditaankin tarkemmin oikeustapausten käsittelyn jälkeen erikseen. Lisäksi esittelyjen jälkeen syvennyttään enemmän lain tulkinnan vaikeuteen, joka tulee esiin myös esitellyistä tapauksista.

Tapauksessa 1986-II-136 oli kyse yhtiön antamasta velan vakuudesta ja sen sitovuudesta. A Oy oli luovuttanut yhtiön kiinteistöön kiinnitetyn velkakirjan pankille vakuudeksi toimitusjohtajansa sekä C Oy:n sitoumuksista. A Oy meni sittemmin konkurssiin ja konkurssipesä vaati sanotun vakuuden julistamista pätemättömäksi. C Oy:n sitoumuksista annetusta vakuudesta korkein oikeus totesi, että vakuutta antaessaan A Oy:n hallitus on ylittänyt toimivaltansa ja julisti vakuuden pätemättömäksi, koska A Oy:n toimiala oli mm. rakennustoiminta, joten vastuuseen sitoutuminen ei ollut kuulunut yhtiön liiketoimintaan ja siten se oli yhtiön tarkoituksen vastaista eli kyseessä on siksi vakuuden asettaminen vieraasta velasta. Pankin olisi tullut tietää tästä toimivallan ylityksestä ja siksi panttaus ei ollut yhtiötä sitova.

Panttaus oli siis ollut aiemman osakeyhtiölain 12 luvun 7 §:n vastainen. Tämä ei kuitenkaan tehnyt panttausta kokonaan pätemättömäksi. Sen sijaan toimitusjohtajan sitoumuksista annettu vakuus oli pätevä, koska päätös vakuuden antamisesta oli tehty ylimääräisessä yhtiökokouksessa ja kaikki osakkeenomistajat olivat tästä yksimielisesti päättäneet, vaikka toimenpide ei olisi ollutkaan yhtiön toimialan mukaista. Erikoisen tästä järjestelystä tekee se, että kyseinen toimitusjohtaja oli A Oy:n toimitusjohtaja sekä hallituksen ainoa jäsen. Eli hän on yksin sekä päättänyt sitoumuksista että ollut sitoumuksen kohde.

Yksi korkeimman oikeuden jäsenistä oli tältä osin eri mieltä ratkaisusta todeten, että myös toimitusjohtajan sitoumuksista vakuuttaminen olisi tullut julistaa pätemättömäksi, koska toimitusjohtaja oli tapahtuma-aikaan ollut itse konkurssissa. Tämä puolestaan antoi aiheen olettaa, että yhtiö sitoutuu velkojiansa vahingoksi yhtiön toimialaan kuulumattomaan tarkoitukseen huolimatta siitä, että kaikki osakkeenomistajat olivat tähän suostuneet. Jos edellisen yhtiö C:n sitoumuksista olisi siis tehty päätös yhtiökokouksessa eikä hallituksen kokouksessa, niin sitoumus olisi ollut pätevä. Järjestely vaikuttaa jokseenkin keinotekoiselta, sillä molemmissa tapauksissa kyse oli saman henkilön, toimitusjohtajan ja myös hallituksen ainoan jäsenen, tekemä päätös. Toisessa tapauksessa päätös tehtiin yhtiökokouksessa ja

toisessa hallitus teki päätöksen. Kokousten ja päättäjien kokoonpanot olivat identtiset, vain pöytäkirjat eivät.

Tapauksessa KKO:1992:190 A Oy:n hallitus oli päättänyt takauksen antamisesta toisen yhtiön velasta. Kunta oli omistanut kaikki takauksen antaneen yhtiön osakkeista ja kunnanhallitus oli siten kunnan puolesta hyväksynyt takauksen. Tässä tapauksessa pohdittiin myös yhtiön toimialaa ja sen ylittämistä. Kun pankki oli vaatinut takaajaa maksamaan erääntyneen velan, niin A Oy oli väittänyt takausta pätemättömäksi, sillä sen antaminen ei ollut kuulunut yhtiön toimialaan ja siten hallitus oli päätöstä tehdessään ylittänyt toimivaltansa.

Korkein oikeus kuitenkin viittasi sekä edelliseen tapaukseen (KKO:1986-II-136) sekä korkeimman oikeuden ratkaisuun 1970-II-82, joiden mukaan osakeyhtiö voi tehdä myös toimialaansa kuulumattomia sopimuksia, jos kaikki osakkeenomistajat suostuvat niihin. Tässä tapauksessa kunta omisti kaikki yhtiön osakkeet ja oli antanut suostumuksensa takaukseen, joten takausta oli pidettävä pätevänä. Tämä siitäkin huolimatta, että päätöksen oli tehnyt yhtiön hallitus eikä yhtiökokous. Osakkeenomistaja oli myöhemmin hyväksynyt takauksen antamisen. Tässä tapauksessa se, että päätös ei ollut syntynyt säädettyssä järjestyksessä, ei ollut merkitystä. Erikoista ajatellen edellisen tapauksen asetelmaa.

KKO:1996:18 tapauksessa puolestaan oli kyse kommandiittiyhtiön veloista vakuuden antamisesta osakeyhtiön kiinteistöön kiinnitetyillä haltijavelkakirjoilla. Kyse oli jälleen toimivallan rajoista ja panttauksen sitovuudesta. Ensinnäkin panttaussitoumuksen yhtiön puolesta oli allekirjoittanut yksin yhtiön toimitusjohtaja ilman yhtiön hallituksen suostumusta. Toimitusjohtajalla oli kuitenkin oikeus edustaa yhtiötä ja kirjoittaa yhtiön toiminimi. Hän oli myös osakeyhtiön hallituksen puheenjohtaja ja samalla myös vastuunalainen yhtiömies sitoumuksen saaneessa kommandiittiyhtiössä.

Korkein oikeus arvioi, että aiemman osakeyhtiölain 8 luvun 6 §:n mukaisesti pantin antaminen kuuluu hallituksen tehtäviin ja annettaessa panttia muusta kuin yhtiön omasta velasta, tulee yhtiön toimiala ja yhtiön tarkoitukseen liittyvät varojenkäytön rajoitukset sekä velkojiensuojat huomioitaviksi osakeyhtiölain 12 luvun mukaisesti. Tapauksessa pantin antaminen ei liittynyt yhtiön liiketoimintaan ja vastuiden lisääminen loukkaa velkojien ja yhtiön osakkeenomistajien etuja. Toimitusjohtaja oli siis ylittänyt toimivaltansa. Panttaus ei ollut lopulta yhtiötä sitova, koska pantinsaajan ei ollut näytetty täyttäneen selonottovelvollisuuttaan eli pantinsaajan olisi pitänyt varmistua siitä, että panttaus palvelee

osakeyhtiön liiketoimintaa ja ettei sillä loukata yhtiön osakkeenomistajia tai velkojia osakeyhtiölain 8 luvun 15 §:n mukaisesti.

Tässä ratkaisussa vähemmistöosakkeenomistajien suoja korostui, koska kyseessä oleva toimitusjohtaja ja hallituksen puheenjohtaja omisti myös yli 90 prosenttia yhtiön osakkeista. Lisäksi hän oli pantinsaajayhtiön vastuunalainen yhtiömies sekä käytti siis määräysvaltaa molemmissa osapuoliyhtiöissä. Hänen ei silti osoitettu näyttäneen, että hän olisi täyttänyt selonottovelvollisuutensa. Tietenkään hän ei ollut halunnutkaan tätä näyttää, koska olisi siten ollut selvää, ettei pantin antaminen palvele osakeyhtiön tarkoitusta. Eri mieltä ollut oikeusneuvos halusi tarkentaa perusteluja siltä osin, että kyseessä oli yhtiön epätavallinen toimi, johon olisi tarvittu hallituksen suostumus, ellei tämän saamisen odottaminen olisi ollut yhtiön toiminnalle haitallista. Tätä ei ollut osoitettu, joten toimitusjohtaja oli ylittänyt toimivaltansa.

Ratkaisussa KKO:1998:56 osakeyhtiön toimitusjohtaja A oli toistuvasti ilman hyväksyttävää syytä ottanut yhtiöstä varoja osakslainan nimikkeellä. Tällä menettelyllä hän oli pahentanut yhtiön maksukyvyttömyyttä, ja yhtiö oli mennyt konkurssiin. A oli toiminut näin, vaikka hän tiesi yhtiön jo olemassa olevien taloudellisten vaikeuksien perusteella tekonsa voivan vahingoittaa yhtiön velkojien taloudellisia etuja. Lainoista ei ollut annettu vakuutta eikä niistä ollut tehty asianmukaisia yhtiön päätöksiä. A tuomittiin velallisen epärehellisyydestä ehdolliseen vankeuteen ja lisäksi maksamaan vahingonkorvauksia.

Tapauksessa KKO:2005:68 A oli nostanut omistamastaan osakeyhtiöstä itselleen rahavaroja, jotka oli merkitty kirjanpitoon hänelle annetuksi osakslainaksi. A oli siis ollut X Oy:n toimitusjohtaja ja hallituksen ainoa jäsen. Lisäksi hän oli työskennellyt yhtiössä, mutta hänelle ei ollut maksettu palkkaa. Siksi A oli luovuttanut itselleen yhtiön varoja yli 1 400 000 markkaa. Menettelyn väitettiin olennaisesti pahentaneen yhtiön maksukyvyttömyyttä. Varojen luovuttamisen hyväksyttävyyttä arvioitaessa on otettava huomioon osakeyhtiölain säännökset tällaisen luovutuksen pätevistä perusteista sekä muodollisuuksien noudattamisesta.²⁰² Korkein oikeus arvioi, ettei tapauksessa ollut rikoslain 39 luvun 1 §:n 2 kohdassa tarkoitettua hyväksyttyä syytä varojen luovuttamiselle.

Tapauksessa varojen luovuttaminen oli siis kirjattu yhtiön kirjanpitoon A:lle hänen osakslainoikseen. Silloisen osakeyhtiölain mukaan edellytyksinä oli, että yhtiöllä on

²⁰² Koponen, 1999, s. 1275.

voitonjakokelpoisia varoja ja että laina on annettu turvaavaa vakuutta vastaan. Yhtiöllä ei ollut tällaisia ollut eikä vakuutta annettu. Lisäksi A oli kertonut kyseessä olevan palkkoja ja kulujen korvauksia, joten hänen ei ole ollut tarkoitustaan maksaa lainaa takaisin eikä hän olisi tähän kyennytkään, koska hän oli itse ulosottovelallinen. Jos kyse olisi ollut korvauksen maksamisesta työstä, olisi se pitänyt maksaa palkkana ja kirjata siten myös kirjanpitoon. Jos kyse olisi ollut johtajan palkitsemisesta, olisi sekin pitänyt perustua osakeyhtiölain voitonjakoa koskeviin säännöksiin.²⁰³

Korkein oikeus jatkoi tässä ratkaisussa tiukkaa linjaansa osakeyhtiölain vastaisiin lainoihin, jonka se vahvisti ratkaisussaan 1998:56.²⁰⁴ Korkeimman oikeuden mukaan varojen luovuttaminen ei siis mennyt osakeyhtiölain mukaisesti eikä sille siten ollut myöskään hyväksyttävää syytä, joten kyseessä on ollut osakeyhtiön varojen laittomasta jakamisesta yhtiössä määräysvaltaa käyttävälle osakkeenomistajalle. Lisäksi tällainen varojen luovuttaminen vaarantaa yhtiön velkojien taloudellisia etuja etenkin, kun A on ollut tietoinen yhtiön huonosta taloudellisesta tilanteesta. A:n oman käsityksen mukaan hän ei ole tehnyt mitään väärää vaan noudattanut vain kirjanpitäjänsä ohjeita, mutta korkein oikeus tuomitsi hänet tahallisuudesta, sillä hänen on täytynyt tietää yhtiönsä taloudellisesta tilanteesta ja siten hän on toiminnallaan oleellisesti pahentanut yhtiön maksukyvyttömyyttä.

Tapauksessa KKO:2011:52 kyse oli A:n toiminnasta tosiasiallisena vastuuhenkilönä, kun hän oli yhdessä toisen henkilön kanssa siirtänyt itselleen varoja X Oy:stä ja Y Oy:stä. Tapahtumia oli pääasiassa kolme. Ensinnäkin A oli siirtänyt X Oy:stä varoja omaan varallisuuspiiriinsä yhteensä 50 580,82 euroa aiheuttaen tällä yhtiön maksukyvyttömyyden sekä olennaisesti pahentanut sitä. Lisäksi A oli jakanut varoja itselleen Y Oy:stä osakeyhtiölain vastaisesti vuosien kuluessa ensin vähintään 232 613,53 euroa tietäen, että yhtiön taloudellisten vaikeuksien vuoksi nämä tulevat vahingoittamaan velkojien etuja. Siirretyt varat olivat käteisnostoja ja yksityistalouden maksuja, jotka oli merkitty yhtiön kirjanpidossa A:lle annetuiksi osakaslainoiksi. Lopuksi A oli vielä hävittänyt omaisuuttaan yhteensä 323 000 eurolla, kun hän oli X ja Y Oy:stä siirtämiään varoja käyttänyt kohtuukäytön ylittävästi eikä ollut maksanut niillä jo 1990-luvun alusta syntyneiden velkojen maksamiseen.

Käräjäoikeudessa todettiin, että A:n lähipiirilainat olivat osakeyhtiölain vastaisia. Korkein oikeus arvioi menettelyjä osittain osakeyhtiörikoksen ja osittain velallisen epärehellisyysrikoksen tunnusmerkistön avulla, koska sekä velkojia että yhtiöiden oikeuksia

²⁰³ *Timonen, 2005 I*

²⁰⁴ *Timonen, 2005 I*

oli loukattu. Ratkaisussa korkein oikeus pohti, että osakkeenomistajalle vastoin lain asettamia edellytyksiä annettu rahalaina on laitonta varojenjako. Vaikka tällainen laina olisi kirjanpidossa merkitty osakslainaksi, ei varoja siirrettäessä ole välttämättä noudatettu osakeyhtiölain asettamia muotomääräyksiä tai onko varoja edes tarkoitettu pidettävän lainana.

Korkein oikeus arvioi, että A oli saanut varat laittomasti ja nämä rikokset kohdistuivat osakeyhtiöiden velkoihin ja osakeyhtiöihin. Varojen hävittäminen puolestaan kohdistui A:n omiin velkoihin, joten varojen luovutuksia on arvioitava itsenäisesti. Koska A oli käyttänyt varoja maksukyvyttömyystilanteessaan kohtuuden ylittävällä tavalla, tuomittiin hänet velallisen epärehellisydestä. Sen sijaan A väite siitä, että osakeyhtiöstä saamansa varat olivat osakslainaa, olivat merkityksettömiä, koska vastoin osakeyhtiölain edellytyksiä maksettu osakslaina on laitonta varojenjako. Tämä merkitsi joka tapauksessa velallisen epärehellisuuden mukaista velvoitteiden perusteetonta lisäämistä ja siten tunnusmerkistön täyttymistä.²⁰⁵

Korkein oikeus totesi, että laittomana varojenjakona toteutettu osakslainaksi kirjattu varallisuudensiirto on eräin poikkeuksin säädetty palautettavaksi aiemmin osakeyhtiölain mukaisesti. Tässä tapauksessa varoja ei kuitenkaan määrätty palautettavaksi, koska sitä ei pidetty rikosoikeudellisesti merkityksellisenä vaan A tuomittiin osakeyhtiörikoksesta ja törkeästä velallisen epärehellisydestä vankeuteen rikoslain 39 luvun 1 §:n mukaisesti.²⁰⁶

Ratkaisussa KKO:2010:91 oli kysymys kirjanpitorikoksesta. A omisti yksin koko osakekannan yhtiössä sekä oli hallituksen ainoa jäsen. Hänet oli myös todettu varattomaksi ulosottomenettelyssä. Yhtiö T Oy oli antanut lainoja A:lle ja joillekin hänen lähipiiriyhtiöilleen, joilla ei ollut kuitenkaan varoja maksaa velkoja. A oli tarkemmin sanottuna ottanut useissa erissä osakslainoja, jotka oli kirjattu yhtiöiden tilinpäätöksissä saataviksi A:lta. Yhtiöiden jakaessa voittovarojen perusteella osinkoa A:lle oli nämä kuitattu A:lta olevaa saatavaa vastaan. A oli kuitenkin todettu varattomaksi jo ennen nostoja. Lisäksi lähiyhtiöille, V Oy:lle ja S Oy:lle, T Oy oli annettu myös luottoja. V ja S yhtiöt olivat kuitenkin pantanneet kaiken omaisuutensa ulkopuolisen pantinhaltijan hyväksi eikä näiltä siten ollut saatavissa

²⁰⁵ Kukkonen, toim. Timonen, 2011 I

²⁰⁶ Kukkonen, toim. Timonen, 2011 I

turvaavia vakuuksia. Ratkaisussa arvioitiin pääasiassa kirjanpidon hoitanutta tilitoimiston toimitusjohtajaa, mutta sanottuja lähipiirilainoja käsiteltiin seuraavasti.

Hovioikeus totesi osakaslainojen olleen osakeyhtiölain vastaisia, sillä lainat olivat olleet vakuudettomia ja niihin oli liittynyt merkittäviä epävarmuustekijöitä ottaen huomioon A:n maksukyvyttömyys sekä lähiyhtiöiden heikot taloudelliset tilanteet. Lisäksi osakaslainoja ei ollut annettu voitonjakokelpoisten varojen rajoissa.

Korkein oikeus oli samaa mieltä osakaslainojen osakeyhtiölainvastaisuudesta hovioikeuden kanssa ja jatkoi tarkempaa arviointia kirjanpitorikoksesta. Korkein oikeus totesi mm. että tilinpäätöksen, liitetietojen ja toimintakertomuksen tulee antaa oikea ja riittävä kuva kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Se viittasi kirjanpitolausuntakunnan lausuntoon 1749/2005, jossa on käsitelty erityisesti pienosakeyhtiöiden osakkaalle antamia lainoja ja että niiden arvostuksessa olennaista on saamisen perintämahdollisuus, mihin vaikuttaa tietysti mahdolliset vakuudet sekä velallisen maksukyky.

Korkein oikeus jatkoi, että saatavan vakuudettomuus sekä velallisen maksukyvyttömyys johtaa usein siihen, että saatava on katsottava arvottomaksi. A on ollut yksin osakekantojen omistaja sekä hallitusten ainoa jäsen. Lisäksi hän ei ole nostanut yhtiöistä palkkaa vaan pääosin rahoittanut elämisensä näillä nostamallaan varoilla. Varat ovat siis kuluneet henkilökohtaisiin kuluihin eivätkä ne siten ole lisänneet hänen maksuvalmiuttaan.

Korkein oikeus pohti laajasti kirjanpitomenettelyn oikeellisuutta. Eri mieltä ollut neuvos oli sillä kannalla, että kirjaamisen menettelyä on arvioitava tilinpäätöksen lukijan kannalta eli mikä antaa parhaimmalla mahdollisella tavalla informaatiota yhtiön tuloksesta ja taloudellisesta asemasta lukijalle. Tähän liittyy myös tieto yhtiöiden ja niiden lähipiirin välisistä taloudellisista kytköksistä. Ratkaisussa päädyttiin siihen, että A:n ja B:n menettelyä oli pidettävä väärin ja harhaanjohtavien tietojen merkitsemisenä kirjanpitoon eikä tilinpäätöksen laiminlyöntinä. Osakaslainojen kirjaaminen nimellisarvoonsa oli antanut niiden arvosta väärän kuvan sekä vääristänyt kirjanpidollisen tuloksen. Lainojen arvottomuutta ei ollut myöskään ilmoitettu tilinpäätösten liitetiedoissa.²⁰⁷

²⁰⁷ *Tapani, toim. Timonen, 2010 II*

Näistä syistä osakaslainojen antaminen on ensinnäkin ollut osakeyhtiölain vastaista, ja lisäksi niiden kirjaaminen kirjanpitoon nimellisarvoisina on ollut kirjanpitolain vastaista. Nämä ovat aiheuttaneet sen, että lainojen arvosta on annettu väärä kuva, joka on vääristänyt yhtiön kirjanpidollisen tuloksen. Lopulta kyse on ollut väärin ja harhaanjohtavien tietojen merkitsemistä kirjanpitoon, jolloin tilinpäätökset eivät ole antaneet oikeaa ja riittävää kuvaa kirjanpitovelvollisen toiminnan taloudellisesta asemasta. Korkein oikeus tarkasteli osakaslainoina A:lle annettuja summia todeten, että ne ovat olleet suuria johtaen törkeään kirjanpitorikokset tunnusmerkistön täyttymiseen. Lopulta A tuomittiin siis velallisen epärehellisyydestä, velallisen petoksesta, kirjanpitorikoksista ja rekisterimerkintärikoksista rikoslain 30 luvun 9 §:n mukaisesti.

Ratkaisussa KKO:2005:119 A oli nostanut omistamastaan osakeyhtiöstä itselleen rahavaroja, jotka oli kirjattu yhtiön kirjanpitoon osin A:lle annetuksi osakslainaksi ja osin nostoiksi kassaan. A oli siis omistanut kaikki yhtiön osakkeet sekä ollut hallituksen ainoa varsinainen jäsen. Käteiskassanostojen määrä oli ollut 156 313,74 markkaa ja osakslainan 71 414,10 markkaa. Yhtiön taloudellista tilaa arvioitaessa kävi ilmi, että se on maksukyvytön, ja jo mainittujen liiketoimien aikaan sen taloudellinen tilanne oli heikko ja nähtävissä oli vain vaikeammat taloudelliset ajat. Tästä syystä toimilla oleellisesti pahensi yhtiön maksukyvyttömyyttä.

Tapaus on samankaltainen kuin KKO:2005:68. Mielenkiintoisella tavalla tässä kuitenkin alemmat oikeusasteet olivat tilanteesta eri mieltä kuin lopulta korkein oikeus oli. Oikeudellinen arviointi keskittyi tässä siihen, että olivatko velallisen nostot tapahtuneet rikoslain velallisen epärehellisyydestä annetun tunnusmerkistön tavoin ilman hyväksyttävää syytä. Korkein oikeus arvioi lähipiiriliiketoimien lainmukaisuutta todeten, että osakslainojen antaminen edellyttää yhtiön voitonjakokelpoisia varoja ja että laina annetaan turvaavaa vakuutta vastaan. Näin ei ollut, joten kyse ei voinut olla lähipiirilainasta. Palkkaa rahavarojen antaminen ei voinut myöskään olla, koska se olisi edellyttänyt kirjanpito- ja verolainsäännösten noudattamista.²⁰⁸

Korkein oikeus katsoi, että kyseessä on ollut osakeyhtiön varojen laitton jakaminen yhtiössä määräysvaltaa käyttäneelle osakkeenomistajalle. A on käyttäessään määräysvaltaa yhtiössä osoittanut piittaamattomuutta velkojien taloudellisia etuja kohtaan aiheuttaen merkittävää

²⁰⁸ *toim. Timonen, 2005 II*

vahinkoa. A tuomittiin törkeästä velallisen epärehellisydestä ja kirjanpitorikoksista rikoslain 39 luvun 1 §:n mukaisesti.

Tapauksessa KKO:2011:64 yhtiön toimitusjohtaja A oli yhtiön konkurssiin päättyneen tilikauden aikana nostanut omistamastaan osakeyhtiöstä yhteensä 8 368,20 euroa. Nostoja ei ollut kirjattu yhtiön kirjanpitoon, mutta A sanoi niiden olevan palkkaa hänen yhtiön hyväksi tekemästään työstä. Kirjaaminen kirjanpitoon oli vain viivästynyt. Jälleen arvioitavaksi nousi velallisen epärehellisyys ja tarkemmin rikoslain 39 luvun 1 §:n 2 kohdassa mainittu hyväksyttävä syy varojen luovutukseen, eli onko velallisen toimintaan liittynyt taloudellisesti ja oikeudellisesti pätevä peruste ja onko luovutus vaarantanut velkojien etuja. Mikäli kyseessä maksukyvytön yhtiön arvioitavaksi tulee myös suorituksen liiketaloudellinen peruste vai onko kyse laittomasta varojenjaosta. Korkein oikeus katsoi, ettei A ole syyllistynyt velallisen epärehellisyteen. Nostetut varat ovat olleet kohtuullista palkkiota toimitusjohtajalle työstä ja liittynyt siten velallisyhtiön toimintaan.

Tässäkin tapauksessa korkein oikeus pohti nostettujen rahavarojen lainmukaisuutta. Aiemman oikeuskäytännön mukaan väitettäessä varojen olevan palkkaa tulisi noudattaa tähän liittyviä kirjanpito- ja verolainsäädäntöä. Näin ei ollut tehty. Kirjaukset olivat vain viivästyneet ja aiempina tilikausina vastaavia nostoja oli käsitelty edellytysten mukaisesti palkkana, joten viivästysselitys oli uskottava. Arvioon vaikutti olennaisesti se myös, että nostetut varat olivat määrältään pieniä, ja siten kohtuullisia.²⁰⁹

Lisäksi se, ettei niitä ollut kirjattu kirjanpitoon lainkaan oli parempi kuin se, että ne olisi kirjattu esimerkiksi osakslainaksi ja myöhemmin selitetty olevankin palkkaa. Olennaista siis se, ettei varojen luovutusperustetta voida jälkikäteen muuttaa toiseksi, mutta se, että kirjanpitomerkinnot ovat puutteelliset, ei vielä osoita, että varojen luovutus on tapahtunut ilman hyväksyttävää syytä. Tältä osin korkein oikeus viittasi aiemmin esitettyihin ratkaisuihin KKO:2005:68 ja KKO:2005:119, joissa huomattavan suuret nostot oli kirjattu osakslainoiksi ja selitetty myöhemmin olevan palkkaa.

²⁰⁹ *Kukkonen, toim. Timonen, 2011 II*

1.2. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuja

Muutama korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu tuo lisävalaistusta lähipiiriliiketoimien oikeudellisen arvioinnin monimutkaisuuteen.

Tapauksessa KHO:2010:73 otettiin kantaa lainan korkojen markkinaehtoisuuteen. A Oy:llä oli ollut konsernin ulkopuoliselta riippumattomalta osapuolelta elinkeinotoimintaa varten otettua lainaa korkoprosenteilla 3,135 - 3,25. Konserni päätti myöhemmin uudistaa koko rahoituksensa, ja A maksoi vanhat lainat pois ja otti uudet laina konserniyhtiö B AB:ltä. Uusi korkoprosentti oli 9,5. Korkein hallinto-oikeus katsoi, että uusi korko ylitti selvästi sen määrän, mitä olisi maksettu toisistaan riippumattomien yritysten välillä. A Oy:n luottokelpoisuus oli kunnossa kuten myös lainoista annetut vakuudet, joten se olisi saanut olennaisesti edullisemman rahoituksen muualta. Perusteena olevan veromenettelystä annetun lain (1558/95) 31 §:n mukaisesti myös lainan korkoa on arvioitava markkinaehtoperiaatteen mukaan.

Tapauksessa KHO:2014:119 oli myös kyse A Oy:n saamasta lainasta pääomistajaltaan luxemburgilaiselta yhtiöltä. Laina oli vakuudeton ja eräpäivätön ja A yhtiö vaati yhtiön verotuksessa tuloksesta vähennettäväksi lainalle kertyneet korot. Korkein hallinto-oikeus hyväksyi lainan korot vähennyskelpoisiksi. Korkein hallinto-oikeus katsoi, että kyseessä on ollut niin sanottu hybridilaina, jolla on sekä oman että vieraan pääoman ominaisuuksia. Hybridilainasta ei ole kuitenkaan erikseen säädetty, joten se on luokiteltava joko omaksi tai vieraaksi pääomaksi. Yhtiö on itse käsitellyt lainaa vieraana pääomana. Tätä on kritisoitu, koska on katsottu, että vieraan pääoman sijoittaminen yhtiöön tällaisilla ehdoilla eli ilman eräpäivää ja vakuuksia, ei olisi mahdollista ja siksi kyseessä olisi enemmänkin yhtiön ja sen pääomistajan oman pääoman sijoituksena.

Korkein hallinto-oikeus kuitenkin katsoi, että lainan tulkitseminen oman pääoman sijoitukseksi jälkikäteen olisi puuttumista siihen, miten liiketoimien osapuolet ovat sopimusvapauden puitteissa järjestäneet keskinäiset suhteensa. Lisäksi tämä aiheuttaisi sen, että vähennyskelpoisuus evättäisiin kokonaisuudessaan. Sen sijaan tarkasteltavaksi tulee toteutetun liiketoimen ehtojen markkinaehtoisuus eli onko verovelvollinen lisännyt tulonsa riittävän määrän tai käsitellyt vähennyskelpoisena menona vain markkinaehtoisuusperiaatteella hyväksyttävän määrän. Eli, liiketoimea ei voida jälkikäteen tulkita muuksi kuin oli alun perin tarkoitettu, mutta myös lähipiirissä tehtyjen liiketoimien täytyy olla markkinaehtoisia.

1.3. Hovioikeuksien ratkaisuja

Itä-Suomen hovioikeuden tuomiossa, numero 970 28.8.2003, emoyhtiö oli siirtänyt vastikkeetta varoja tytäryhtiölleen konserniavustuksena. Hovioikeus katsoi tuolloin, ettei konserniavustukselle ollut esitetty yhtiön toimintaan liittyviä liiketaloudellisia perusteita. Tytäryhtiön taloudellinen tilanne ei tuolloin edellyttänyt avustuksen saamista. Vähemmistöosakkeenomistajan ei siten näytetty hyötynneen konserniavustuksen antamisesta. Kanteen mukaan avustuksena saadut varat oli edelleen lainattu emoyhtiön omistajan lähipiiriin kuuluville tahoille. Konserniavustuksella oli siis loukattu vähemmistöosakkeenomistajan oikeutta vähemmistöosinkoon.

Rovaniemen hovioikeudessa oli 5.2.2008 käsiteltävänä tapaus numero 097, jossa oli mm. kysymys lähipiirilainoista. Tapauksessa oli kyse konkurssiin asetetusta pienestä osakeyhtiöstä, jossa työskentelivät isä A ja hänen poikansa B. Poika B oli nimetty yhtiön hallituksen puheenjohtajaksi ja toimitusjohtajaksi vuosina 2001–2004, ja isä A tämän jälkeen yhtiön konkurssiin saakka. Tosiasiassa isä A kuitenkin vastasi yhtiön johdosta ja toiminnasta. Isä A:lla oli myös käytössään yhtiön pikapankkikortti. Isä A oli vuosien ajan maksanut useissa pienissä erissä itselleen rahaa yhteensä 29 141,89 euroa sekä perusteettomia kilometrikorvauksia ja lisäksi maksanut pojalle C 2 726,44 euroa. Lisäksi yhtiö oli jättänyt arvonlisäverot maksamatta.

Rovaniemen hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden tuomiota ja käräjäoikeuden mukaan kyseessä on ollut osakeyhtiörikos. Edellä mainitut maksut oli yhtiön kirjanpidossa kirjattu lainasaamisiksi. Lainat oli annettu lähipiirille ja ilman vakuuksia, joten ne olivat osakeyhtiölain vastaisia. Isä A oli väittänyt, että lainojen vakuudet olivat olleet maksamattomat lomarahat, ylityökorvaukset ja ”pekkaskorvaukset”. Nämä eivät kuitenkaan oikeuden mukaan ole lain edellyttämien vakuuksien mukaisia. Lisäksi poika B:n vastuuta ei vähentänyt hänen tietämättömyytensä. Oletettavaa on, että isä A tosiasiassa huolehti yhtiön hallinnosta ja talousasioista – olihan poika B mm. ollut armeijassa yhtiön perustamisen ja hänen nimeämisenänsä aikaan. Poika B ei tästä huolimatta voinut vedota tietämättömyyteensä ottaen huomioon hänen nimetty asemansa yhtiössä. Asemansa perusteella hänellä nimittäin olisi ollut mahdollisuus ja velvollisuus puuttua yhtiössä tehtyihin toimiin. A ja B syyllistyivät siten kumpikin menettelyllään osakeyhtiörikokseen.

2. Oikeustilan arviointia

Oikeustapauksiin perusteellinen tutustuminen valottaa monia lähipiiriliiketoimiin liittyviä käytännön ilmiöitä ja ongelmia. Lisäksi etenkin konsernitilanteet tuovat arviointiin todellisia haasteita yhtiöiden välisten järjestelyiden ollessa usein hyvin monimutkaisia. Seuraukset lähipiiriliiketoimista näyttäisivät olevan myös hyvin monimuotoisia. Toimivaltakysymykset nousivat ratkaiseviksi useissa tapauksissa. Sekä aiemman että nykyisen osakeyhtiölain mukaan vakuuden antaminen vieraasta velasta on aina jossain määrin poikkeuksellista ja kuuluu siksi yhtiön hallituksen kelpoisuuden ja toimivallan piiriin.²¹⁰ Toimivalta-asioiden ratkaisuus kuitenkin vaihteli tapauksittain. Joissain esitellyissä tapauksissa toimivallan ylitys teki esimerkiksi panttauksesta osakeyhtiölain vastaisen, vaikka sama henkilö oli sekä toimitusjohtaja että hallituksen ainoa jäsen. Toisaalta Rovaniemen hovioikeuden ratkaisussa 097 toimivaltakysymykset eivät nousseet ratkaiseviksi, vaikka yksityisiä rahamaksuja oli suorittanut yhtiössä työntekijän statuksella oleva henkilö, joka ei ollut toimitusjohtaja eikä hallituksen puheenjohtaja. Painoarvo laitettiin henkilöiden tosiasiallisille suhteille.

Merkitystä on myös lähipiiriliiketoimien rahallisilla suuruuksilla. Mitä suuremmista summista on kyse, sitä perusteellisemmin myös tuomioistuimet ovat tapausta pohtineet. Luonnollisesti myös isompien summien ollessa kyseessä on jälkikäteen annettuja selityksiä toimille jouduttu enemmän perustelemaan. Lähtökohtaisesti jälkikäteen on haastavaa antaa pätevää selitystä yhtiöstä itselle nostetuille varoille, etenkin, jos selitys jälkikäteen on jotakin muuta kuin, miksi se on toiminnan aikana kirjattu. Jos nostot on kirjattu käteiskassasiirroiksi tms., ja jälkikäteen selitetty osakaslainaksi, ei tarinaa ole oikeudessa pidetty pitävänä. Tai erityisesti, jos nostot merkitty osakaslainaksi ja myöhemmin väitettykin palkoiksi tai muuksi saataviksi yhtiöltä, eivät selitykset ole yleensä kestäneet oikeuden tarkastelua.²¹¹

Sen sijaan, jos nostot ovat jätetty merkitsemättä kokonaan ja selitetty myöhemmin esimerkiksi palkkasaataviksi, on selitys hyväksytty oikeudessa kuten tapauksessa KKO:2011:64. Tämä on kuitenkin hiukan ristiriidassa sen kanssa, että muissa tapauksissa nostojen väitettäessä olevan palkkasaatavia oikeus on painottanut, että ne olisi tällaisiksi pitänyt myös kirjata. Lisäksi myös kirjanpitolautakunta on korostanut, että vaikka nostot

²¹⁰ Immonen – Villa, 2015, s. 84.

²¹¹ Kukkonen, toim. Timonen, 2011 II

olisivat esimerkiksi osakeyhtiölain vastaisia, tulisi niistä olla merkinnät yhtiön kirjanpidossa, jossa yhtiön taloudellisesta tilanteesta olisi saatavilla oikea ja riittävä kuva.²¹²

Heikoin tilanne lähipiiriliiketoimia ajatellen näyttäisi olevan silloin, kun liiketoimien hyväksyttävyyttä selitellään yhtiön ollessa selvitystilassa tai konkurssissa. Maksukyvyttömyystilanteissa lähipiiriliiketoimet ovat lähestulkoon aina lainvastaisia, koska ne eivät täytä osakeyhtiölain mukaisten tasetestin ja maksukykyisyystestin vaatimuksia. Yhtiön johdolta ja osakkeenomistajilta vaaditaan normaalia huolellisuutta, eli olennaista on, mitä varoja jaettaessa tiedettiin tai olisi pitänyt tietää. Jälkiviisaudella, eli sillä, mitä mahdollisesti tiedetään päätöksenteon jälkeen, ei ole väliä.²¹³ Lisäksi se, että yhtiöstä tulee maksukyvyttömyyden lyhyenkin ajan kuluttua varojen jaosta, ei vielä tarkoita, että maksukykyisyystestiä olisi rikottu.²¹⁴ Kuitenkin tietämättömyyteen vetoaminen näyttäisi oikeustapausten valossa olevan heikko puolustus. Jälkikäteen selitys tietämättömyydestä on siis heikko puolustus erityisesti silloin, jos selitys on jälkikäteen jotain muuta kuin toiminnan aikana.

Intressiristiriita, kun lainan tai vakuuden antaja on sama kuin saaja, ei oikein noussut esiin oikeustapauksissa. Sen sijaan ratkaisuissa keskityttiin muodollisuuksien täyttymiseen, eli luovutusten on tapahduttava oikeudellisesti pätevillä perusteilla ja oikeudellisesti päteviä muotoja noudattaen.²¹⁵ Useimmissa tapauksissa kyseessä oli pieni yritys, joissa usein taustalla voi olla ajattelumalli, jonka mukaan oman yrityksen rahat ovat yhtä kuin omat henkilökohtaiset varat. Oikeustapausten valossa osakeyhtiömuotoisen liiketoiminnan ja rajatun vastuun hyötyjen tuomat vastuut eivät siten näytä olevan pienille yhtiöille täysin selvää.

Intressiristiriita aktualisoitunee yhtiön omistuksen ollessa hajaantuneempaa, jolloin vähemmistönsuojan periaatteet tulevat ajankohtaisiksi. Tämä tulee ilmi konsernitilanteissa, kun pohditaan, kenen liiketaloudellinen etu on kyseessä. Hovioikeus onkin maininnut ratkaisussa 3520 29.11.2011, että mm. konserniavustukset ovat yksinkertaisimpia käsitellä silloin, kun omistajia on vain yksi. Emoyhtiön antaessa konserniavustusta tytäryhtiölleen on helpompi perustella liiketaloudellisesti kuin sisaryhtiötilanteissa, jotka lienevät

²¹² KILA 1762/2005, KILA 1749/2006.

²¹³ Immonen – Villa, 2015, 76–77.

²¹⁴ Immonen – Villa, 2015, 77–78.

²¹⁵ Kukkonen, toim. Timonen, 2011 II

ongelmallisimpia. Tällöin avustusta ei nimittäin voida perustella yhtiöiden keskinäisiin liiketoimiin perustuvilla liiketaloudellisilla eduilla.²¹⁶

Oikeustapauksia tutkiessa nousi esiin kiinnostava paradoksi. Kun nykyisen osakeyhtiölain yksi tavoite oli palvella erityisesti myös pieniä yhtiöitä yksinkertaistamalla lainsäädäntöä ja palvella nimenomaan rehellistä yritystoimintaa. Nämä kaksi tavoitetta näyttävät haasteellisilta pienten yritysten kohdalla. Lähipiiriliiketoimien väärinkäytökset oikeustapausten mukaan näyttäytyisivät keskittyvän nimenomaan pieniin yrityksiin, mikä herättää hiukan huolta osakeyhtiölain lähtökohdasta palvella rehellistä liiketoimintaa. Toisaalta, vaikka oikeustapaukset keskittyvätkin hyvin pieniin yhtiöihin, on niiden määrä silti melko pieni, mikä kertoo siitä, että väärinkäytöksiä on vähän tai niistä ei jäädä kiinni.

Tavoite lain yksinkertaistamisesta ja sen onnistumisesta riippuu näkökulmasta. Lain yksityiskohtaista sääntelyä vähennettiin ja vastaavasti yleisten periaatteiden merkitystä korostettiin. Tarkoittaako tämä käytännössä yksinkertaisempaa lakia, on vaikea kysymys. Oikeustapaus, jossa tuomioistuin sovelsi nykyistä osakeyhtiölakia, ei vaikuttanut erityisen yksinkertaiselta. Tuomioistuin joutui hakemaan laintulkintaan runsaasti tukea oikeuskirjallisuudesta, lain valmistelutöistä sekä aiemmasta osakeyhtiölaista ja sen valmistelutöistä. Tämä ei tietenkään ole huono asia, mutta kertoo tuomioistuimen haasteista lain soveltamisessa. Sanomattakin on selvää, että lain tulkitsemisen ollessa haastavaa tuomioistuimille, on se vähintään haastavaa yhtiöille itselleen. Tarkennuksena tähän tosin, että kyseessä on siis lähipiiriliiketoimia koskevan sääntelyn tai tarkemmin sen puuttumisen tulkinnan haasteellisuus, ei koko osakeyhtiölain.

Esitellyissä oikeustapauksissa tuli ilmi myös se, miten myös muut lait kuin osakeyhtiölaki vaikuttavat etenkin kiellettyjen lähipiiriliiketoimien seurauksiin. Kiinnostavaa on muun muassa se, miten lähipiirilaina voi olla osakeyhtiölain vastainen, mutta esimerkiksi verolakien ja kirjanpitosäännösten mukainen. Nämä muiden lakien vaikutukset lähipiiriliiketoimien arviointiin tulivat hyvin ilmi konserneja ja konserniavustuksia käsiteltäessä. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisusta kävi ilmi, että erilaiset konsernijärjestelyt voivat olla todella kompleksisia, mikä tekee arvioinnista hankalaa.

Kuten korkein hallinto-oikeus totesi, on konsernitalanteiden yhtiöoikeudellisesti arviointi erityisen haastavaa, koska osakeyhtiölaki ei tunnista konsernisuhteita eikä

²¹⁶ *Immonen – Villa, 2015, 142–143.*

konserniavustuksesta ole säädetty osakeyhtiölaissa. Näin ollen konserniavustuksen suhde osakeyhtiölain varojen jakoa, vähemmistöosinkoa ja muihin vähemmistösuojaa koskeviin säännöksiin onkin jäänyt oikeudellisesti epäselväksi. Yhtiöoikeudellisesti konserniavustuksia arvioitaessa tärkeimmiksi osakeyhtiölain 13 luvun varojenjako-säännösten ohella nousivat lain yleiset periaatteet koskien yhtiön voitontuottamistarkoitusta, osakkeenomistajien yhdenvertaisuutta sekä liiketoimintaperiaate. Vaikka korkeimman oikeuden mukaan konserniavustuksia on arvioitava tapauskohtaisesti, kävi tapauksessa KKO:2015:105 ilmi, että avustusten liiketoimintaperiaatteen mukaisuudella on erityisen suuri painoarvo.

Verotuksellisesti konsernisuhteella on aivan erityinen merkitys ja tästä on säädetty oma lakinsakin, konserniavustuslaki. Konserniavustuksia arvioitaessa korkein hallinto-oikeus painotti konsernien sisäisten järjestelyiden liiketaloudellista aitoutta todeten mm. ratkaisussa KHO:2016:71, että järjestely on verotuksessa hyväksyttävä vain, jos se ilmentää harjoitettujen toimintojen, toiminnoissa hyödynnettyjen varojen sekä taloudellisen riskin ja hyödyn aitoa jakautumista sivuliikkeen ja yhtiön muiden osien välillä. Näin ei ollut, vaan molemmissa käsitellyissä tapauksissa konsernien sisäiset järjestelyt nähtiin keinotekoisina, joiden tarkoituksena oli vapautua suoritettavasta verosta konserniavustusjärjestelmää ja korkovähennystä hyödyntämällä vailla verotuksesta riippumattomia liiketaloudellisia perusteita.

Seuraavaksi tarkastellaankin tarkemmin, millaisia seurauksia kielletyistä lähipiiriliiketoimista on.

V. SEURAAMUKSET LAITTOASTA VAROJENJAOSTA

Osakeyhtiölain ja muiden soveltuvien lakien yhteensovittaminen etenkin ajatellen seurauksia laittomasta varojenjaosta tai muista lainvastaisista toimista osakeyhtiössä ei ole aivan yksinkertaista. Mitä laittomalla varojenjaolla tarkoitetaan, on käsitelty jo aiemmin, joten tässä osiossa keskitytään sen seurauksiin. Tosin joitakin yhtymiä sekä olennaisia kohtia laittomasta varojenjaosta tulee tässäkin kerrattua. Aiheessa sinänsä olisi riittävästi aineistoa kokonaan omaan tutkimukseensa, joten tässä tyydytään vain käymään tärkeimpiä seurauksia pääpiirteissään läpi ja tuomaan esille yleisimpiä tilanteita.

1. Osakeyhtiölain mukaiset seuraamukset

1.1. Pätemättömyydestä ja mitättömyydestä

Kuten käsitellyistä oikeustapauksistakin kävi ilmi, usein seurauksena osakeyhtiölain vastaisesti annetulle vakuudelle tai lainalle on oikeustoimen pätemättömyys, jolloin esimerkiksi vakuus ei sidokaan vakuudenantajaa. Osakeyhtiölain 21 luvun 1 §:ssä 1 momentissa on annettu osakkeenomistajalle mahdollisuus saattaa kanteella päätöksen pätemättömyys voimaan, joka tarkoittaa, että osakkeenomistajan on kolmen kuukauden kuluessa yhtiökokouksesta nostettava moitekanne yhtiökokouksessa tehdystä päätöksestä, jos sen teossa ei ole noudatettu yhtiöjärjestyistä tai osakeyhtiölakia. Jos kannetta ei nosteta kolmen kuukauden määräajassa, päätöstä on pidettävä pätevänä.²¹⁷

Lisäksi osakeyhtiölaissa on säädetty päätöksen mitättömyydestä lain 21 luvun 2 §:ssä, jonka mukaan yhtiökokouksen päätös on mitätön, jos kokoukseen ei ole toimitettu kutsua tai kutsumista koskevia säännöksiä on olennaisesti rikottu, päätöksen tekemiseksi ei ole saatu vaadittua osakkeenomistajien suostumusta, päätös on selvästi osakkeenomistajien yhdenvertaisuusperiaatteen vastainen eikä osakkeenomistaja ole antanut tähän suostumustaan tai päätöstä ei olisi saanut lain mukaan tehdä, vaikka kaikki osakkeenomistajat olisivat siihen suostuneetkin. Päätöksen mitättömyystilanteissa ei noudateta edellä mainittua kanneaikaa, paitsi koskien sulautumis- tai jakautumispäätöksiä, joista kannetta ei voi nostaa, kun sulautumisen tai jakautumisen rekisteröinnistä on kulunut yli kuusi kuukautta.²¹⁸

Seuraus päätöksen pätemättömyydestä tai mitättömyydestä on laittomasti annetun lainan tai vakuuden palauttaminen, josta tarkemmin seuraavaksi.

1.2 Varojen palauttamisvelvollisuudesta

Lähtökohtaisesti, seurauksena laittomasta varojenjaosta, eli jos yhtiön varoja jaetaan osakeyhtiölain tai yhtiöjärjestyksen vastaisesti, on varojen saajan velvollisuus palauttaa saamansa varat. Yhtiön hallituksella puolestaan, on velvollisuus huolehtia siitä, että jaetut varat peritään takaisin yhtiölle. Osakeyhtiölain 13 luvun 4 §:n mukaan edellä mainitulla tavalla

²¹⁷ KPMG, 2010, s. 107, Pönkä, 2012, s. 404–405.

²¹⁸ KPMG, 2010, s. 107, Pönkä, 2012, s. 405.

saadut varat on siis palautettava, jos varojen saaja tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää jakamisen tapahtuneen osakeyhtiölain tai yhtiöjärjestyksen vastaisesti. Varojen saajan vilpittömyyttä mieltä siis suojataan osakeyhtiölaissa.²¹⁹

Lähipiiriliiketoimissa ja niistä johtuvasta laittomasta varojenjaosta vilpittömän mielen suoja ei ole. Tietoisuuden arvioiminen muuttuu erityisen hankalaksi silloin, kun laittoman varojenjaon toisena osapuolena on yhtiötä lähellä oleva taho kuten osakkeenomistaja, hallituksen jäsen tai toimitusjohtaja tai näiden intressipiiri. Erityisesti vahingonkorvaustilanteissa prosessia on osakeyhtiölaissa helpotettu lisäämällä tuottamusolettamaa koskevat periaatteet 22 luvun 1 ja 2 §:ään.²²⁰ Näiden mukaan johtohenkilön tai osakkeenomistajan on korvattava vahinko, jonka hän on tehtävässään huolimattomuudella tai tahallaan aiheuttanut yhtiölle, osakkeenomistajalle tai muulle henkilölle. Yhtiön on siis näytettävä, että se toiminut huolellisesti, eli kyse on käännetystä todistustaakasta. Osakkeenomistajan aiheuttaman vahingon ollessa kyseessä korvausvastuusta on kuitenkin aina huomioitava hänen todellinen asemansa yhtiössä.²²¹

Mikäli liiketoimen vastapuoli ei tiennyt eikä hänen olisi pitänytkaan tietää varojenjaon olevan laitonta, ei hänelle synny osakeyhtiölain 13 luvun 4 §:n mukaista palautusvelvollisuutta.²²² Kuitenkin yleensä varojen lainvastaisessa jakamisessa on kyse velkojia suojaavien pakottavien säännösten rikkomisesta, jolloin usein myös ylitetään toimielimen kelpoisuus, ei vastapuoli saa suojaa, vaikka hän olisi toiminut vilpittömässä mielessä. Vastapuolen on siis tunnettava osakeyhtiölain pakottavat säännökset.²²³ Tilanne onkin ongelmallinen, jos liiketoimi ei sido yhtiötä 6 luvun 28 §:n 1 momentin 1 kohdan nojalla, missä siis säädetään edustajan yhtiön puolesta tekemästään oikeustoimesta, joka ei sido yhtiötä, mikäli edustaja on ylittänyt kelpoisuutensa. Tällöin on sovellettava sopimusoikeudellisia sääntöjä, ja liiketoimen osapuolten on palautettava saamansa suoritukset. Tämän ollessa mahdotonta, on suorituksen arvo korvattava.²²⁴

Mikäli liiketoimen vastapuoli on puolestaan ollut vilpittömässä mielessä kelpoisuuden ylityksestä, on yhtiön johdon korvattava tälle aiheutunut vahinko yhtiöoikeudellista vahingonkorvausta koskevien osakeyhtiölain 22 luvun 1 ja 2 §:n nojalla. Tällöin usein

²¹⁹ Immonen – Villa, 2015, s. 177.

²²⁰ Immonen – Villa, 2015, s. 178

²²¹ KPMG, 2010, s. 108–109.

²²² Mähönen, 2009, s. 387.

²²³ Immonen – Villa, 2015, s. 179

²²⁴ Mähönen, 2009, s. 387.

sovellettavaksi tulee saman luvun 1 §:n 2 momentin ja 2 §:n 2 momentin mukainen tuottamusolettama lähipiiriliiketoimia koskien.²²⁵

1.3. Vahingonkorvausvelvollisuudesta

Osakeyhtiölain 22 luvussa säädetään vahingonkorvausvelvollisuudesta. Lähtökohtana laissa on, että vahingonkorvausvastuu syntyy, jos hallituksen jäsen rikkoo tahallaan tai huolimattomuudesta yleistä huolellisuusvelvollisuutta, osakeyhtiölain säännöksiä tai yhtiöjärjystä ja siitä aiheutuu toisella vahinkoa. Myös osakkeenomistaja voi joutua vastuuseen vahingosta, joka on aiheutettu osakeyhtiölakia tai yhtiöjärjystä rikkomalla. Kyse on siis vastuunormeista, joiden perusteella yhtiön johtoon kuuluvat, osakkeenomistajat sekä tilintarkastajat ovat vastuussa teoistaan.²²⁶

Hallituksen jäsenen vahingonkorvausvastuu liittyy tiiviisti osakeyhtiölain yhteen yleiseen periaatteeseen nimittäin johdon velvollisuuteen huolellisesti toimien edistää yhtiön etua. Kyse on siis sekä velvollisuudesta toimia huolellisesti että velvollisuudesta toimia yhtiön edun mukaisesti. Niin sanottu huolellisuusvelvollisuus on ollut osa Suomen osakeyhtiöoikeutta jo ennen lain uudistusta.²²⁷ Lain esitöissä huolellisuusvelvoitteen täyttämiseksi riittää, kun ratkaisun taustaksi on hankittu asianmukainen tieto, jonka perusteella on tehty johdonmukainen päätös tai muu toimi eikä päätöksen tai toimen tekoon ole vaikuttanut johdon jäsenten eturistiriidat.²²⁸

Huolellisesti toimiminen ei siis tarkoita tappion välttämistä. Johtoon kuuluvan vastuu on sidottu huolellisuusvelvoitteen rikkomiseen ja vastuuta rajoittaa liiketoimintapäätösperiaate, jonka mukaan vastuuta ei ole, jos johdon liiketoimintapäätös perustuu olosuhteisiin nähden asianmukaiseen harkintaan ja selvitykseen. Vaikka yhtiölle siis seuraisikin päätöksestä tappiota, vapautuu johto vastuusta, jos se on toiminut huolellisesti. Tämän lisäksi johtoon kuuluva vastaa myös vahingoista, jotka on aiheutettu osakeyhtiölakia tai yhtiöjärjystä rikkomalla.²²⁹

²²⁵ Mähönen, 2009, s. 387.

²²⁶ Immonen – Villa, 2015, s. 180–181.

²²⁷ Immonen – Villa, 2015, s. 181–182.

²²⁸ HE 109/2005 vp. s. 41

²²⁹ Immonen – Villa, 2015, s. 182–183.

Huolellisuusvelvollisuus luonnollisesti korostuu, kun mukana on lähipiiriin kuuluva taho. Liiketoimintapäätösperiaatteen ydin on odotuksessa, että johto toimii fidusiarisessa asemassaan riittävien tietojen pohjalta luottaen siihen, että ratkaisut ovat yhtiön parhaaksi. Tämä periaate ei kuitenkaan suojaa tilanteissa, joissa kelpoisuus on ylitetty tai toimittu lainvastaisesti mukaan lukien lojaliteettivelvollisuuden rikkomisen. Periaate ei tarjoa suojaa myöskään tahallisuutta tai törkeää huolimattomuutta vastaan. Vahingonkorvaustilanteissakin johdolla on näyttötaakka. Osakeyhtiölain 22 luvun 1 §:ssä säädetään tuottamusolettamasta, jonka johto voi torjua esittämällä vastanäyttöä eli toimineensa huolellisesti.²³⁰

Osakeyhtiölain mukaiset käännetyt todistustaakkasäännökset koskevat vain tavallista tuottamusta, jolloin sen, joka vetoaa rikokseen, tahallisuuteen tai törkeään tuottamukseen, on näytettävä tämä.²³¹ Tämä liittyy tarkemmin seuraavaksi käsiteltävään aiheeseen, mutta vahingonkorvausvastuuseen rangaistavuudella on suuri merkitys. Vahingonkorvauslain mukaisen puhtaan varallisuusvahingon korvauksen edellytyksenä on erittäin painava syy tai rangaistava teko. Yhtiöoikeudellisissa tilanteissa kyseessä on usein juuri puhtaat varallisuusvahingot, jolloin vastuun synnyttämiseksi teon rangaistavuudella on ratkaiseva vaikutus. Lisäksi, kun vahingonkorvauslain mukainen vastuu realisoituu, voi se koskea myös muita kuin vain osakeyhtiölain mukaisissa rooleissa toimivia.²³²

1.4. Osakeyhtiörikos ja -rikkomus

Osakeyhtiölaki toteaa 25 luvun 1 §:n 4 kohdassa, että osakeyhtiölain säännösten vastainen varojen jakaminen on säädetty rangaistavaksi. Osakeyhtiörikoksesta tuomitaan se, joka jakaa osakeyhtiöstä varoja tahallaan osakkeenomistajan tai velkojien suojaa loukaten osakeyhtiölain säännösten vastaisesti. Seurauksena, jos teko ei ole vähäinen, on sakko- tai enintään yhden vuoden mittainen vankeusrangaistus. Tämä osakeyhtiölain rangaistussäännös vaikuttaa yksinkertaiselta, mutta on käytännössä hyvin vaikeaselkoinen, ja tapauksia, joissa tätä olisi sovellettu, on vähän.²³³

Aiemmin käsitellyistä tapauksistakin kävi ilmi, ettei osakeyhtiörikoksesta tai rikkomuksesta ole juurikaan tuomittu vaan seuraukset laittomasta varojenjaosta ovat olleet jotakin muuta.

²³⁰ Immonen – Villa, 2015, s. 184, 186

²³¹ Savela, 2009, s. 25.

²³² Savela, 2009, s. 25.

²³³ Hakamies, 2015, s. 726.

Tilastokeskuksen mukaan vuosina 2009–2013 tuomioistuimissa esiintyi vain kuusi tapausta, joissa päädyttiin osakeyhtiörikoksen osalta syyksi lukevaan tuomioon. Kaksi syytettä hylättiin ja yksi syyte raukesi. Sen sijaan samaan aikaan velallisen epärehellisyttä käsitteleviä rikoksia oli 400 kappaletta ja törkeitä velallisen epärehellisyttä käsitteleviä tapauksia 1 300 kappaletta. Tuomioistuinten ja rikostorjunnan resurssit siis keskittyvät vain kaikkein vakavimpiin väärinkäyttötilanteisiin.²³⁴

Mainitun rangaistussäännöksen esityölausumat eivät anna paljoa lisätietoa säännöksen sisällöstä, johtuen todennäköisesti säännöksen merkityksen marginaalisuudesta. Oletettavasti säännösten marginaalisuudesta johtuen myös osakeyhtiöoikeuden useat yleiset teokset eivät ota perusteellisesti kantaa niiden tulkintaan.²³⁵ Rikosoikeudellisesta näkökulmasta nämä eivät olekaan kovin merkityksellisiä, ja tästä syystä herääkin kysymys, mikä näiden rangaistussäännösten käytännön hyöty osakeyhtiölaissa on. Olennaisia riskielementtejä rangaistussäännöksiin kuitenkin liittyy yhtiöissä toimivien kannalta, jotka lähtökohtaisesti pyrkivät rangaistaviin tekoihin syylistymistä välttämään. Lisäksi rangaistavuudella on olennainen merkitys arvioitaessa yhtiöoikeudellista vahingonkorvausvastuuta, jota käsiteltiin edellä.²³⁶

Osakeyhtiörikoksesta tuomitseminen laittoman varojenjaon vuoksi edellyttää varojen jakamista. Mitä varojen jakamisella tarkoitetaan tarkkaan ottaen, ei täysin selviä osakeyhtiölaista tai sen esitöistä, mutta loogisinta lienee, että tällä viitataan osakeyhtiölain 13 luvun sisältämään osingonjakopäätöksen tekemiseen eikä varsinaiseen varojenjaon maksamiseen. Samalla perusteella osakeyhtiörikoksen tunnusmerkistön täyttää siis jo laittoman varojenjakopäätöksen tekeminen tai velan kirjaaminen kirjanpitoon. Tällaista laitonta päätöstä ei kuitenkaan saisi panna täytäntöön, joten laittoman varojenjaon tunnusmerkistö voisi täytyä uudelleen siinä vaiheessa, kun tällainen kirjanpitoon kirjattu laittomalla varojenjaolla syntynyt velka maksetaan. Yhtä henkilöä ei voida tuomita samasta rikoksesta kahdesti, mutta tekijöiden ollessa eri henkilöt voi tällä olla suurtakin merkitystä rangaistusvastuun kohdentumisessa.²³⁷

Osakeyhtiörikoksen tunnusmerkistön täytyminen edellyttää kolmen elementin olemassaoloa. Ensinnäkin varojenjaolla on loukattava osakkeenomistajan tai velkojien suojaa,

²³⁴ Hakamies, 2015, s. 727.

²³⁵ Hakamies, 2015, s. 726.

²³⁶ Savela, 2009, s. 3.

²³⁷ Savela, 2009, s. 10–11.

jotta teko olisi rangaistava. Osakkeenomistajien suojaa loukkaa jo kaikki olennaiset menettelyvirheet, jotka ovat voineet vaikuttaa päätöksen tulokseen. Kuitenkin moiteajan umpeuduttua ja kenenkään moittimatta päätöstä, nämä virheet pätevoityvät ja siten teon rangaistavuuskin lakkaa. Velkojien suoja ei loukata, mikäli nämä ovat hyväksyneet järjestelyn. Myös kaikkien osakkeenomistajien suostumuksella erilaiset järjestelyt ovat mahdollisia, jos ne tapahtuvat oman pääoman ja maksukyvyyn puitteissa. Tällöin velkojilla ei ole oikeutta puuttua asiaan. Lopuksi, mikäli jako loukkaa velkojien tai osakkeenomistajien suojaa, rangaistavuus täyttyy ja tähän voi reagoida niin velkojat, osakkeenomistajat kuin muutkin tahot, vaikka nimenomaan näiden suoja ei olisi loukattu.²³⁸

Tasetesti on osa seuraavaksi tarkemmin käsiteltävää maksukykyisyydestä, ja näiden tahallinen rikkominen voi muodostaa rangaistavan laittoman varojenjaon. Tasekriteeri on kytketty viimeksi vahvistettuun tilinpäätökseen. Tasekriteeriä arvioitaessa on otettava huomioon myös tilinpäätöksen jälkeen ennen varojenjakoapäätöstä tapahtuneet olennaiset muutokset yhtiön taloudellisessa asemassa. Tasekriteeri itsessään on kuitenkin melko yksiselitteinen. Suurempi ongelma on se, onko tase laadittu oikein. Laitonta varojenjako on nimittäin sekin, jos virheelliseen arvostamiseen perustuvan tilinpäätöksen perusteella suoritetaan varojenjako. Kyseessä voi tällöin olla lisäksi kirjanpitorikos.²³⁹

Toinen edellytys osakeyhtiörikokselle siis on, että varojenjako on tapahtunut osakeyhtiölain vastaisesti. Tässä eniten tulkintavaikeuksia on aiheuttanut osakeyhtiölain maksukykyisyydestin konkreettinen arviointi. Lähtökohtaisesti oikeuskirjallisuudessa maksukykytestin tavoitteista ei ole erimielisyyksiä. Testin tarkoituksena on estää osakkeenomistajien velkojien kustannuksella tapahtuva opportunistinen käyttäytyminen. Toisin sanoen tavoitteena on yhtiön toiminnan jatkuminen normaalisti voitonjaon jälkeenkin.²⁴⁰ Yhtiön maksukykyä on arvioitava mahdollisimman lähellä jaosta päättämishetkeä olevan tilan mukaan, jolloin pelkkä tilinpäätösinformaatio ei ole riittävää eikä myöskään pelkkä jatkohetken tilanteen arviointi vaan tulevaisuutta on myös ennustettava. Toisaalta mitä pidemmälle tulevaisuutta arvioidaan, sitä enemmän siihen liittyy myös epävarmuustekijöitä. Ei ole kuitenkaan mitään metodia, millä tulevaisuutta arvioisi vaan tilanteesta on tehtävä kokonaisarviointi. Ongelmallista tässä tosin se, että tuomioistuimien voi

²³⁸ Savela, 2009, s. 18.

²³⁹ Savela, 2009, s. 11–12.

²⁴⁰ Hakamies, 2015, s. 729.

jälkikäteen tehdä arvion tiukemmalla metodilla kuin yhtiö varojenjaosta päättäessään. Jälkiviisauden välttäminen olisi erittäin tärkeää.²⁴¹

Käytännössä se, ettei varsinaista metodia maksukykyisyyden arvioimiseen ole, on kritisoitu. On odotettu, että oikeuskäytäntö tuo ajan kanssa ratkaisun tähän ja samalla juuri tämä on nähty uhkana. Hakamies tuo artikkelissaan esille, miten tapauksessa KKO:2004:46 tuomioistuimien antoi verorikkomuksen osalta maksukyvyttömyyttä koskevan tulkintasisällön, joka poikkesi muusta lainsäädännöstä, kuten esimerkiksi velallisen epärehellisyydestä. Seurauksena tästä oli tulkinta, jonka mukaan yritys X oli yhtenä hetkenä maksukyvyttömyyden arvioitaessa velallisen epärehellisyyttä, mutta samana hetkenä maksukykyinen, kun arvioitiin verorikkomuksen tunnusmerkistön täyttymistä. Lopputuloksena ollen se, että yrityksen X vastuuhenkilölle voitiin määrätä rangaistus molemmista rikoksista.²⁴²

Ratkaisuna edellä mainituille tulkintaongelmille olisi Hakamiehen mukaan se, että juristit tunnustaisivat avoimesti, ettei maksukykyisyyden arviointi onnistu ainoastaan oikeustieteellisin menetelmin, vaan lisäksi tarvitaan liiketaloustieteen metodien hyödyntämistä.²⁴³

Kolmanneksi on arvioitava tahallisuutta, eli onko varojenjaosta päätettäessä noudatettu tiettyjä menettelytapoja. Tahallisuusarviointi kohdistuu siten päätöksentekomenettelyyn ja sen huolellisuuteen. Tätä arvioidaan sen mukaan, ovatko tase- ja maksukykyisyystestit tehty asianmukaisesti. Toisin sanoen, mitä johto teki sen selvittämiseksi, mikä yhtiön taloudellinen tilanne oli varoja jaettaessa ja mitkä jaon vaikutukset olisivat.²⁴⁴

Osakeyhtiörikkomukset ovat rangaistavia vain tahallisina, paitsi osakeyhtiölain 25 luvun 2 §:n 4 kohdassa tarkoitettu tilinpäätöksen ym. laatimista koskevien säännösten rikkominen, joka on rangaistavaa myös törkeän tuottamuksellisena. Osakeyhtiörikkomus on mahdollinen vain, jos teko ei ole vähäinen tai siitä ei ole muualla laissa säädetty ankarampaa rangaistusta.²⁴⁵

Osakeyhtiörikkomuksesta voidaan tuomita, mikäli joku tahallaan laiminlyö osake- tai osakasluettelon pitämisen taikka niiden nähtävänä pitämisen 3 luvun säännösten edellyttämällä tavalla. Lisäksi tuomio on mahdollinen, jos joku tahallaan rikkoo

²⁴¹ Savela, 2009, s. 14.

²⁴² Hakamies, 2015, s. 731.

²⁴³ Hakamies, 2015, s. 732.

²⁴⁴ Hakamies, 2015, s. 734.

²⁴⁵ Savela, 2009, s. 22.

yhtiökokouksen pöytäkirjan nähtävänä pitämistä koskevaa 5 luvun 23 §:n 4 momentin säännöstä tai jos joku tahallaan rikkoo 18 luvun 2 §:n 1 momentin säännöstä lunastusoikeuden ja -velvollisuuden ilmoittamisesta yhtiölle. Ja tärkeimpänä tätä kirjoitusta ajatellen, joka tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta rikkoo tämän lain säännöksiä tilinpäätöksen, toimintakertomuksen tai konsernitilinpäätöksen laatimisesta taikka osakeyhtiön sulautumista, jakautumista tai selvitystilaa koskevan lopputilityksen antamisesta. Näiden antamatta jättämisen lisäksi rangaistavaa on myös, jos niiden sisällöt eivät ole osakeyhtiölain mukaisia. Tällaiset teot voivat täyttää myös kirjanpitorikosten tunnusmerkistön.²⁴⁶

Huomioitavaa edelliseen, että lähes ainoa maininta lähipiiriliiketoimista nykyisessä osakeyhtiölaissa liittyy nimenomaan yhtiön tilinpäätökseen liitettävään toimintakertomukseen, johon on siis kirjattavat tiedot lähipiirilainoista.

2. Muiden soveltuvien lakien mukaiset seuraamukset

2.1. Kirjanpitolain mukaiset kirjanpitorikokset

Hyvin olennainen seuraus ongelmallisista varojen käsittelytilanteista osakeyhtiössä ovat erilaiset kirjanpito-seuraamukset. Kirjanpito-oikeuden ja osakeyhtiöoikeuden läheistä suhdetta on käsitelty jo edellä, jonka lisäksi se on käynyt hyvin ilmi esitellyistä oikeustapauksista, joissa useissa tilanteissa arviointi johti kirjanpitorikosten tunnusmerkistön täyttymiseen. Kirjanpitorikokset ovat usein kirjanpidon vääristeltyä, jotta asioiden todellinen luonne peittyisi. Kirjanpitorikoksista säädetään rikoslain 30 luvussa. Säännösten tarkoitus on suojella kirjanpidon luotettavuutta ja torjua siten yritystoimintaan liittyvää rikollisuutta.²⁴⁷

Yksi laittoman varojenjaon muoto on yhtiön liiketapahtuma, joka vähentää yhtiön varoja tai lisää sen velkoja ilman liiketaloudellista perustetta. Selvyttä siihen, mitä liiketapahtumalla tarkoitetaan, on osakeyhtiölain perustelujen mukaan haettava muista laeista, erityisesti kirjanpitolaista. Ongelmallista tässä on se, että kirjanpitolain liiketapahtuman määritelmä on hyvin laaja. Kirjanpitolain 2 luvun 1 §:n mukaan kirjanpitoon on merkittävä liiketapahtumina menot, tulot ja rahoitustapahtumat sekä niiden oikaisu- ja siirtoerät. Kun liiketapahtumia

²⁴⁶ Savela, 2009, s. 22–24.

²⁴⁷ Immonen – Villa, 2015, s. 204.

kirjanpidollisesti luokitellaan, on otettava huomioon niiden tosiasialliseen sisältöön eikä ainoastaan niiden oikeudelliseen muotoon. Lopulta siis kaikenlaiset transaktiot yhtiön ja sen osakkeenomistajien tai ulkopuolisten välillä ovat ”liiketapahtumia” kirjanpidollisesti eikä tästä siten saada käytännöllistä johtoa osakeyhtiölain laittoman varojenjaon määritelmään liiketapahtumasta. Tämä onkin ratkaistava yhtiöoikeudellisesti.²⁴⁸

Kiinnostavinta tässä kirjanpitolain ja osakeyhtiölain välisessä suhteessa onkin juuri lähipiirilainojen ja vakuuksien käsittely. Vaikka rahalina osakkeenomistajalle olisi annettu osakeyhtiölain vastaisesti, on se kirjattava yhtiön kirjanpitoon taloudellisen luonteensa mukaisesti yhtiön lainasaatavaksi osakkeenomistajalta. Tästä osakeyhtiölain vastaisuudesta syntyykin erityinen tiedonantovelvollisuus. Osakeyhtiölain mukaan yhtiön on toimintakertomuksessaan ilmoitettava tällaiset lähipiirilainat. Lisäksi kirjanpitolain mukaan yhtiön on annettava oikea ja riittävä kuva yhtiön taloudellisesta tilanteesta, ja tätä varten annettava tarpeellisia lisätietoja samaisessa toimintakertomuksessa. Tarpeellinen lisätieto on lähipiirilainan tiedot sekä vähintään ne seikat, mitkä tekevät lainasta osakeyhtiölain vastaisen.²⁴⁹ Osakeyhtiölain vastainen lähipiirilaina ei siis suoraan tarkoita, että myös kirjanpitorikos olisi tapahtunut. Käytännössä usein ongelmana on kuitenkin ollut juuri kirjanpidon puutteellisuus lähipiiriliketoimien suhteen, joka puolestaan on aiheuttanut kirjanpitorikoksiin syyllistymisen.

Kirjanpitorikoksia on eriasteisia; tuottamuksellinen kirjanpitorikos, kirjanpitorikos sekä törkeä kirjanpitorikos. Törkeyttä arvioidaan kokonaisolosuhteiden perusteella. Törkeyteen yleensä liittyvät suuret summat, ja tämän merkitystä voidaan arvioida vertailemalla tilanteita niihin, mitä kirjanpitorikoksilla yleensä pyritään peittelemään kuten verorikokset tai velallisen rikokset.²⁵⁰

2.2. Rikoslain mukaiset velallisen rikokset

Osakeyhtiön lainvastainen varojen jakaminen voi osakeyhtiörikoksen ohella täyttää myös velallisen rikoksen tunnusmerkistön. Velallisen rikokset liittyvät lähinnä erilaisiin maksukyvyttömyystilanteisiin kuten ulosottoon, yrityssaneerauksiin ja konkurssiin.

²⁴⁸ Mähönen, 2009, s. 383–384.

²⁴⁹ Mähönen, 2009, s. 384–385.

²⁵⁰ Immonen – Villa, 2015, s. 205–206.

Velallisen rikosta koskevat säännökset pyrkivät suojaamaan rahoittajien ja muiden velkojien taloudellisia etuja ja lisäksi suojaamaan velkojien luottamusta velallisen rehellisyyteen silloinkin, kun tämä on jo joutunut taloudellisiin vaikeuksiin.²⁵¹

Velallisen epärehellisydestä säädetään rikoslain 39 luvun 1 §:ssä. Lisäksi velallisen petoksesta säädetään saman lain 39 luvun 2 §:ssä. Velallisen epärehellisuuden tunnusmerkistössä rangaistavaksi säädetään menettely, joka aiheuttaa maksukyvyttömyyden tai sitä oleellisesti pahentava velallisen varallisuusaseman todellinen huonontaminen *ilman hyväksyttävää syytä*. Petoksen tunnusmerkistössä puolestaan rangaistavaksi säädetään velallisen omaisuuden salaaminen tai muut toimet, joilla velallinen näennäisesti huonontaa varallisuusasemaansa ja siten heikentää velkojensa mahdollisuuksia saada saataviaan eri maksukyvyttömyysmenettelyissä.²⁵² Velallisen epärehellisydestä voidaan rangaista myös teon törkeänä muotona, ja lisäksi rangaistavaa on myös velkojansuosinta.²⁵³

Kun arvioidaan edellä mainittuja rikoksia tulevat osakeyhtiölain mukaisesti arvioitavaksi se, edistääkö toimi yhtiön toiminnan tarkoitusta sekä se, onko toimeen ollut jokin liiketaloudellinen peruste. Osakeyhtiölain mukainen liiketaloudellinen peruste on samankaltainen, joskin ei yhteneväinen, rikoslain määrittelyn hyväksyttävästä syytä kanssa.²⁵⁴ Rikosoikeudellisesti arvioidaan siis sitä, onko yhtiön varojen käytölle ollut hyväksyttävä syy ja osakeyhtiöoikeudellisesti arvioidaan puolestaan sitä, milloin varojen käyttö on ollut laitonta varojenjako. Kuitenkin vain joissain tilanteissa osakeyhtiölain tarkoittama laitton varojenjako täyttää myös velallisen epärehellisuuden tunnusmerkistön.²⁵⁵ Toisaalta taas laittomassa varojenjaossa voi siis olla kyse myös velallisen epärehellisyysrikoksesta.²⁵⁶

Erityisesti pienissä osakeyhtiöissä määräysvaltaa käyttävä osakkeenomistaja pystyy halutessaan käyttämään liikeomaisuutta omaksi hyväkseen tai siirtämään yhtiön varoja joko itselleen tai läheisilleen. Varoja on voitu nostaa yhtiöstä kielletyllä tavalla esimerkiksi osakaslainoina tai perusteettomina palkkoina. Tällaiset yhtiöstä perusteettomasta nostettujen varojen väitetään usein olevan palkkaa, vaikka se olisi toisin merkitty kirjanpitoon tai yhtiön tilinpäätöksen. Yhteistä toimille on se, että velallinen huonontaa varallisuusasemaansa

²⁵¹ Immonen – Villa, 2015, s. 197.

²⁵² Kukkonen, 2014, s. 831.

²⁵³ Immonen – Villa, 2015, s. 198–199.

²⁵⁴ Immonen – Villa, 2015, s. 199.

²⁵⁵ Vahtera, 2014, s. 285.

²⁵⁶ Hakamies, 2015, s. 726.

nostamalla yhtiön varoja itselleen tai lähipiirilleen ilman perusteltua syytä. Usein varojenkäytön hyväksyttävyyttä selvitetäänkin jälkikäteen, kun yhtiö on jo konkurssissa.²⁵⁷

Milloin rikosoikeudellisesti varojen nostamiselle on ollut hyväksyttävä syy, on tarkasteltu erityisesti korkeimman oikeuden ratkaisussa 2005:68, 2005:119 ja 2011:64, jotka on esitelty myös tässä kirjoituksessa tarkemmin. Tapauksissahan pienen yhtiön määräävässä asemassa oleva henkilö oli siirtänyt yhtiön varoja itselleen selittäen myöhemmin niiden olevan palkkaa. Näiden perusteella voidaan todeta, että hyväksyttävän syyn arviointikriteereiksi tiivistyvät ensinnäkin se, onko varojen käytölle ollut oikeudellisesti perusteltu syy ja toiseksi, onko varojen luovuttamisessa noudatettu luovutustapaa koskevia säännöksiä. Kuitenkin viimeisimmässä tapauksessa muutoseikkojen noudattamiseen suhtauduttiin hieman lievemmin. Siinä toimitusjohtaja ei ollut merkinnyt kirjanpitoon nostamiaan varoja palkaksi, mutta selitti myöhemmin näin olevan. Korkein oikeus hyväksyi tämän, eli vähäinen poikkeaminen luovutuksen oikeasta muodosta ei täyttänyt velallisen epärehellisyden tunnusmerkistöä.²⁵⁸ Vähäisyyteen tosin saattoi vaikuttaa varojen pieni summa sekä se, että kirjaukset puuttuivat vain puolen vuoden jaksolta.

Osakeyhtiölain mukaisesti arvioitavaksi tulevat puolestaan varojen käytön perusteltavuuteen liittyvät kysymykset sekä asianmukaiset varojenjaon osakeyhtiölain edellyttämät muodollisuudet. Perusteltavuus tiivistyy liiketaloudelliseen perusteeseen sekä yhtiön tarkoitukseen, ja pakottavilla määrämuodoilla viitataan lähinnä kirjanpitolaian edellyttämiin kirjauksiin, sillä joistakin osakeyhtiölain muotosäännöksistä voidaan poiketa kaikkien osakkeenomistajien suostumuksella kuten yhdenvertaisuusperiaatteesta.²⁵⁹

Lopulta molemmissa, laittomassa varojenjaossa sekä velallisen epärehellisydessä on osaltaan kyse muotosäännösten noudattamisesta, ja tämä kävi ilmi myös oikeustapauksia tarkasteltaessa. Noudatettavat muotosäännökset tulevat kirjanpitolaista ja etenkin palkan maksun ollessa selityksenä, palkkaan liittyvien velvollisuuksien hoitamisesta. Mikäli näitä on laiminlyöty, ei kyseessä ole oikeuskäytännön mukaan ollut palkanmaksu vaan velallisen epärehellisyys sekä laitton varojenjako. Tapaus 2011:64 kuitenkin muutti tilannetta siten, että vähäiset poikkeamat mainituista muotomääräyksistä eivät tee toimesta laitonta.²⁶⁰

²⁵⁷ *Vahtera*, 2014, s. 286–287.

²⁵⁸ *Vahtera*, 2014, s. 289.

²⁵⁹ *Vahtera*, 2014, s. 289–290.

²⁶⁰ *Vahtera*, 2014, s. 294, 296.

Sekä osakeyhtiölain että velallisen epärehellisyysääntelyn tarkoituksena on suojata velkojia, joten on aiheellista suojata myös näiden tahojen luottamusta siihen, että osakeyhtiöiden tilinpäätöstiedot ovat oikeat, ja esimerkiksi lainasaatavien osakkeenomistajilta olevan aitoja. Siksi oikeudellisesti pätevän syyn lisäksi oikeudellisesti pätevien muotojen noudattaminen on tärkeää. Missä on siis raja muotovaatimusten laiminlyönnin ja vähäisten poikkeamien välillä. Ratkaisuna voitaneen pitää kirjanpitolain 2 luvun 4 §:n 2 momentissa säädettyä neljän kuukauden kirjausaikaa tai tilikautta. Lisäksi eri asia, onko kirjaukset jätetty tekemättä vai onko toimen selitetty olevan jälkikäteen jotain muuta kuin, mitä on kirjattu. Jälkimmäinen on mahdoton yhtälö – jälkikäteen ei siis voida väittää toimen olleen jotain muuta kuin, miksi se on kirjattu. Toisaalta taas kirjanpidon pitämättä jättäminen ei myöskään voi antaa varojen käytölle sellaista suojaa, että ne voitaisiin vapaasti jälkikäteen perustella esimerkiksi palkaksi.²⁶¹

2.3. Veroseuraamukset

Lakia verotusmenettelystä (VML 1558/1995) voidaan hyödyntää tilanteissa, joissa yhtiö vapaata pääomaa ryhdytään jakamaan veronkiertotarkoituksessa. Verohyötyä voidaan tavoitella esimerkiksi siten, että jonkun muun henkilön kuin osakkeenomistajan varoja jaetaan sijoitetun vapaan pääoman rahaston kautta yhtiön osakkeenomistajille siinä tarkoituksessa, että suoritettavasta verosta vapauduttaisiin. Veroetuja voidaan tavoitella myös siten, että yhtiöjärjestykseen otetaan määräys, joka johtaa toimivan osakkeenomistajan ansiotulon jakaantumiseen osinkoina hänen lähipiirilleen esimerkiksi hänen lapsilleen.²⁶² Veromenettelystä annetun lain 28 §:n 1 momentin mukaan Jos jollekin olosuhteelle tai toimenpiteelle on annettu sellainen oikeudellinen muoto, joka ei vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta, on verotusta toimitettaessa meneteltävä niin kuin asiassa olisi käytetty oikeaa muotoa.

Osakeyhtiön laitonta varojenjako on pohdittu myös verotuksellisesti peiteltyyn osingon suhteen. Osakeyhtiölain mukainen laitton varojenjako ei kuitenkaan lähtökohtaisesti ole samalla peiteltyä osinkoa esimerkiksi tilanteessa, jossa varojen jaossa noudatetaan osakeyhtiölain mukaisia menettelysäännöksiä, mutta käytettävissä ei ollutkaan riittäviä varoja.

²⁶¹ Vahtera, 2014, s. 294–296.

²⁶² Uuden osakeyhtiölain vaikutuksia verotukseen, 2007, https://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Elinkeinoverotus/Uuden_osakeyhtiolain_vaiikutuksia_verotuk 25.8.2016

Sen sijaan tilanteessa, jossa yhtiön osakkeenomistaja nostaa yhtiöstä varoja vastikkeetta tai poikkeavalla hinnoittelulla tai jossa omaisuutta tai palveluja myydään osakkeenomistajataholle alihintaan tai vastaavasti ostetaan ylihintaan, pidetään näitä toimia myös verotuksessa peiteltyä osinkona.²⁶³ Peittelystä osingosta säädetään veromenettelystä annetussa laissa 29 §:ssä, jonka 3 momentissa säädetään, että Jos on ilmeistä, että yhtiö on jakanut 1 momentissa tarkoitettua peiteltyä osinkoa, on yhtiön verotuksessa meneteltävä niin kuin olisi käytetty käypää hintaa ja osakkaan veronalaiseksi tuloksi katsottava käyvän hinnan ja käytetyn hinnan erotus.

2.4. Takaisinsaanti

Lakia takaisinsaannista konkurssipesään (TakSL 758/1991) sovelletaan tilanteissa, joissa velallisen omaisuus on luovutettu konkurssiin ja on tarve tuomioistuimen päätöksellä peräyttää velallisen omaisuutta koskeva oikeustoimi takaisin konkurssipesään. Lain 2 luvun 5 §:ssä säädetään yleisestä takaisinsaantiperusteesta ja sen mukaan oikeustoimi peräytyy, jos sillä yksin tai yhdessä muiden toimenpiteiden kanssa on sopimattomasti suosittu velkojaa toisten velkojien kustannuksella, siirretty omaisuutta pois velkojien ulottuvilta tai lisätty velkoja velkojien vahingoksi. Peräytymisen edellytyksenä on, että velallinen oli oikeustointa tehtäessä maksukyvytön tai että oikeustoimi osaltaan johti velallisen maksukyvyttömyyteen. Lisäksi edellytetään, että toinen osapuoli tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää maksukyvyttömyydestä tai ylivelkaisuudesta taikka oikeustoimen merkityksestä velallisen taloudellisille oloille sekä seikoista, joiden vuoksi oikeustoimi oli sopimaton.

Samana pykälän 2 momentissa tarkennetaan vielä tilanteita, joissa oikeustoimen osapuolena on ollut velallisen läheinen. Tällöin tämän katsotaan tienneen sanotussa momentissa tarkoitetuista seikoista, jolle saateta todennäköiseksi, ettei hän tiennyt eikä hänen olisi pitänyt tietää niistä. Eli oikeustoimen toisen osapuolen ollessa velallisen läheinen täytyy hänen osoittaa todennäköiseksi se seikka, ettei hän tiennyt maksukyvyttömyydestä tai ylivelkaisuudesta. Samankaltaisesti säädetään lain 2 luvun 8 §:ssä lahjoittamasta tilanteissa, joissa velallinen on luovuttanut läheiselleen omaisuutta, tehnyt kauppa- tai vaihtosopimuksen tai maksanut tälle palkkaa tai muuta etuutta ja väitetään, että luovutus on tapahtunut

²⁶³Uuden osakeyhtiölain vaikutuksia verotukseen, 2007, https://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Elinkeinoverotus/Uuden_osakeyhtiölain_vaiikutuksia_verotuk 25.8.2016

vastikkeetta, on luovutusta pidettävä kokonaan tai osaksi lahjana, jollei muuta saateta todennäköiseksi.

Takaisinsaantilain 1 luvun 3 §:ssä säädetään, mitä laissa tarkoitetaan läheisillä. Sen mukaan toistensa läheisinä pidetään velallista sekä:

- 1) hänen puolisoaan;
- 2) hänen tai hänen puolisonsa suoraan etenevässä tai takenevassa polvessa olevaa sukulaista, sisarusta, veli- ja sisarpuolta ja tällaisen henkilön puolisoa; sekä
- 3) hänelle muuten erityisen läheistä henkilöä.

Toistensa läheisinä pidetään lisäksi yksityistä elinkeinonharjoittajaa, yhtiötä, muuta yhteisöä tai säätiötä sekä:

- 1) sitä, jolla yksin tai yhdessä läheisensä kanssa on osakkuuden tai siihen rinnastettavan taloudellisen seikan perusteella olennainen etujen yhteys elinkeinonharjoittajan, yhteisön tai säätiön kanssa;
- 2) sitä, jolla johtavan aseman perusteella on olennainen vaikutusvalta elinkeinonharjoittajan, yhteisön tai säätiön toiminnassa; sekä
- 3) sitä, joka on 1 tai 2 kohdassa tarkoitettujen läheinen.

Edellä 2 momentin 3 kohtaan perustuvalla läheisyysuhteella ei ole merkitystä, jos saatetaan todennäköiseksi, ettei sillä ole ollut yhteyttä oikeustoimeen.

Tässä pykälässä huomionarvoista on sen sisältämä viittaus myös yhtiöihin ja niiden mahdollisuuteen täyttää velallisen läheisen kriteerit.

Takaisinsaantilain 3 luvun 15 §:ssä säädetään omaisuuden palauttamisesta tai arvon korvaamisesta. 15 §:n 1 momentin mukaan oikeustoimen peräytyessä on velalliselta saatu omaisuus palautettava konkurssipesään ja saman pykälän 2 momentin mukaan konkurssipesän on palautettava omaisuudesta velalliselle suoritettu vastike.

3. Yhteenvetoa laittoman varojenjaon seuraamuksista

Tutkittaessa osakeyhtiön kyseenalaisia varojenkäyttötilanteita tulee helposti eksyneeksi seurausten sokkeloon, missä useat eri lait ja niiden erilaiset säännökset käsittelevät hyvin samankaltaisia käytännön varojenkäyttötilanteita. Yhteenvetona voidaan todeta muutamia havaintoja, kuten esimerkiksi se, että osakeyhtiölain ja rikoslain välinen suhde on monimutkainen eikä varmasti aukene maallikolle, jollaisia useat osakeyhtiömuotoisena liiketoimintaa harjoittavat henkilöt ovat. Vaikeaselkoisin kohta tässä suhteessa on osakeyhtiörikoksen ja -rikkomuksen sekä velallisen rikosten välinen suhde. Osakeyhtiölain

omat rangaistussäännökset tuntuvatkin jopa turhilta, vaikka säännösten pelotevaikutuksesta on ajateltu olevan hyötyä²⁶⁴, jonka vuoksi säännökset ovat edelleen osakeyhtiölaissa.

Kirjanpito-oikeuden ja osakeyhtiöoikeuden läheistä suhdetta sen sijaan lähes korostetaan yhtiöoikeudessa. Kirjanpitolain on jopa nähty toimivan ratkaisuna sekä laittoman varojenjaon arvioinnissa että velallisen epärehellisyysrikoksissa, toimien ikään kuin siltana näiden kahden hankalassa suhteessa toisiinsa.²⁶⁵

Kuten edellä esitetystä käy ilmi, ongelmallisiin varojenkäyttötilanteisiin soveltuu joissain tapauksissa niin vahingonkorvausoikeus kuin yleiset sopimusoikeuden säännötkin.²⁶⁶ Lisäksi nämä ongelmalliset varojenkäyttötilanteet muuttuvat entistä ongelmallisimmaksi, jos kyseessä on lähipiirin kanssa tehdyt oikeustoimet. Lähipiirin ja sen kanssa tehtyjen toimien erityisyys on tunnistettu myös verolainsäädännössä ja insolvenssioikeudessa. Takaisinsaantilaissa on jopa lainkohta 1 luvun 3 §, jossa määritellään lähipiiriin kuuluvat tahot. Takaisinsaantilailla turvataan velkojien etuja konkurssitilanteissa.

Lopulta lainkäyttäjän on joka tapauksessa oltava tietoinen soveltaessaan lakeja osakeyhtiötilanteissa, millaisia ovat liike-elämän normaalit käytännöt ja miten näiden käytäntöjen oikeudellista hyväksyttävyyttä arvioidaan niin osakeyhtiö-, kirjanpito-, ja verolainsäädännön kuin rikos- ja insolvenssioikeuden pohjalta.²⁶⁷ Selvää on, ettei pelkkä osakeyhtiölain tunteminen riitä. Huolena seuraamusten arvioinnissa on nähty erityisesti se, miten yhtiön johdon tekemiä ratkaisuja on tuomioistuimessa voitu jälkikäteen arvioida tiukemmalla otteella, kuin ehkä päätöksen tapahtuma-aikaan olisi tosiasiallisesti voinut edellyttää.²⁶⁸

Laittoman varojenjaon seurausten suhteen näyttäisi siltä, että nykyisen osakeyhtiölain yksinkertaisempi muoto ja sääntely eivät palvele pienyrityksiä siten kuin sen tarkoitus on, koska seurausten tullessa kyseeseen on tilanne kovin monimutkainen ja vaikeasti arvioitava, jolloin useat eri lait soveltuvat maallikon näkökulmasta kenties yllättävällä tavalla tilanteeseen.

²⁶⁴ *Savela*, 2009, s. 3.

²⁶⁵ *Vahtera*, 2014, s. 296.

²⁶⁶ *Mähönen*, 2009, s. 387.

²⁶⁷ *Vahtera*, 2014, s. 286.

²⁶⁸ *Savela*, 2009, s. 14.

IV. POHDINTA

Lähtökohtaisesti koko osakeyhtiölain uudistuksen taustalla oli kilpailukykyisemmän ja joustavamman osakeyhtiölain säätäminen muuttuneessa markkinaympäristössä. Erityisesti huomion kohteena olivat pienet yritykset, joihin muuttuneen toimintaympäristön aiheuttamat hallinnointi- ja selonottokustannukset kohdistuivat suhteellisesti korkeampina kuin suuriin yhtiöihin. Helpotukseksi haluttiin osakeyhtiölaki, joka on paitsi selkeämpi myös joustavampi siten, että yhä useammista asioista voidaan sopia tai jos ei haluta erikseen sopia, toimii osakeyhtiölaki vakiosopimuksena, jota voidaan hyödyntää sellaisenaan. Nämä yhdessä tekevät laista kilpailukykyisemmän.²⁶⁹

Lain yksi näkyvimmistä muutoksista oli yleisten periaatteiden korostaminen, jotka esitellään heti lain alussa. Nämä auttavat jäljempänä olevien yksityiskohtaisten säännöksiä tarkoituksen ja sisällön ymmärtämistä. Tärkeimmät periaatteet ovat yhtiön toiminnan tarkoitus eli liiketoimintaperiaate, johdon huolellisuusvelvollisuus, ja yhdenvertaisuusperiaate, jonka merkityksen toivottiin vahvistuvan entisestään.²⁷⁰

Toinen huomattava muutos osakeyhtiölain uudistuksessa oli lähipiirilainoja koskevien erityissäännösten poistaminen kokonaan, joka on ollut tämän tutkimuksen aiheena. Perusteena tälle oli aiempaan sääntelyyn liittyvät epäjohtonmukaisuudet sekä käytännön ongelmat ja lisäksi muissa maissa tapahtuneet vastaavat lainsäädäntöratkaisut.²⁷¹ Lopulta jää hieman epäselväksi, millainen viesti tällä ratkaisulla haluttiin välittää; se, että lähipiirilainat ovat vapaammin yhtiön käytettävissä vai päinvastoin? Lain esitöissä todetaan vain, että vain harvoin on yhtiön edun mukaista lainata merkittäviä rahasummia omistajalle tai johdon jäsenelle.²⁷²

Paradoksaalista nimenomaan lähipiiriliiiketoimien suhteen näyttäisi olevan se, että tässä esitetyn oikeuskäytännön mukaan lähipiiriliiiketoimien väärinkäytöt keskittyvät pääasiassa pieniin yrityksiin. Esitettyjen tutkimusten mukaan suurissa pörssiyrityksissä ei näyttäisi olevan lähipiiriliiiketoimiin liittyviä ongelmia vastaavalla tavalla. Sen sijaan suurempien yritysten ollessa kyseessä, ongelmallisiksi ovat muodostuneet monimutkaiset yritysjärjestelyt ja niihin liittyvät konserniavustusjärjestelmät, jolloin oikeustoimien oikeudellinen arviointi oli erittäin haastavaa. Konserniavustustilanteissa haastavaa on se, ettei osakeyhtiölaki varsinaisesti

²⁶⁹ HE 109/2005 vp, s. 15–17.

²⁷⁰ HE 109/2005 v, s. 17–18.

²⁷¹ HE 109/2005 v, s. 25–26.

²⁷² HE 109/2005 v, s. 26

tunnista konsernisuhdetta. Monimutkaisuutta helpottaisi varmasti se, jos osakeyhtiölaissa otettaisiin jokin linjaus konserni-intressin suhteen.

Tähän nähden lain tavoite tehdä selkeämpi säädäntö, joka helpottaa nimenomaan pieniä yrityksiä, herättää kysymyksiä. Hovioikeuden pohdinta ratkaisussa 3520 29.11.2011 toi esille sen, miten vaativaa harkinta yleisten periaatteiden nojalla on, kun tukea haettiin runsaasti oikeuskirjallisuudesta. Monipuolinen harkinta tuomioistuimissa ei ole huono asia lainkaan, mutta voidaanko odottaa pienten yritysten arjessa kykenevän samankaltaiseen arviointiin.

Toisaalta jo aiemmin on pohdittu tuomioistuinten kykyä ylipäänsä arvioida esimerkiksi yhtiöiden maksukykyä ainoastaan oikeustieteellisesti.²⁷³ Tämä puolestaan herättää kysymyksen, onko tuomioistuimella kompetenssia tehdä tulkintaratkaisuja ainoastaan osakeyhtiölain periaatteiden avulla.

Myös OECD on tutkinut lähipiiriliiketoimia ja niiden sääntelyä kansainvälisesti todeten, että yleispätevää ratkaisua niiden sääntelyyn ei edelleenkään ole löytynyt, vaikka asiaa on tarkasteltu ja pohdittu useissa maissa jo pitkään. OECD:n raportissakin tunnustetaan, että lähipiiriliiketoimet voivat olla hyödyllisiä erityisesti konsernitilanteissa, kun lähipiiriliiketoimilla korvataan joidenkin markkinoiden tai instituutioiden alikehittyneisyyttä. Tällaisissa kehittämistä tukevissa tilanteissa lähipiiriliiketoimet eivät ole kiellettyjä. Vastaavasti samankaltaisten liiketoimien voidaan nähdä johtavan sisäpiirissä määräysvaltaa käyttävien hyväksikäyttöön.²⁷⁴

OECD:n raportin mukaan huolet liittyen lähipiiriliiketoimiin kiteytyvät johtajien omalla vallankäytöllään itselleen hoidettuihin palkkioihin tai yritysten välisiin varojensirtoihin, joissa määräävässä asemassa oleva osakkeenomistaja on joko suoraan tai epäsuorasti mukana. Kansainvälisesti lainat johtoportaalle on pääasiassa kiellettyjä kuulujen skandaalien vuoksi eikä näiden hyötyjä raportissa tunnusteta, ja lisäksi samat uhat liittyvät muihinkin lähipiiriliiketoimiin. Kuitenkin on tiedostettava, että jotkin lähipiiriliiketoimet ovat hyödyllisiä, jonka vuoksi ne ovat useissa maissa sallittuja, vaikka etenkin vähemmistön suojan kannalta ongelmat tiedostetaankin.²⁷⁵

²⁷³ Hakamies, 2015, s. 731–732.

²⁷⁴ OECD, 2011, s. 11.

²⁷⁵ OECD, 2011, s. 5, 20.

Raportissa tuodaan esille jo aiemminkin nostettu sama johdonmukaisuus, jonka mukaan yhtiöissä, missä on vahva hyvän hallinnon menettely ja yhtiön omistuksesta irrallisempi ja siten itsenäisempi johto, ovat harvemmin osallisia lähipiiriliiketoimiin.²⁷⁶

Suurten pörssiyhtiöiden kohdalla puolestaan ole havaittu lähipiiriliiketoimiin liittyviä ongelmia; ei intressiristiriitoihin liittyviä eikä johdon opportunistisiin liittyviä.²⁷⁷ Tämä havainto puoltaa sitä näkökulmaa, ettei lähipiiriliiketoimia ole syytä kieltää laissa kokonaisuudessaan. Tästä näkökulmasta yhdysvaltaisessa tutkimuksessa esitetyt lähipiiriliiketoimien hyödyt tuntuvat houkuttelevilta. Etenkin, kun mahdolliset haitat näyttäisivät olevan hallinnassa yhtiöiden hyvän hallinnon keinoin.²⁷⁸ Tämä korostaa osakeyhtiölain joustavuuden ja sopimusvapauden tavoitetta käytännössä.

Lopulta erityisesti lähipiiriliiketoimien kannalta tavoite osakeyhtiölain selkeydestä ei näytä täysin toteutuvan, sillä yleisten periaatteiden punninta ei selvästi ole kovin yksinkertaista. Erityisen ongelmallinen tilanne on pienten yritysten kannalta, joita osakeyhtiölain ensisijainen tarkoitus oli palvella. Ottaen huomioon, että ongelmalliset lähipiiriliiketoimien käyttötilanteet oikeuskäytännön mukaan keskittyvät nimenomaan pieniin yhtiöihin, voi miettiä, olisiko jokin lähipiiriliiketoimien erityissäätely kuitenkin paikallaan.

Ratkaisua voisi hakea kirjanpito-oikeuden suunnasta. Myös kirjanpitolain uudistuksen taustalla oli helpotukset pienille yrityksille niin sanotun pienet ensin -periaatteen mukaisesti. Kirjanpito-oikeudessa onkin erikseen säädetty helpotukset liittyen pienyrityksiin ja mikroyrityksiin, joilta ei vaadita samantasoisia selvityksiä kuin esimerkiksi suurilta pörssiyhtiöiltä.²⁷⁹ Samankaltaista logiikkaa voisi hyödyntää lähipiiriliiketoimien sääntelyssä hiukan toisin. Pienten yritysten kohdalla ne esimerkiksi kiellettäisiin kokonaan tai erityissäätelyllä rajoitettaisiin ja isommille pörssiyhtiöille ne sallittaisiin yleisten periaatteiden nojalla. Tällä tavalla pienten yritysten vastuuta pystyvä tulkitsemaan moniulotteista osakeyhtiölakia kevennettäisiin, kun puolestaan isoilta yrityksiltä sitä voitaisiin odottaa.

²⁷⁶ OECD, 2011, s. 45.

²⁷⁷ Johansson, 2009, s. 4, 83.

²⁷⁸ Kohlberg – Mayhew, 2004, 2-7.

²⁷⁹ HE 89/2015 vp, s. 5-8.